

ТЕОРИЈСКИ РАДОВИ

Проф. др Станко БЕЈАТОВИЋ,
Правни факултет у Крагујевцу

НОВЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У САВРЕМЕНОЈ НАУЦИ КРИВИЧНОГ ПРАВА И КРИВИЧНОПРОЦЕСНО ЗАКОНОДАВСТВО СРБИЈЕ

Резиме: У раду је анализирана проблематика нових тенденција у савременој науци кривичног права и кривичнопроцесно законодавство Србије, односно проблематика степена усаглашености овог законодавства са овим тенденцијама. Посматрано са аспекта своје архитектонике целокупна проблематика односа нових тенденција у савременој науци кривичног права и кривичнопроцесног законодавства Србије груписана је у раду, у две групе питања и закључна разматрања.

Прва група питања посвећена је приказу основних тенденција у савременој науци кривичног права и њиховом утицају на кривичнопроцесно законодавство уопште. Према схватању аутора осам је тенденција овог карактера, и углавном су на линији веће ефикасности кривичног поступка, веће заштите учесника кривичног поступка и све већег јачања међународног кривичног права.

Друга група питања посвећена је појединачној разради појединих тенденција у савременој науци кривичног права и њиховој имплементацији у кривичнопроцесном законодавству Србије. Бројна су питања обрађена у овом делу рада и она, по схватању аутора, заслужују посебну пажњу у овом периоду развоја кривичнопроцесног законодавства Србије, због рада на његовој реформи. Случај нпр. са концептом истраге, мерама за повећање ефикасности кривичног поступка, мерама за јачање слобода и права учесника кривичног поступка, посебним методама откривања и истраге најопаснијих видова криминалитета, системом правних лекова и сл.

На крају рада дата су закључна разматрања која представљају резимирани приказ основних резултата до којих се дошло у проучавању ове надасве сложене и још више актуелне проблематике у овоме периоду развоја нашег друштва, као и предлози *de lege ferenda* усвајањем којих би, по схватању аутора, кривичнопроцесно законодавство Србије било у целости усаглашено са најновијим тенденцијама у савременој кривичноправној науци, а тиме и са општеприхваћеним правним стандардима по питању анализираних материје.

Кључне речи: наука кривичног права, кривичнопроцесно законодавство Србије, истрага, посебни кривични поступци, сведок сарадник, правни лекови, притвор, бранилац.

ОСНОВНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У САВРЕМЕНОЈ НАУЦИ КРИВИЧНОГ ПРАВА И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА КРИВИЧНОПРОЦЕСНО ЗАКОНОДАВСТВО

Једно од битних обележја савремене науке кривичног права, а тиме и кривичног процесног права као њеног неизоставног дела јесте њена динамичност, знатан степен универзалности и њен све већи утицај на законодавна решења конкретне земље, без обзира на њене националне и друге специфичности. Услед овог, данас више него икада раније долази до све већег смањења разлике у кривичнопроцесним законодавствима појединих земаља, односно данас више него икада пре поједини кривичнопроцесни институти без обзира из којих система (континенталног или англосаксонског) потичу, добијају све више карактер универзалности и као такви бивају инкорпорирани у највећи број националних кривичнопроцесних законодавстава. Четири су кључне околности које утичу на овакво стање данашње науке ове гране права, односно оваквих особености кривичнопроцесног законодавства посматрано уопште, које се јавља као резултат сасвим оправданог, утицаја таквих обележја савремене кривичноправне науке на исто. Прва околност лежи у природи и тежини криминалитета, а посебно његових најтежих облика, који све више добијају интернационални карактер, услед чега се јавља као неминовност и предузимање кординираних, усаглашених, заједничких акција на пољу борбе против истог, и то не само на регионалном већ и на нивоу друштва као целине. Већ поодавно иза нас су времена када је борба против криминалитета, а посебно његових најтежих облика била само национални проблем. Већ поодавно је кристално јасно да криминална политика једне земље не може бити ограничена кинеским зидом, па чак ни онда када је реч о сасвим различитим типовима друштва. О томе убедљиво говори досадашњи развој кривичноправне науке и одређена њена достигнућа, која користи савремени цивилизовани свет. И управо може се рећи да се у томе налази и криминално политички смисао и оправданост одржавања комуникација и давања информација о стању и достигнућима науке кривичног права у појединим земљама и на појединим регионима и континентима, које се остварују на међународном плану путем Уједињених нација, регионалних међународних организација и институција. Захваљујући овоме, и поред тога што постоје одређене разлике које су међусобно мање или веће а понекад и суштинске, ипак се данас, посматрано уопште, може говорити и о општим тенденцијама кривичнопроцесне науке и о њиховом огромном утицају на законска решења конкретних земаља, неовисно од тога о каквом типу друштва се ради.

Друга околност од утицаја на констатовану особеност данашње кривичнопроцесне, односно кривичноправне науке уопште, садржана је у јаком и сасвим оправданом утицају наука и научних сазнања у другим областима, које се уобразано развијају у последњим деценијама и показују резултате са значајним имплицативним могућностима и у кривичном поступку. Као илустрације ради може се навести снажан развој медицинских и техничких наука, које имају велики утицај на не мали број питања кривичног процесног права посматрано уопште. Затим, ту спадају и многобројна емпиријска истраживања у многим земљама, која су довела до не малог броја нових сазнања по

питањима везаним за кривични поступак, као и практична искуства појединих земаља у вези са овим видом супротстављања криминалитету. Даље, ту је и измењени приступ слободама и правима не само окривљеног и лица оштећеног кривичним делом већ и других учесника кривичног поступка, као једном од највећих вредности савременог човечанства, вредности чијим се сеизмографом, сасвим оправдано, сматра управо кривично процесно право, односно кривичнопроцесно законодавство као његов резултат. На крају, али ниуком случају не као мање важно, једна од веома битних околности од утицаја на решења не малог броја питања кривичног процесног права јесте и све већа улога и значај међународног кривичног права и међународних правосудних институција. Илустрације ради довољно је навести све присутнији став о непосредној примени међународног права и његовом примату над националним законодавством.¹

Из предње изнесеног краћег уводног излагања јасно је да и поред тога што постоје одређене разлике по појединим питањима кривичног процесног права, истина код неких мање а код неких веће, ипак може се констатовати да, посматрано уопште, савремену науку кривичног права посматрано са аспекта њеног дела који се зове кривично процесно право, карактеришу поједине особености које представљају основне особености њеног садашњег стања и основне тенденције у њеном будућем развоју. Посматрано са тога аспекта чини се да се као основне тенденције у савременој науци ове гране права могу означити:

Прво, ефикаснији кривични поступак, с тим да то не сме да иде на уштрб законитости решења конкретне кривичне ствари и угрожавања загарантованих слобода и права учесника кривичног поступка;

Друго, јачање слобода и права учесника кривичног поступка;

Треће, установљавање посебних кривичних поступака и посебних органа за поједине врсте криминалитета;

Четврто, предвиђање нових процесних метода и средстава у поступку расветљавања појединих кривичних дела;

Пето, већа заштита учесника кривичног поступка и посебно интереса оштећеног лица;

Шесто, ефикасан систем правних лекова;

Седмо, предвиђање притвора само као изузетне мере за обезбеђење присуства у кривичном поступку;

Осмо, јачање међународног кривичног права.

¹ Случај, нпр. са нашом земљом где је изричито прописано да "Ратификовани међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права имају примат над правом Србије и Црне Горе и правом држава чланица", односно да "Одредбе међународних уговора о људским и мањинским правима и грађанским слободама, који важе на територији Србије и Црне Горе непосредно се примењују". (Чл. 10 и чл. 16 Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора - "Сл. лист СЦГ", бр. 1/2003.).

ПОЈЕДИНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ САВРЕМЕНЕ НАУКЕ КРИВИЧНОГ ПРОЦЕСНОГ ПРАВА И НАШЕ КРИВИЧНОПРОЦЕСНО ЗАКОНОДАВСТВО

Ефикаснији кривични поступак с тим да то не сме да иде на уштрб законитости решења конкретне кривичне ствари и угрожавања загарантованих слобода и права учесника кривичног поступка

Једна од веома битних тенденција у савременој науци кривичног процесног права посматрано уопште јесте и њен захтев за што већом ефикасношћу кривичног поступка, с тим да то није на уштрб законитости решења конкретне кривичне ствари и угрожавања загарантованих слобода и права учесника кривичног поступка. Оваква тенденција своју подлогу налази, пре свега, у две ствари. Прво, у неспорној чињеници да је само ефикасан кривични поступак један од инструмената успешне борбе против криминалитета и друго, да законит кривични поступак не значи само такав поступак који "осигурава да нико невин не буде осуђен, а да се кривцу изрекне кривична санкција под условима које предвиђа кривични закон и на основу законито спроведеног поступка" него и такав поступак који то омогућава у најкраћем могућем трајању. И управо полазећи од овог, захтев да окривљеном мора бити суђено у најкраћем могућем року потиче још из времена просветитеља², а касније је преузет у савремено право и сврстан у једно од основних права грађана. Из ових разлога у савременом кривичном процесном праву траже се таква решења којима се створа нормативна основа за што ефикасанији кривични поступак схваћен како у смислу времена његовог трајања, тако и у смислу законитости пресуђења конкретне кривичне ствари.³ Ово све из разлога што је неспорно да, и поред тога што су главни узроци недовољне ефикасности кривичног поступка ван кривичнопроцесног законодавства, и нормативна основа представља један од веома важних фактора ефикасности кривичног поступка посматрано уопште. Имајући ово у виду, у савременом упоредном кривичнопроцесном законодавству могућности за повећање ефикасности кривичног поступка, посматрано са нормативног аспекта, траже се: у мерама убрзања преходног кривичног поступка (нпр. путем ширења начела опортунитета кривичног гоњења, који органима кривичног гоњења омогућава веће одбацивање кривичних пријава за багателни и ситни криминалитет, и тиме већу оријентацију правосудних органа на сложеније и теже кривичне предмете); увођењу посебних, скраћених, поједностављених облика поступања за лакша кривична дела (нпр. у Немачкој, Италији, Шпанији, Португалији, Француској и сл.); у смањивању судских већа и проширењу функционалне надлежности судије појединца (случај, са Финском, Холандијом, Хрватском и сл.); у промењеном приступу припремања и вођења главног претреса (у Шведској, Данској, Грчкој); у строжијем режиму предлагања и извођења доказа; у ограничењима у поступцима по правним лековима (у Португалији и Грчкој) и сл.⁴

² Види: Ефикасност кривичног поступка и њен утицај на сузбијање криминалитета, Удружење за кривично право и криминологију Југославије, Београд, 1997. год.

³ Види: Cesareo Вессага, О злочинима и казнама, 1764. год.

⁴ Проф. др Станко Бејатовић, Мере за повећање ефикасности и поједностављење кривичног поступка, основне карактеристике Предлога новог југословенског кривичног законодавства, Удружење за кривично право и криминологију Југославије, Београд, 2000. год., стр. 145.

Полазећи од предње изнесеног један од задатака који је требало да буде остварен доношењем Законика о кривичном поступку из 2001. године јесте и стварање нормативне основе за ефикаснији кривични поступак, уз истовремено вођење рачуна да то не утиче на међународним актима и националним законодавством загарантоване слободе и права човека и грађанина уопште.⁵ Имајући у виду овај задатак Законик о кривичном поступку из 2001. године уводи не мали број изузетно значајних новина, којима се ствара нормативна основа за ефикаснији кривични поступак. У првом реду то су:

1. Проширивање могућности примене начела опортунитета кривичног гоњења и на пунолетне учиниоце кривичних дела, и то на 2 начина: могућношћу одлагања кривичног гоњења (чл. 236) и могућношћу одбацавања кривичне пријаве у случају стварног кајања (чл. 237);
2. Увођење могућности изрицања кривичних санкција без главног претреса, и то такође на два начина: у поступку за кажњавање пре главног претреса и у поступку за кажњавање и изрицање условне осуде од стране истражног судије;
3. Проширивање функционалне надлежности судије појединца;
4. Проширивање могућности вођења скраћеног кривичног поступка и за кривична дела за која је предвиђена казна затвора до пет година;
5. Ограничавање укупног трајања притвора;
6. Одређивање рока за вештачење и прописивање последица пропуштања одређеног рока;
7. Одређивање процесног тренутка до којег се лице које ужива право имунитета може позвати на имунитет;
8. Ограничење броја бранилаца једног окривљеног лица;
9. Установа кривичног гоњења по предлогу оштећеног лица;
10. Нове мере према субјектима који својим понашањем онемогућавају или отежавају одржавање главног претреса;
11. Одређивање рока за повраћај привремено одузетих предмета и сл.⁶

Тренд нових решења у кривичнопроцесном законодавству Србије започет доношењем Законика о кривичном поступку из 2001. године⁷ у циљу стварања нормативне основе за ефикаснији кривични поступак, настављен је његовим каснијим изменама и допунама. Тако нпр. изменама и допунама Законика из маја месеца 2004. године,⁸ у циљу онемогућавања одуговлачења кривичног поступка сталним подношењем захтева за изузеће судија, озаконена је могућност да судско веће на главном претресу одбаци захтев за

⁵ Образложење Предлога Законика о кривичном поступку, Савезно министарство правде, Београд, 2001. год.

⁶ Види: Проф. др Станко Бејатовић, Мере за повећање ефикасности и поједностављење кривичног поступка, Основне карактеристике Предлога новог југословенског кривичног законодавства, Удружење за кривично право и криминологију Југославије, Београд, 2000. год., стр. 145-155.

⁷ "Сл. лист СРЈ", бр. 70/2001.

⁸ "Сл. гласник РС", бр. 58/2004.

БЕЗБЕДНОСТ

изузеће судије, ако је захтев очигледно управљен на одуговлачење поступка, а да против таквог решења није дозвољена жалба, и то све из разлога да се на тај начин не би одлагао главни претрес и одуговлачио поступак.⁹ Или, у циљу стварања могућности за даље поједностављење и убрзање кривичног поступка, проширена је могућност кажњавања пре главног претреса на кривична дела за која је предвиђена казна затвора до три године¹⁰. Затим, проширена је и могућност да органи унутрашњих послова, под одређеним условима, могу сами да обаве увиђај у преткривичном поступку са кривичних дела за која је прописана казна затвора до 5 година на кривична дела са прописаном казном затвора до 10 година.¹¹

Имајући у виду предње изнесено, као и неоспорни значај нормативне основе за ефикасност кривичног поступка уопште¹² мора се поставити питање: Да ли су предње изнесеним интервенцијама по овоме основу у кривичнопроцесном законодавству Србије исцрпљене све могућности за ефикасан кривични поступак посматрано са аспекта законске норме? И поред тога што је учињено доста одговор је, по нашем мишљењу, још увек не. Решења у компаративном кривичнопроцесном законодавству по овом питању која су дуги низ година показала добре резултате говоре да и у нашем кривичнопроцесном законодавству постоји још увек не мали број питања која би морала да буду, у најмању руку, узета у обзир у раду на окончању започете реформе нашег кривичнопроцесног законодавства, са задатком што потпунијег остваривања предње постављеног циља. Случај нпр, са изменом концепта истраге, даљим проширивањем функционалне надлежности судије појединца и сл. Ако се овоме дода и чињеница да неке од накнадно извршених интервенција у Законику о кривичном поступку након његовог доношења 2001. године, по нашем мишљењу, нису у функцији ефикасности кривичног поступка, онда целокупна проблематика, посматрано са овога аспекта, добија још више на своме значају. Тако нпр. оправдано се може поставити питање колико је у складу са овим циљем, и не само са овим циљем, норма по којој јавни тужилац може само уз сагласност суда одложити кривично гоњење у смислу чл. 236 Законика. Или, слично је и са проширењем рокова трајања притвора. Полазећи од свега овога, а у циљу стварања још потпуније нормативне основе за повећање ефикасности кривичног поступка уопште, неопходно је у кривичнопроцесном законодавству Србије уопште, а не само Законику о кривичном поступку, извршити и низ додатних интервенција - побољшања у циљу стварања жељене нормативне основе, за ефикаснији кривични поступак, и то све у складу са решењима која су се дуги низ година показала ефикасним у савременом компаративном кривичнопроцесном законодавству и њиховој судској пракси, а тиме и у складу са тенденцијама савремене науке кривичног процесног права уопште, чији су ставови већ инкорпорирани у не мали број ових законодавстава.

⁹ Чл. 43 ст. 5 Законика о кривичном поступку.

¹⁰ Чл. 449 Законика о кривичном поступку.

¹¹ Чл. 238 ст. 3 Законика о кривичном поступку.

¹² Види: Ефикасност кривичног поступка и њен утицај на сузбијање криминалитета, Удружење за кривично право и криминологију Југославије, Београд, 1997. год., стр. 155-215.

Полазећи од предње изнесеног међу бројним питањима овог карактера посебну пажњу заслужују следећа питања:

а) Концепт истраге (судска или тужилачко-полицијска)

Једна од значајних новина важећег текста Законика о кривичном поступку јесте његово враћање на концепцију о истрази као искључиво судском поступку.¹³ Имајући у виду резултате који се постижу у овако конципираној истрази, као и решења присутна у низу компаративних кривичнопроцесних законодавстава по овом питању, оправдано се може поставити питање исправности оваквог једног концепта истраге. Односно, оправдано се може поставити и питање: Да ли би и у кривичнопроцесном законодавству Србије требало прибећи промени постојећег концепта судске истраге, и то путем померања тежишта њених активности са истражног судије на јавног тужиоца и органе унутрашњих послова? Односно, да ли би истрагу требало поверити јавном тужиоцу уз могућност да он предузимање појединих истражних радњи, а код одређених кривичних дела и целе истраге, препусти органима унутрашњих послова. У давању одговора на ово питање стручно-критички и аргументовано треба размотрити разлоге који говоре како у прилог, тако и разлоге који се истичу против оваквог једног предлога. Они су бројни и огледају се, углавном, у следећем:

Као аргументи у прилог основаности предње изнесеног предлога може се изнети следеће:

1. И поред тога што у нашој земљи није спроведено једно дубље научно-стручно истраживање везано за ефикасност овако конципиране истраге, ипак се морамо сложити са чињеницом да она није на жељеном нивоу посматрано са аспекта ефикасности, и да као таква у не малом степену не доприноси ни жељеној ефикасности кривичног поступка као целине,¹⁴ а добро је познато и неспорно да је ефикасно спроведена истрага један од битних фактора ефикасности кривичног поступка као целине.¹⁵ Уз ово, овако конципирана истрага је углавном кабинетска и у истој се истражни судија преваходно ангажује на прикупљању личних доказа, док остали доказни материјал потиче из претходне активности органа унутрашњих послова. Даље, још на један начин органи унутрашњих послова имају и сада изузетно важну улогу у припремању доказне грађе за кривични поступак, и она се огледа у томе што истражни судија у не малом броју случајева прихвата доказе прикупљене од стране овог органа у преткривичном поступку, а у такође не малом броју случајева поверава му, у смислу чл. 246 ст. 3 ЗКП, и предузимање одређених истражних радњи.

¹³ Види: Образложење Предлога Законика о кривичном поступку, Савезно министарство правде, Београд, 2001. год.

¹⁴ Тако нпр. према званичним статистичким подацима код нас, истрага у преко 15% случајева траје дуже од једне године. (Види: Билтене републичког завода за статистику Србије).

¹⁵ Види: Ефикасност кривичног поступка и њен итицај на сузбијање криминалитета, Удружење за кривично право и криминологију Југославије, Београд, 1997. год. стр. 155-215.

БЕЗБЕДНОСТ

2. У судском концепту истраге тужилац је поприлично пасиван и ослања се углавном на то да ће органи унутрашњих послова и истражни судија обавити све што је неопходно и доставити му прикупљени материјал, а што није у складу са његовом основном функцијом кривичног гоњења учинилаца кривичних дела. Уз то, питање је колико је овакав концепт истраге у складу и са начелом легалитета кривичног гоњења, које обавезује јавног тужиоца на покретање и вођење кривичног поступка, када су испуњене законске претпоставке за то, као и у складу са његовом обавезом пружања доказа којим доказује основаност свог оптужног акта. Ако се овоме дода и чињеница да у оваквом концепту истраге, одговорност за њену неефикасност може без икаквих проблема да се пребацује са јавног тужиоца на истражног судију и органе унутрашњих послова и обратно, онда је сигурно да би се иницираном променом концепта истраге допринело и повећању степена одговорности јавног тужиоца за њену ефикасност, а што би засигурно имало позитивне ефекте не само за истрагу, већ и за кривични поступак као целину.

3. Једна од битних одлика истрага, односно претходног или припремног кривичног поступка уопште, а што је у зависности од конкретног кривично-процесног законодавства, јесте стално присуство полиције уз руковођење и надзор јавног тужиоца у истој, односно опадање значаја истражног судије у овој фази поступка. Чак и земље које се сматрају колевком судског концепта истраге исти све више напуштају. Случај нпр. са Француском, као колевком установе истражног судије где су овлашћења истражног судије значајно смањена увођењем судије за слободе и притвор, који се налази хијерархијски посматрано изнад истражног судије и надлежан је да одлучује о задржавању, притвору, претресању, улажењу у стан и одузимању предмета, као и о неким питањима изван кривичног поступка.¹⁶

4. Резултати који су постигнути у земљама које су у циљу повећања ефикасности истраге а тиме и ефикасности кривичног поступка као целине управо прибегле интервенцијама ове врсте, у свом кривичнопроцесном законодавству у потпуности говоре у прилог оправданости оваквих интервенција.¹⁷

5. Променом иницираног концепта истраге избегло би се и непотребно понављање извођења доказа које сада карактерише наш кривични поступак. Тако нпр. до саслушања претпостављеног учиниоца кривичног дела (осумњичењог и окривљеног) посматрано са аспекта позитивног Законика о кривичном поступку може да дође чак три пута - у преткривичном поступку од стране органа унутрашњих послова, у истрази и на главном претресу, а што би се у одређеном степену неутралисало прихватањем понуђеног концепта истраге, а тиме би се утицало и на ефикасност самог поступка што је и главни разлог залагања за тужилачко-полицијски концепт истраге.

¹⁶ Види: Др Горан Илић, Положај и улога полиције у преткривичном и претходном кривичном поступку у француском кривичном процесном праву, Полиција и прекривични и претходни кривични поступак, ВШУП, Београд, 2005. год.

¹⁷ Случај нпр. са кривичнопроцесним законодавством Немачке (Види: Lowe-Rosenberg, Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz, GroSkomentar, 23. Auflage, Zweiter Band, Berlin. 1988., par. 160-169.

Међутим, као што је то већ истакнуто поред разлога који по нашем мишљењу говоре у прилог оправданости промене постојећег концепта истраге, постоје и разлози који, по нама, само на први поглед могу озбиљно да доведу под знак питања оправданост овакве једне идеје. Они се огледају, пре свега, у следећем:

1. Атак на међународним актима и домаћим законодавством загарантоване слободe и права грађана озакончењем органа унутрашњих послова као активног субјекта истраге, односно на тај начин "давање још једне основе за повећање репресивности полиције". Као сасвим исправан аргуменат у прилог оправданости овакве бојазни наводе се бројне злоупотребе овлашћења органа унутрашњих послова у акцији "Сабља". Уз пуну осуду свих злоупотреба вршених за време ове акције, као и осуду свих других злоупотреба како од стране овог тако и од стране свих других процесних субјеката, ипак се чини да ово не би могло да се узме као оправдани аргуменат против иницираног концепта истраге. Ово из разлога што би у иницираном тужилачко-полицијском концепту истраге о питањима везаним за слободe и права одлучивао суд а не ни јавни тужилац, а још мање орган унутрашњих послова. Узоре за ефикасну нормативну заштиту загарантованих слобода и права у оваквом концепту истраге налазимо у позитивним решењима већег броја кривично-процесних законодавстава, које познају овакав концепт истраге а уз то се данас, сасвим оправдано, сматрају и законодавствима са највећим степеном демократичности. Случај нпр., са немачким StPO¹⁸ где је истрага као припремни стадијум кривичног поступка стављена у надлежност државног тужиоца, који може предузимање појединих па и свих истражних радњи препустити полицији, што у пракси обично и чини, али ни један ни други орган немају право одлучивања о питањима везаним за људске слободe и права. Одређивање мера процесне принуде и дозвољавање ограничавања људских слобода и права (нпр. одузимање предмета, притвор и др.) је у искључивој надлежности суда. Слична решења по овом питању су и у другим кривично-процесним законодавствима са оваквим и не само са оваквим концептом истраге.¹⁹

2. Један од приговора тужилачком концепту истраге јесте и да концентracија функција јавног тужиоца (функције кривичног гоњења и функције истраживања) утиче на његову објективност. Приговор који на први поглед може да стоји отклања се на два начина већ предвиђена у законодавствима која познају овај концепт истраге. Прво, јачањем окривљениковог права на одбрану. Тако нпр. у немачком StPO с овим циљем уведено је право браниоца да присуствује испитивању окривљеног од стране државног тужиоца (пар. 163а ст. 3 у вези са 168 ст. 1 StPO). Или, записници о саслушању сведока и вештака од стране државног тужиоца и полиције без присуства браниоца, због начела непосредности, не смеју се читати на главном претресу (пар. 251 ст. 1 и 2 StPO). Друго, у спровођењу истраге државни тужилац, а тиме

¹⁸ BGBL.S. 253.

¹⁹ Види: Др Горан Илић, Појам, задатак, субјекти и радње претходног кривичног поступка, Полиција и преткривични и претходни кривични поступак, ВШУП, Београд, 2005. год.

БЕЗБЕДНОСТ

и полиција, је дужан да се стара како о оптерећујућим тако и о ослобађајућим околностима, као и о обезбеђењу доказа за које постоји опасност да буду изгубљени.

3. Један од озбиљних и чини се у овоме моменту, сасвим оправдано, кључних приговора против иницираног концепта истраге, јесте непостојање кадровског потенцијала пре свега у редовима полиције и неадекватна материјално техничка опремљеност како полиције тако и јавног тужилаштва за успешну реализацију таквог концепта истраге. Приговор заиста стоји. Поједина истраживања у вези са овим питањем, на жалост, у великом степену потврђују оправданост овог приговора. Међутим, приговор није нерешив. Решење проблема који заиста постоји треба тражити у предвиђању једног дужег рока (од 3-5 година) од дана ступања на снагу до дана почетка примене одредаба о новом концепту истраге, а у томе у међувремену прибећи мерама за испуњавање и ова два веома битна - кључна предуслова за успешну реализацију оваквог концепта истраге.

На крају залажући се за иницирану промену концепта истраге и у кривично-процесном законодавству Србије и на тај начин за изједначавање истог и по овом питању са већином савремених кривичнопроцесних законодавстава и са углавном општеприхваћеним ставовима по овом питању, пажњу заслужују још две ствари. То је да иницирана промена концепта истраге захтева и истовремену промену низа других института и решења уопште у кривичнопроцесном законодавству Србије (случај нпр. са контролом оптужнице подигнуте након овако спроведене истраге, питањем доказне иницијативе и улоге суда у извођењу доказа, начела *in dubio pro geo* и сл.) као и потребу институционалне реорганизације како јавног тужилаштва тако и органа унутрашњих послова, односно стварање одговарајућег кадровског потенцијала и адекватне материјално техничке опремљености, што тренутно није случај. Испуњењем ове два предуслова и органи унутрашњих послова и тужилаштво би у потпуности били спремни за преузимање одговарајуће улоге у концепту истраге за који се залажемо, а тиме би се истовремено органи унутрашњих послова Србије приближили стандардима полиције развијених европских земаља.

б) Проширење функционалне надлежности судије појединца

Чл. 24 ст. 1 Законика о кривичном поступку из 2001. године проширена је функционална надлежност судије појединца, и то на тај начин што је одређено да је он надлежан да суди за кривична дела за која је предвиђена казна затвора до три године. Озакоњењем оваквог решења продужен је, сасвим оправдано, тренд одступања од начела зборности суђења започет Законом о кривичном поступку из 1976. године. Разлози оправданости оваквог решења су бројни и нису само теоретски већ и практични.²⁰ Уследи истих, чини се да би било сасвим оправдано и даље наставити са тако започетим

²⁰ Види: Др Војислав Ђурђић, Основна начела југословенског кривичног процесног права и слободe и права човека и грађанина, Југословенско кривично законодавство и слободe и права човека и грађанина, Удружење за кривично право и криминологију Југославије, Београд, 2001. год., стр. 168.

трендом одступања од начела зборности суђења. За време у којем живимо сасвим адекватним решењем по овом питању чини се решење присутно у хрватском Законнику о кривичном поступку. Према истом, судија појединац је функционално надлежан да суди за кривична дела за које је прописана казна затвора у трајању до пет одина, а за тежа кривична дела, тј. за кривична дела за која је прописана казна затвора до десет година такође је надлежан судија појединац, ако се са тиме сложе кривичнопроцесне странке до почетка главног претреса. Изузетак су само кривични случајеви за која је састав већа прописан посебним законом.²¹ Оваквим једним решењем кривични поступак пред општинским судовима постао би не само јефтинији већ и ефикаснији уопште, а то истовремено не би ишло на уштрб законитости решења конкретне кривичне ствари.

в) Преиспитивање одредаба Законика о поступцима за изрицање кривичних санкција без главног претреса

У намери стварања нормативне основе за поједностављење и убрзање кривичног поступка у свим случајевима када то криминалнополитички разлози оправдавају изменама и допунама Законика о кривичном поступку из маја месеца 2004. године проширена је могућност кажњавања без одржавања главног претреса на кривична дела за која је предвиђена казна затвора до три године. Овакво једно решење је за поздравити и у складу је са нашим ранијим предлозима по том питању.²² Међутим, чини се да са овим не треба стати. У случају прихватања иницираног проширења функционалне надлежности судије појединца било би оправдано размислити, из ових истих разлога, и о даљњем проширивању могућности кажњавања без главног претреса, и то на сва кривична дела из надлежности судије појединца. Друга интервенција код ове врсте поступака, посматрано уопште, требало би да се креће у правцу потпуног укидања друге врсте ових поступака (Поступка за кажњавање и изрицање условне осуде од стране истражног судије). Ово не само из разлога што у постојећем нормирању овог поступка има много контрадикторности²³, већ и из разлога што се основна идеја ове врсте поступака може постићи и путем адекватне примене самог поступка за кажњавање пре главног претреса, и то посебно у случају прихватања његовог иницираног проширења.

г) Преиспитивање одредаба о сведоку сараднику

Институт сведока сарадника који представља новину у нашем кривично-процесном законодавству и поред низа контраверзности присутних у кривичном процесном праву уопште не би смео да се доведе под знак питања.

²¹ Чл. 3 Закона о изменама и допунама Закона о казненом поступку Хрватске од 20. маја 2002. године.

²² Види: Проф. др Станко Бејатовић, Неопходност доношења Законика о кривичном поступку Републике Србије..., стр. 48.

²³ Нпр. један од услова за примену овог поступка је "потпуно признање окривљеног, односно осумњиченог", а потом се признање обезвређује тражећи да буде "поткрепљено и другим доказима". Затим, циљ овог поступка је убрзање поступка, а он се успорава јер се тражи престанак окривљеног, а уз то, и поред престанка окривљеног даје му се могућност коришћења приговора против оптужнице, што не иде једно са другим. (Види: Проф. др Станко Бејатовић - Проф. др Драго Радуловић, Законик о кривичном поступку..., Београд, 2002. год., стр. 300).

БЕЗБЕДНОСТ

Међутим, детаљном анализом његовог садашњег регулисања добија се утисак да се у његовом нормирању пришло поприлично брзо и недовољно аргументовано из разлога чега би, по питању истог, било неопходно извршити не мале интервенције, и то све по угледу на решења присутна у највећем броју савремених кривичнопроцесних законодавстава која познају овај институт (Италије, Немачке, САД и сл.). Међу не малим бројем питања која би било неопходно ставити под лупу струке, пажњу заслужују пре свега питања која се тичу услова под којима једно лице може да добије својство сведока сарадника, будући да услови из садашњег Законика не пружају довољно гаранције за једну реалну процену целисходности, да ли одређеном лицу треба или не дати својство сведока сарадника, а и питање је колико су исти као такви и у складу са самом природом овог института. Затим, ту је и питање самог поступка за стицање и губитак својства сведока сарадника у оквиру којег би посебна пажња требала да се посвети улози оштећеног у том поступку, као и питање кривичне одговорности овог субјекта у случају када пред судом да исказ у складу са преузетим обавезама. Чини се да би ово питање морало да претрпи најрадикалније измене, и то на тај начин што би као правило важило његово блаже кажњавање, а аболиција само као изузетак и сл.²⁴

д) Преиспитивање неких одредаба Законика о начелу опортунитета кривичног гоњења

Једна од изузетно значајних новина која карактерише Законик о кривичном поступку из 2001. године јесте и могућност примене начела опортунитета кривичног гоњења и према пунолетним учиниоцима кривичних дела. Трогодишње искуство функционисања ове новине показало је њену пуну криминалнополитичку оправданост. Међутим, изменама и допунама Законика о кривичном поступку из маја месеца 2004. године извршеним у вези са овим начелом, озбољно је доведено под знак питања његово функционисање у складу са разлозима који су иначе довели до његовог озакоњења. Наиме, овим интервенцијама прописано је да одлуку о одлагању кривичног гоњења јавни тужилац може да донесе само уз сагласност суда. Ценећи према образложењу законодавца главни разлог увођења ове новине јесте "одузимање тужиоцу права изрицања кривичних санкција" будући да му таква функција не припада. Циљ који је према замисли законодавца требао да буде постигнут оваквом интервенцијом није остварен. И након ових измена као и пре, право тужиоца по овом питању остало је неизмењено. Истина сада је оно стављено само под контролу суда, али са отвореним питањем: Ко је функционално надлежан да даје такву сагласност? Одговор на ово питање не даје Законик, што говори и у прилог непрецизности овакве једне одредбе. Са оваквом једном интервенцијом која уз све то није ни у складу са природом начела опортунитета кривичног гоњења, а што се доказује и неаргументованим прављењем разлике између два његова могућа облика, дошли смо

²⁴ О овоме опширније види: Проф. др Милан Шкулић, Нацрт Закона о државним органима у поступку за кривична дела организованог криминала, Ново кривично законодавство Србије, Српско удружење за кривично право, 2005. год., стр. 239-250.

у ситуацију да је озбиљно доведено под знак питања, или најблаже речено непотребно отежано практично функционисање овакве једне криминалнополитички посматрано, изузетно корисне новине. Контрола одлуке јавног тужиоца о одлагању кривичног гоњења је неопходна, али она треба да се обезбеди на други, а не на овакав начин. Нпр. условаљавањем давања претходне сагласности оштећеног, или пак могућношћу преиспитивања такве одлуке од стране непосредно вишег или и највишег јавног тужиоца, што је иначе углавном и присутно решење у компаративном кривичнопроцесном законодавству. Поред овог, чини се нужном још једна интервенција код овог начела. Она се тиче процесне форме одређивања мере коју јавни тужилац налаже осумњиченом, а што нема подлогу у важећем тексту Законика и изазива бројне дилеме.²⁵

ђ) Споразум о признању кривице

Једна од битних особености Законика о кривичном поступку из 2001. године јесте и то да је истим створена нормативна основа за поједностављење и убрзање кривичног поступка, а тиме и нормативна основа за ефикаснији кривични поступак посматрано уопште. У томе циљу Законом о кривичном поступку из 2001. године, па и његовим изменама и допунама из маја месеца 2004. године уведено је неколико веома значајних новина у наше кривичнопроцесно законодавство.²⁶ Међутим, сасвим погрешно би било закључити да су тиме исцрпљене све нормативне могућности за даље поједностављење и убрзање кривичног поступка. Насупрот. Решења присутна у савременом компаративном кривичнопроцесном законодавству као и њихова судска пракса говоре у прилог тога да постоје још не мале могућности са овим циљем. У овоме контексту чини се оправданим размислити о могућности озакоњења и у нашем кривичнопроцесном законодавству института нагодбе (споразума о признању кривице) између тужиоца и окривљеног. Реч је о институту чија се суштина огледа у претходном преговарању о признавању кривице између тужиоца и окривљеног и накнадном прихватању или неприхватању од стране суда, постигнутог споразума између тужиоца и окривљеног. У случају опредељивања законодавца за озакоњење овог института у нашем кривичнопроцесном законодавству, а чини се да за то има разлога, посебну пажњу би било потребно посветити начину регулисања следећих његових питања. То су:

а) Да ли за сва или само за одређена - лакша кривична дела дати могућност примене овог института?

б) Питање граница кажњавања осумњиченог односно окривљеног лица у случају постизања и од стране суда прихватања споразума о признању кривице;

²⁵ Види: Др Ђорђе Лазин, Основна начела (опште одредбе и њихова конкретна разрада) у Законик о кривичном поступку, Практична примена новог југословенског Законика о кривичном поступку, Удружење за кривично право и криминологију Југославије, Београд, 2002. год., стр. 175.

²⁶ Види текст под тач. 2.1.

БЕЗБЕДНОСТ

в) Питање улоге оштећеног лица и браниоца у поступку преговарања о признавању кривице;

г) Питање процесног активирања суда, односно и

д) Питање могућности и основа употребе правног лека у оваквом једном поступку.

У разматрању оправданости оваквог једног предлога, поред осталог, треба имати у виду и следећу чињеницу. То је да се не ради о институту који је специфичност само кривичних поступака англосаксонског правног система. Насупрот. Реч је о институту који је само поникао у англосаксонским кривичним поступцима, а последњих деценија прихваћен у не малом броју континенталних кривичних поступака. Ако се овоме дода и чињеница да је у поступцима у којима је присутан доста добро примљен и да се уопште не доводи под знак питања онда овакав један предлог на своме значају добија још више.²⁷

е) Друге могућности нормативне ефикасности кривичног поступка

Поред предње изнесених питања која по нашем мишљењу представљају приоритет посматрано са аспекта стварања нормативне основе за што ефикаснији кривични поступак, пажњу заслужују и нека друга питања. Своју актуелност ова питања налазе како у ставовима кривичноправне науке по истим тако и у решењима присутним у савременом компаративном кривично-процесном законодавству и резултатима постигнутим у њиховој практичној примени. Случај нпр. са питањима која се тичу: побољшања процесне дисциплине учесника кривичног поступка, могућности прибављања вештачења од стране кривичнопроцесних странака, механизма контроле оптужнице и сл.²⁸

Јачање слобода и права учесника кривичног поступка

Полазећи од чињенице да је концепт људских права и слобода цивилизацијска тековина такве вредности од које се ни по коју цену не одустаје, тековина у име чије се тобожње "заштите" дозвољава предузимање и недозвољених мера и средстава, као и чињенице да управо кривично право због своје природе више него друга средства принуде доводи до задирања у слободе и права грађана. Једна од битних особености која карактерише савремену науку кривичног права јесте и јачање слобода и права учесника кривичног поступка, односно тежња за њиховим ограничавањем само у мери неопходној за остваривање задатка кривичног односно кривичног процесног права. Већ поодавно је неспорно да приликом кривичноправне интервенције се мора водити рачуна о људским правима и слободама и то на тај начин да се њихово ограничавање односно повреда мора свести на нужни минимум.

²⁷ Види: Коментар Закона о кривичном (казненом) поступку Босне и Херцеговине, Сарајево, 2005. год., стр. 265.

²⁸ Види опширније: Проф. др Станко Бејатовић, Неопходност доношења Законика о кривичном поступку Републике Србије..., стр. 44-52.

Два су начела којима се међународним актима и националним законодавством загарантоване слободe и права²⁹ штите од самог кривичног права. То су начело легалитета и начело легимитета. За разлику од других грана права у кривичном праву начело законитости је сложено и има више својих аспеката, и оно подразумева, у извесној мери, и испитивање квалитета самог закона, јер кршење ових начела доводи у опасност истовремено и основна људска права. Случај нпр. са неодређеним законским нормама које представљају кршење начела законитости у кривичном праву, и то на тај начин што кршење ових начела доводи истовремено у опасност основна људска права. Уместо да их штити у таквим случајевима кривично право постаје инструменат за кршење тих права. Даље, до овога може да дође и у случајевима када се начело законитости формално не крши, али се уводе неке специјалне мере и подиже репресивност кривичног права позивањем на појачану опасност појединих видова криминалитета. Случај нпр. са организованим криминалитетима, тероризмом, корупцијом, код којих се и поред таквог степена њихове друштвене опасности за друштво као целину не могу оправдати решења која су на линији слабљења принципа правнодржавног кривичног права,³⁰ решења која би значила кршење људских права у обиму већем од нужног за реализацију задатака кривичног односно кривичног процесног права.

С обзиром на предње изнесено поставља се питање стања људских права у нашем кривичнопроцесном законодавству. У вези са тим питањем нужно је пре свега истаћи да је једна од изузетно значајних и у сваком погледу веома битних карактеристика Законика о кривичном поступку из 2001. године и то да је он, у не малом степену, са низом својих решења допринео јачању људских слобода и права, и то преваходно кроз повећање права осумњиченог, окривљеног и браниоца. У поређењу са његовим претходником (Законом о кривичном поступку из 1976. године) слободно се може рећи да је он, посматрано са овог аспекта, отишао не само један већ и више корака унапред и да се као такав по том питању сврстао у ред савремених, демократских кривичнопроцесних законодавстава.³¹

Тренд јачања људских слобода и права започет доношењем Законика о кривичном поступку 2001. године настављен је његовим каснијим изменама и допунама, и то посебно оним извршеним у мају месецу 2004. године којима је у циљу његовог што потпунијег усаглашавања пре свега са Европском

²⁹ Бројна су међународна правна акта посвећена овој проблематици, као и међународне институције за њихову заштиту. Тако нпр. већ Универзална декларација о правима човека из 1948. године предвиђа право на слободу, живот, безбедност личности, забрану мучења, свирепост, нечовечност или понижавајући поступак, или кажњавање, једнакост пред законом, правично и ефикасно суђење, претпојавку невиности док се не утврди кривица, начело легалитета у кривичном поступку, право на правично и ефикасно суђење и сл. (О томе опширније види: Др Миленко Крећа, Међународна акта о основним људским правима и међународне институције за њихову заштиту, Југословенско кривично законодавство и слободe и права човека и грађанина, Удружење за кривично право и криминологију Југославије, Београд, 2001. год., стр. 23-46.

³⁰ Др Зоран Стојановић, Југословенско кривично законодавство у функцији заштите људских права, Југословенско кривично законодавство и слободe и права човека и грађанина, Удружење за кривично право и криминологију Југославије, Београд, 2001. год., стр. 12.

³¹ Види: Југословенско кривично законодавство и слободe и права човека и грађанина, Удружење за кривично право и криминологију Југославије, Београд, 2001. год.

БЕЗБЕДНОСТ

конвенцијом о заштити људских права и основних слобода, коју смо у међувремену ратификовали, уведено неколико новина које су допринеле даљем повећању грађанских слобода и права. Тако нпр. чл. 5 Законика проширена су права лица које је лишено слободe, промењена је формулација претпоставке невиности од негативне у позитивну и сл., а што је веома важно из два разлога. Прво, што је чл. 1 Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода прописано да државе уговорнице морају да гарантују свакоме (у оквиру своје надлежности) права и слободe које су прокламоване овом конвенцијом и да она сходно томе дозвољава свакоме па и појединцу који сматра да су му повређена права која гарантује Конвенција да поднесе представку Европском суду за људска права, а држава је обавезна да се повинује пресуди тога суда у сваком предмету у којем је странка (чл. 46 Протокола 11). Друго, и наша Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама предвиђа непосредну примену људских права зајамчених међународним уговорима и општеприхваћеним правилима међународног права. Међутим, тренд јачања људских слобода и права започет доношењем Законика о кривичном поступку 2001. године доведен је под знак питања каснијим изменама и допунама у нашем кривичнопроцесном законодавству, а посебно доношењем Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала и његовим каснијим изменама и допунама, будући да су у не малом броју случајева ове интервенције ишле у правцу јачања ефикасности кривичног поступка кроз повећање овлашћења државних органа на штету опште заштите људских слобода и права.

За разлику од Законика о кривичном поступку из 2001. године који, као што смо то већ констатовали, карактерише изузетно велики степен заштите грађанских слобода и права, највећи број измена и допуна у нашем кривичнопроцесном законодавству, а посебно оних везаних за Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, карактерише јачање репресивности, односно настојање законодавца да се повећањем репресивности повећа ефикасаност кривичног поступка и то у не малом степену на рачун већ до тада стечених слобода и права појединих процесних субјеката. У прилог исправности овакве констатације довољно је навести чињеницу да је у овом периоду било предвиђено низ репресивних мера које су, нема сумње, биле противне како нашим домаћим највишим правним прописима, тако и међународним конвенцијама које обавезују нашу земљу. Случај нпр. са правом полиције на одређивање притвора и његово продужавање од стране министра унутрашњих послова. Затим, са правом полиције на одређивање притвора сведоку, са њеним правом задржавања сведока 24 часа, са могућношћу коришћења као доказа у кривичном поступку и обавештења која је јавни тужилац прикупио у преткривичном поступку, проширивањем основа за притвор, са неким решењима везаним за ограничавање трајања притвора и сл. Поред овог, на још један начин овим изменама и допунама у кривичнопроцесном законодавству Србије повећан је степен његове репресивности. Он је садржан у чињеници да је у нормирању низа, начелно посматрано корисних и заиста неопходних процесних сред-

става и метода у поступку откривања и доказивања појединих група кривичних дела присутно толико ширине, неодређености и непрецизности да то све пружа основу за произвољност и самовољу, а тиме и неприхватљив степен ризика за угрожавање људских слобода и права. На срећу, нека од ових решења су убрзо укинута изменама и допунама ЗКП из 2004. године и изменама и допунама Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала из 2003. године, али је и даље остала, односно тачније речено није ништа урађено по питању отклањања непрецизности, неодређености и превеликог степена ширине нормирања тих нових процесних средстава и метода. (Случај нпр. са појмом организовани криминал, сведоком сарадником, прикривеним иследником, мерама контролисане испоруке и сл.)

Ова особеност стања нашег кривичнопроцесног законодавства односи се преваходно на норме које се тичу организованог криминала и као таква допушта произвољност и самовољу у њиховој практичној примени, а што не би смело да се деси. Из ових разлога неопходно је извршити бројне интервенције код ових норми, и то путем њиховог прецизирања и прописивања што прецизнијих услова за примену појединих од ових мера и института, водећи при томе рачуна о успостављању нормативне равнотеже између захтева за ефикасношћу кривичног поступка и заштите људских слобода и права.

Имајући у виду овакво стање нашег кривичнопроцесног законодавства посматрано са аспекта ове особености савремене науке кривичног права и решења присутних у савременом компаративном кривичнопроцесном законодавству у предстојећем раду на реформи нашег кривичнопроцесног законодавства, неопходно је водити рачуна о три ствари. То су:

а) Прецизније одређивање појединих правних норми и услова за примену појединих мера и института

Једна од озбиљних опасности коју са собом носи непрецизност правне норми, и то посебно норми које се односе на посебне методе и средства против најтежих облика криминала, јесте и могућност њихове злоупотребе и самовоље у њиховој примени. Ова опасност постаје још већа у случају када је и недовољно прецизно одређен појам криминала на који се односе те посебне методе и средства, односно посебни поступци као целина, а што је случај сада са низом норми које се тичу организованог криминала. У вези са овим нормама неопходно је посебно водити рачуна о следећим чињеницама. То је да такве норми врло лако могу бити злоупотребљене или пак и да њихова практична примена дође у отворени сукоб са одредбама међународног и домаћег карактера о основним људским правима и слободама, као што је то био случај у времену које је непосредно иза нас. Из ових разлога, неопходно је извршити бројне интервенције код ових норми и то како путем њиховог прецизирања, тако и путем прописивања што прецизнијих услова за примену појединих мера, као и установљавање посебних контролних механизма за спречавање евентуалних злоупотреба и повреда права и слобода, а што се не би могло рећи за период који представља нашу недавну прошлост.

БЕЗБЕДНОСТ

Да овај посао није ни мало лак говори још једна чињеница која се мора имати стално у виду. То је да се у нормирању ове проблематике мора да успостави сразмера између захтева за ефикасношћу кривичног поступка и заштите људских слобода и права, што, мора се признати, није уопше лако постићи.

б) Прецизније одређивање појединих законских појмова (израза) и прописивање прецизнијих услова за примену појединих мера и института

Као што је то већ констатовано и доказано на не малом броју примера (случај нпр. са појмом организовани криминал, сведоком сарадником, прикривеним иследником и сл.) једна од особености постојећег стања нашег кривично-процесног законодавства и то посебно оног његовог дела који се тиче проблематике организованог криминала јесте и непрецизност појединих законских појмова и предвиђање веома широких, недовољно одређених услова за примену појединих мера и института, а што само по себи допушта произвољност и самовољу од стране оних који примењују такву норму. Свако доказивање негативности оваквих законских решења је сувишно. Услед овог, у предстојећем раду на окончању реформе нашег кривичнопроцесног законодавства посебна пажња мора да се посветити управо оваквим нормама, а њих као што је то већ констатовано није мали број. Законик о кривичном поступку као основни сеизмограф слобода и права човека, односно као основни сеизмограф степена демократичности једног друштва као целине, мора да буде такав да ако већ не може у целости да искључи онда да сведе на најмању могућу меру произвољност и самовољу у примени одређене норме услед њене непрецизности.

в) Потпуно усклађивање кривичнопроцесног законодавства са ратификованим међународним правним актима и другим општеприхваћеним правним стандардима по питању људских слобода и права

Један од задатака који у целости мора да буде остварен у раду на окончању реформе кривичнопроцесног законодавства Србије јесте и његово потпуно усклађивање са ратификованим међународним правним актима и другим општеприхваћеним правним стандардима, и то посебно правним стандардима Европске уније. Обавеза оваквог усаглашавања произилази не само из чина ратификације међународних правних аката и одредбе чл. 16 Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора, према којој су ратификовани међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права не само саставни део нашег правног система, већ имају и примат над националним правом, но и из још једне чињенице. Она се огледа у томе да је то један од круцијалних услова за наше пуноправно укључивање у Европску унију.

У вези са овим захтевом треба констатовати да је кривичнопроцесно законодавство Србије у великом степену већ усаглашено са највећим бројем ратификованих међународних правних аката, а што се пре свега односи на Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода.³² Међутим, поступак усклађивања још није завршен. Постоје одређена питања која су још увек отворена посматрано са овога аспекта. У поступку остваривања овако постављеног задатка чини се да посебну пажњу треба посветити трима следећим стварима. То су:

Прво, Статуту сталног међународног кривичног суда код којег се, по питању усаглашавања кривичног (материјалног, процесног и извршног) законодавства Србије, са истим недопустиво мало расправља у нашој стручној јавности, а још мање нешто и ради по истом;

Друго, Конвенцији Уједињених нација о транснационалном организованом криминалу и два додатна протокола која представљају допуну ове конвенције³³ будући да одредбе исте још увек нису на адекватан начин инволвиране у кривичнопроцесно законодавство Србије (случај нпр. са кривичном одговорношћу правних лица, мерама заштите сведока и њима блиских лица од одмазде или застрашивања и сл.);

Треће, у поступку усаглашавања нашег кривичнопроцесног законодавства са ратификованим међународним правним актима и општеприхваћеним правним стандардима, мора се водити рачуна и о судској пракси Европског суда за људска права. Наиме, и поред тога што судска пракса овог суда, није, посматрано формалноправно, извор права, те као таква није ни непосредно обавезујућа, њен значај је огроман јер се судским одлукама овог суда практично тумаче и ближе одређују поједине одредбе Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, услед чега су оне суштински посматрано, постале незаобилазне. Ако се овоме дода и чињеница да се оне у највећем делу (преко 50% свих одлука) односе управо на кривични поступак, онда оваква једна констатација по питању њиховог карактера још више добија на своме значају.³⁴

Установљавање посебних кривичних поступака и посебних органа за поједине врсте криминалитета

Већ дуже времена у кривичноправној науци уопште присутна је, а затим и низу кривичнопроцесних законодавстава³⁵ и реализована идеја да поред традиционалног мешовитог типа кривичног поступка треба увести и више других разноврсних модалитета посебних кривичних поступака који би били

³² Види: Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и кривично законодавство Србије и Црне Горе, Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе, Београд, 2004. год.

³³ Реч је о Протоколу о сузбијању трговине људима и Протоколу против кријумчарења миграната.

³⁴ Види: Проф. др Ђорђе Лазин, *Измене и допуне Законика о кривичном поступку* из 2001. год..., стр. 128.

³⁵ Случај нпр. са кривичнопроцесним законодавством Немачке, Аустрије, Италије, Шпаније, Португалије, Француске, и др.

БЕЗБЕДНОСТ

прилагођени предмету суђења, значају и природи кривичног догађаја, његовој сложености, својствима окривљеног и другим важним карактеристикама, али и процесним захтевима који се показују нужним за упрошћавање процесних форми.³⁶ Ти посебни модалитети структуре поступка заснивају се, сасвим оправдано, на ставу да традиционални мешовити тип кривичног поступка настао скоро пре два века у друштвеним условма другачијим од данашњих, и стваран за тадашњи криминалитет, постао је поодавно поприлично неефикасно средство борбе против криминалитета. За не мали број кривичних предмета традиционална форма суђења показује се као нерационална и надасве спора. Скраћени кривични поступак и поступак према малолетницима као уобичајене форме одступања од општег, редовног кривичног поступка постале су недовољне за избор поступка који би био адекватан предмету суђења. Уз ово, овакав један став заснива се и на идеји да се ефикасност кривичног поступка може постићи и спречавањем да сви започети поступци доспеју до главног претреса, услед чега треба омогућити да предмет поступка може бити дефинитивно решен и у некој од ранијих фаза главног поступка, како би се суд растеретио сувишног и непотребног изношења сваке кривичне ствари на главни претрес,³⁷ а што се може постићи озакоњењем поједностављених видова кривичног поступка. Односно, на идеји да за поједине врсте криминалитета (случај нпр. са организованим криминалитетом) због њихове природе и тежине нису за њихово успешно откривање и решавање довољни инструменти које поредвиђа општи, редовни кривични поступак. У складу са овим идејама предвиђају се одступања од класичне форме општег кривичног поступка у два правца, што је у зависности, пре свега, од природе и тежине конкретног кривичног дела (да ли се ради о лакшим или пак о најтежим облицима криминалитета). Када је реч о првој групи кривичних дела одступања иду у правцу поједностављења и убрзања кривичног поступка, где се омогућава решење кривичне ствари и без одржавања главног претреса, а када се ради о другој групи кривичних дела (најтежим облицима криминалитета) одступања иду у правцу предвиђања не само посебних кривичних поступака већ и посебних полицијских, тужилачких па и судских органа за откривање, утужење и пресуђење оваквих кривичних ствари, услед чега се код истих решење тражи у предвиђању поступака који су посебни, другачији и сложенији у односу на редовни кривични поступак, и то све у циљу стварања предуслова за ефикасно откривање и доказивање ових кривичних дела.

Сходно предње изнесеном ставу и у нашем кривичнопроцесном законодавству, уведено је више посебних кривичних поступака и посебних органа за поједине врсте кривичних дела, и то како оних који представљају поједностављене видове кривичних поступака, тако и оних који предвиђају не само посебне кривичне поступке, већ и посебне полицијске, тужилачке па

³⁶ Др Војислав Ђурђић, Актуелна питања и главне карактеристике главног кривичног поступка, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 3/99, стр. 24.

³⁷ Др Тихомир Васиљевић, Систем кривичног процесног права СФРЈ, Београд, 1981. год., стр. 525.

и судске органе за откривање, утужење и пресуђење таквих кривичних случајева. Посматрано са аспекта ових других процес започете реформе кривичнопроцесног законодавства Србије карактерише, поред осталог, и не баш оправдан тренд установљавања посебних поступака за поједине видове криминала, као и установљавање посебних органа (полицијских, тужилачких и судских) за поједине врсте кривичних дела и њихове посебне организације и надлежности. Тренд је започет установљавањем посебних полицијских, тужилачких и судских органа и установљавањем посебног поступка за кривична дела организованог криминала, а настављен Законом о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина који је предвидео посебно Тужилаштво за ратне злочине, посебну Службу за откривање ратних злочина у Министарству унутрашњих послова и надлежност посебно Већа за ратне злочине у Окружном суду у Београду.³⁸ Поред овог, предвиђено је и да ће се за тзв. "ратне злочине" (кривична дела против човечности и међународног права из главе XVI Основног кривичног закона и чл. 5 Статута међународног кривичног трибунала за бившу Југославију) примењивати одредбе поступка за кривична дела организованог криминала.³⁹ Ширење тренда установљавања посебних поступака употпуњено је решењима из Закона о уређењу судова будући да исти предвиђа посебна одељења у окружним и апелационим судовима за кривична дела против привреде и јединства југословенског тржишта.⁴⁰ Остале идеје које су имале за циљ даље ширење оваквог, у не малом степену, негативног тренда (нпр. предвиђање посебних поступака и посебних органа за кривична дела корупције) на срећу нису реализоване, а надајмо са и да неће уопште ни бити реализоване.

Генерално посматрано овакав један тренд, који узгред речено није само специфичност Србије већ и специфичност земаља у окружењу, нема никакво криминално-политичко оправдање. Имајући у виду природу и тежину кривичних дела за која су установљени ови посебни поступци и посебни органи, чини се да установљавање има оправдања само код кривичних дела организованог криминала. Заиста, када је реч о овим кривичним делима, ради се о веома тешким и веома опасним кривичним делима, кривичним делима која се веома тешко откривају и још теже доказују, услед чега има оправдања предвиђања за исте поступке који су посебни, другачији у односу на општи кривични поступак, и то све у циљу омогућавања њиховог лакшег и бржег откривања и доказивања, а што би било изузетно тешко коришћењем само инструмената општег - редовног кривичног поступка. Уосталом, то је случај и са савременим компаративним кривичнопроцесним законодавством. Међутим, за разлику од овог вида криминалитета чини се да нема ни једног иоле озбиљнијег криминално-политичког разлога за установљавање других посебних поступака овог карактера. Тако, нпр. оправдано се може поставити питање који су то криминално-политички разлози који оправдавају установљавање посебног поступка и установљавање посебних органа за

³⁸ Чл. 4, 8, 9 и 10 Закона о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина ("Сл. гласник РС", бр. 67/2003).

³⁹ Чл. 13 Закона о организацији и надлежности државних органа у поступку против учинилаца ратних злочина.

⁴⁰ Види чл. 36 ст. 1 Закона о уређењу судова Републике Србије.

БЕЗБЕДНОСТ

кривична дела ратних злочина. Мишљења смо да осим тренутних чисто политичких разлога нема ни један озбиљнији криминално-политички разлог који би оправдавао овако нешто. Исти, или боље речено још драстичнији случај је са другим поступцима овог карактера. Уосталом, у прилог оправданости оваквог размишљања говори и упоредно право у којем овакви поступци углавном нису присутни. Из свих ових разлога један од захтева у оквиру рада на окончању започете реформе кривичнопроцесног законодавства Србије треба да буде не само даље заустављање оваквог тренда ширења посебних поступака овог карактера, већ и преиспитивање постојећих решења, и то посебно у односу на кривична дела ратних злочина као и на одредбе Закона о уређењу судова по питању предвиђања посебних одељења у окружним и апелационим судовима за кривична дела против привреде и јединства југословенског тржишта.

Аналогно посебним поступцима, па и под још већи знак питања може се ставити оправданост установљавања посебних полицијских, тужилачких и судских органа за поједине врсте кривичних дела, а што посебно долази до изражаја код судске надлежности. За савремене правне системе, а правни систем Србије треба да тежи ка томе циљу, карактеристична је пре свега полицијска специјализација, а потом и одређени облици тужилачке специјализације за поједине врсте криминалитета, али не и образовање посебних облика судске надлежности, путем образовања било посебних одељења или посебних судова. Ако се овоме дода и такође неспорна чињеница да, ценећи према решењима у позитивном кривичнопроцесном законодавству Србије, таква специјализација код судова и тужилаштава има углавном само формални карактер, као и чињеницу недовољне одређености законских норми, које се односе на обим примене посебних поступака и обим ангажовања посебних полицијских, тужилачких и судских органа, онда постављено питање још више добија на своме значају и такође најозбиљније треба да буде стављено под лупу у току рада на престојећем окончању реформе кривичнопроцесног законодавства Републике Србије.⁴¹

У вези са овом особеношћу кривичнопроцесног законодавства Србије још једном треба указати и на оправданост преиспитивања и појединих одредаба Законика о поступцима за изрицање кривичних санкција без главног претреса, и то све у складу са предње изнесеним.⁴²

Предвиђање нових процесних метода и средстава у поступку расветљавања појединих кривичних дела

У савременој науци кривичног процесног права већ дуже времена присутан је став о неопходности увођења у кривичнопроцесно законодавство и

⁴¹ О сличним размишљањима у нашој стручној јавности види: М. Грубач, Могући правци развоја казненог законодавства после доношења Уставне повеље Србије и Црне Горе, Ревиија за криминологију и кривично право, бр. 2-3/2003, стр. 99-100; Проф. др Ђорђе Лазин, Измене и допуне Законика о кривичном поступку из 2001. године, Ново кривично законодавство Србије, Удружење за кривично право Србије, Београд, 2005. год., стр. 123-145; Проф. др Милан Шкулић, Нацрт Закона о државним органима у поступку за кривична дела организованог криминала, Ново кривично законодавство Србије, Удружење за кривично право Србије, Београд, 2005. год., стр. 217-257.

⁴² Види текст под 2.1.ц.

посебних процесних средстава и метода у поступку расветљавања појединих, најтежих видова криминалитета. Посматрано са аспекта најновије науке кривичног права овакав став дошао је до изражаја и у Резолуцији II секције XVII конгреса међународног Удружења за кривично право, одржаног у Пекингу од 12-19. септембра 2004. године. Наиме, у тачки V Резолуције ове секције, између осталог се каже:

"3. Државе треба да обезбеде сва могућа средства за ефикасну истрагу, судско гоњење и доношење одлука у вези са корупцијом и сродним кривичним делима;

4. Законом треба предвидети одговарајуће методе за истрагу кривичних дела корупције. Ове методе могу у најозбиљнијим случајевима обухватити и тајне истраге и прислушкивање разговора;

5. Државе треба да размотре давање олакшица лицима која сарађују у истрази или судском гоњењу уопште корупције и сродних кривичних дела. За лица осумњичена за кривично дело олакшице могу да обухвате изузеће од или ублажавање казне;

6. Држава треба да заштити сведоке у случајевима корупције. Лица која пријаве дела корупције треба да буду заштићена од негативних последица;

7. Тајност загарантована у банкама не треба да буде препрека за предузимање истражних и привремених мера које су наређене од стране компетентног органа, а које се односе на корупцију и сродна кривична дела у оквиру истраге унутар неке државе или као одговор на захтев за међународну законску помоћ;

8. Тајност пореских досијеа може бити укинута у истрагама озбиљних случајева корупције;

9. Закон о застарелости треба да предвиди адекватан временски период за истрагу, судско гоњење и доношење одлука;

10. Имунитети, где су применљиви, не треба да спрече судско гоњење након истека службе прекршиоца закона;

11. У истрази, судском гоњењу и доношењу одлука везаних за корупцију и сродна кривична дела треба обезбедити адекватну заштиту, укључујући и судску контролу људских права, а посебно права на приватност, као и права на поштено суђење, односно права на одбрану;

12. Државе треба да размотре увођење и одржавање специјализованих јединица за истраживање и судско гоњење корупције и сродних кривичних дела. Особље таквих јединица, као и судство, треба да имају адекватна средства и обуку."

Полазећи од оваквог, чини се сасвим оправданог става, а као последица сазнања да се поједини тешки облици криминала у које спада пре свега организовани криминал не могу ефикасно откривати и доказивати средствима и методама која нуду општи кривични поступак у кривичнопроцесном законодавству Србије, уведено је низ процесних средстава и метода у поступку расветљавања ових кривичних дела. Тако нпр. у циљу стварања пре-

БЕЗБЕДНОСТ

дуслова за ефикасно откривање и доказивање ових кривичних дела уведено је низ нових института и метода који доприносе остваривању овог циља. Случај нпр. са прикривеним иследником, сведоком сарадником, симулованим правним пословима, мерама контролисаних испоруке, привременим одузимањем сумњивог новчаног износа и сл. Начелно посматрано предвиђање могућности примене ових процесних средстава и метода је оправдано и за поздравити је, јер заиста нема дилеме успешно откривање и расветљавање оваквих кривичних дела било би немогуће без истих. Међутим, чини се да је учињено низ пропуста у нормирању ових мера и средстава, услед чега је створена могућност самовоље и злоупотребе у њиховој примени. Тако нпр. услови за примену већине од ових мера су веома неодређени, што им неоправдано даје велики репресивни карактер и пружа могућност превелике произвољности у њиховој примени, а тиме и изузетно велики ризик за могућност угрожавања људских слобода и права. Тако нпр. за привремену обуставу извршења финансијских трансакција и привремено одузимање сумњивог новчаног износа (чл. 234 ст. 2 и 3 ЗКП) потребно је да постоји сумња не само да финансијска трансакција представља кривично дело, већ и да је намењена (у будућности) чињењу кривичних дела, прикривању кривичног дела или прикривању добити од кривичног дела, а што је веома тешко одредити. Ако се овоме дода и чињеница да је за ову процену довољно да постоји само "сумња" (значи и основи сумње као њен најнижи степен) онда постављено питање још више добија на своме значају. Или, чињеница да терет доказивања да одузети предмети или имовинска корист не потичу из кривичног дела организованог криминала, нити да су прибављени прикривањем порекла и основа стицања није на тужиоцу, него на подносиоцу жалбе, што се практично своди на доказивање сопствене невиности, онда целокупан проблем постаје још већи. Затим, одређивање да је један од услова од којег зависи својство сведока сарадника и "постојање олакшавајућих околности на основу којих се према кривичном закону може ослободити од казне, или му се казна може ублажити.." у најмању руку је нереално, будући да се такве околности могу поуздано утврдити само у целокупно спроведеном кривичном поступку и на основу изведених доказа, а не на темељу паушалне процене која је према слову законика дозвољена и непосредно након подношења кривичне пријаве, а што све може да се сведе на једну врсту голе арбитражности.⁴³ Из свих ових, као и низа других разлога сличних овим које сусрећемо у нормирању нових процесних метода и средстава у раду на реформи кривичнопроцесног законодавства Србије нужно је, не доводећи ни у ком случају под знак питања оправданост постојања истих, отклонити све те бројне непрецизности које стварају могућност самовоље, арбитражности па и злоупотреба у примени таквих норми. У томе контексту посебну пажњу треба посветити:

⁴³ Проф. др Милан Шкулић, Нацрт Закона о државним органима у поступку за кривична дела организованог криминала, Ново кривично законодавство Србије, Српско удружење за кривично право, Београд, 2005. год., стр. 240.

а) Отклањању непрецизности законске норме

Наиме, као што је то већ показано у претходно извршеној анализи не малог броја посматраних решења, једна од особености позитивног кривичнопроцесног законодавства Србије, и то посебно оног насталог након доношења Законика о кривичном поступку из 2001. године, јесте и непрецизност одређеног броја законских норми и предвиђање изузетно широких и неодређених услова за примену појединих мера и института. Ова особеност стања нашег кривичнопроцесног законодавства односи се превасходно на норме које се тичу организованог криминала и као таква допушта произвољност и самовољу у њиховој практичној примени, а што не би смело да се деси. Из ових разлога неопходно је извршити бројне интервенције код ових норми, и то путем њиховог прецизирања и прописивања што прецизнијих услова за примену појединих од ових мера и института, водећи при томе рачуна о успостављању нормативне равнотеже између захтева за ефикасношћу кривичног поступка и заштите људских слобода и права.

б) Прецизнијем одређивању појединих законских појмова (израза) и прецизнијем прописивању услова за примену појединих мера и института

Као што је то већ констатовано и доказано на не малом броју примера (случај нпр. са појмом организовани криминал, сведоком сарадником, прикривеним иследником и сл.) једна од особености постојећег стања кривичнопроцесног законодавства Србије, и то посебно оног његовог дела који се тиче проблематике организованог криминала, јесте и непрецизност појединих законских појмова и предвиђање веома широких, недовољно одређених услова за примену појединих мера и института, а што само по себи допушта произвољност и самовољу од стране оних који примењују такву норму. Свако доказивање негативности оваквих законских решења је сувушно. Услед овог, у предстојећем раду на окончању реформе кривичнопроцесног законодавства Србије, посебна пажња мора да се посвети управо оваквим нормама, а њих као што је то већ констатовано није мали број. Законик о кривичном поступку као основни сеизмограф слобода и права човека, односно као основни сеизмограф степена демократичности једног друштва као целине мора да буде такав, да ако већ не може у целости да искључи, онда да сведе на најмању могућу меру произвољност и самовољу у примени одређене норме услед њене непрецизности.

Већа заштита учесника кривичног поступка и посебно већа заштита интереса оштећеног лица

Један од битних предуслова за ефикасно деловање субјеката кривичног поступка а тиме и за ефикасан кривични поступак као целину, јесте и ефикасна заштита учесника кривичног поступка. Без адекватне заштите учесника кривичног поступка нема ни могућности њиховог деловања на законом прописани начин, што посебно долази до изражаја код појединих - најтежих облика криминалитета (организованог криминалитета, тероризма, ратних

БЕЗБЕДНОСТ

злочина) и код појединих кривичних субјеката (случај нпр. са појединим категоријама сведока и оштећених лица). Полазећи од овог, сасвим исправног, става у савременој науци кривичног права, као и у компаративном кривично-процесном законодавству, предвиђа се низ мера чији је циљ што већа заштита учесника кривичног поступка, а посебно што већа заштита лица оштећеног извршењем кривичног дела.⁴⁴ С обзиром на ово мора се поставити питање: Да ли је постојећа заштита учесника кривичног поступка, а посебно лица оштећеног извршењем кривичног дела у оквиру нашег кривичног поступка, посматрано са нормативног аспекта, адекватна или не? И поред тога што Законик о кривичном поступку из 2001. године и нека решења у нашем каснијем позитивном споредном кривичнопроцесном законодавству представљају корак напред, ипак се мора констатовати да она као таква није довољна. Исправност овакве констатације најбоље потврђују одредбе конвенција које третирају ову проблематику⁴⁵ и читав низ препорука Савета Европе у вези са овом проблематиком⁴⁶, као и решења присутна у компаративном кривичнопроцесном законодавству, будући да се сва ова акта у не малом степену разликују у односу на наше позитивно кривичнопроцесно законодавство.⁴⁷ Из ових разлога у предстојећем раду на реформи кривичнопроцесног законодавства Србије пажњу треба посветити и овој проблематици.

У разради заштите учесника кривичног поступка пет аспекта ове проблематике морају се посебно имати у виду. То су:

Прво, процесна заштита учесника кривичног поступка је веома битна, али она не сме бити једини вид заштите. Насупрот. Поред процесне заштите неопходно је предвидети и обезбедити и механизме и физичко-техничке заштите појединих категорија учесника кривичног поступка;

Друго, врста и обим конкретне заштите треба да буду зависни како од врсте кривичног дела, тако и од конкретног својства кривичнопроцесног учесника;

Треће, и поред тога што се у кривичном поступку посебна заштита мора да посвети сведоку, сведок не може да буде једину учесник кривичног поступка који ужива ову заштиту. Насупрот. Заштита о којој је овде реч мора да се, у одређеном обиму, прошири и на неке друге учеснике кривичног поступка (оштећеног, вештаке, тумаче, стручна лица и сл.), а што је све у зависности од конкретне кривичне ствари;

⁴⁴ Види: Др Горан Илић, Предлог Закона о програму заштите учесника у кривичном поступку, Ново кривично законодавство Србије, Српско удружење за кривично право, Београд, 2005. год., стр. 265-280.

⁴⁵ Случај нпр. са Конвенцијом УН против транснационалног организованог криминала са допунским протоколима и Кривичноправном конвенцијом о корупцији.

⁴⁶ Нпр. Препорука о положају жртава у оквирима кривичног права и процедуре из 1985. године; Препорука о застрашивању сведока и правима одбране из 1997. године; Препорука о сексуалном експлоатисању, порнографији, проституцији и трговини децом и малађим пунолетним лицима из 1991. године и сл.

⁴⁷ Види: Др Снежана Бркић, Посебан начин саслушања сведока у кривичном поступку ради спречавања његовог застрашивања, Ново кривично законодавство Србије, Српско удружење за кривично право, Београд, 2005. год., стр. 145-161.

Четврто, процесна заштита сведока као и других кривичнопроцесних учесника не сме ићи на штету права окривљеног лица на одбрану, нити пак на рачун правичног и непристрасног суђења и поред тога што их у одређеном степену може модификовати;

Пето, неопходност предвиђања посебних инструмената заштите оштећеног лица и његових интереса, и то посебно у случају примене начела опортунитета кривичног гоњења, као и у случају примене нових процесних метода и средстава у поступку расветљавања најтежих кривичних дела, односно и у случају примене посебних кривичних поступака.

Ефикасан систем правних лекова

Једна од тенденција не само у савременој науци кривичног права већ и тенденција у савременом друштву уопште, јесте и ефикасан систем правних лекова. Посматрано са овога аспекта довољно је истаћи да је још у време просветитеља истакнут захтев за ефикасношћу кривичног поступка, а што се поред осталог обезбеђује и ефикасним системом правних лекова. Овакав један захтев касније је преузет у савремено право и постао је једно од основних права грађана и као такав изражен и у већем броју међународних правних аката чији су предмет регулисања слободе и права човека уопште. Односно, полазећи од оваког, сасвим исправног, става у савременој науци кривичног права и у савременом кривичнопроцесном законодавству, траже се решења за што ефикаснији систем правних лекова, с тим да то не иде на уштрб законитости решења кривичне ствари. С обзиром на ово, једно од питања којем се такође мора посветити посебна пажња у раду који нам предстоји јесте и систем правних лекова. Више је разлога који намећу неопходност интервенција у важећем систему правних лекова. Међу њима су најзначајнији они који се тичу већ извршених као и планираних промена у правном систему Републике Србије, затим одредба чл. 18 Повеље о људским и мањинским правима и грађанским слободама, будући да она право на правни лек предвиђа на нешто другачији начин не само у односу на важеће националне прописе, већ и далеко шире у односу на поједине међународне стандарде, затим предвиђање посебних кривичних поступака прилагођених природи кривичног дела и својствима учиниоца, а што само по себи изискује и потребу пртеиспитивања поступка у поступку по правним лековима код неких од ових поступака и сл. Не упуштајући се у набрајање других разлога који намећу неопходност ових интервенција⁴⁸ треба констатовати да је код новелирања система правних лекова неопходно посебно узети у обзир питања везана за организацију и надлежност органа кривичног правосуђа, за остваривање основних начела кривичног поступка, о доступности правног лека учесницима кривичног поступка, затим питање утицаја посебних кривичних поступака, као и других фактора на изградњу система правних лекова. Исто тако, у циљу стварања нормативне основе за повећање ефикасности кривичног поступка, а да то не иде на уштрб загарантованих сло-

⁴⁸ О томе опширније види: Проф. др Војислав Ђурђић, Систем правних лекова и државна заједница Србија и Црна Гора..., стр. 173-197.

БЕЗБЕДНОСТ

бода и права човека и грађанина, треба размотрити и могућности, које допуштају, под одређеним условима, и искључење права на правни лек⁴⁹. Једном речју новелирани систем правних лекова треба да задовољи два дијаметрално супротна друштвена интереса. Императив да се правним леком омогући исправљање судске одлуке и тиме осигура законитост, и захтев да се обезбеди правна сигурност човека свођењем на разумно време неизвесности окривљеног у погледу права државе на кажњавање (*ius puniendi*).

Предвиђање притвора само као изузетне мере за обезбеђење присуства окривљеног у кривичном поступку

Полазећи од природе притвора као најтеже мере за обезбеђење присуства окривљеног у кривичном поступку и за његово несметано вођење у савременој науци кривичног права посебна пажња се поклања управо проблематици притвора. Основна особеност савремене науке кривичног права у вези са питањима везаним за притвор јесте њен став према истом само као изузетној мери обезбеђења присуства окривљеног у кривичном поступку, одлучивање о истом само од стране суда, прецизно прописивање разлога за његово одрђивање, као и његово трајање само у времену неопходном за остваривање његовог циља. Овакав један став дошао је до изражаја и унизу међународних правних аката где су формулисани међународни правни стандарди у вези са овом мером. Полазећи од истих Законик о кривичном поступку из 2001. године донео је неколико изузетно значајних новина по питању мера за обезбеђење присуства окривљеног и за несметано вођење кривичног поступка. Међу њима су најзначајније оне које се тичу притвора и мере забране напуштања боравишта. Циљ ових измена био је стварање нормативне основе за повећање ефикасности кривичног поступка (нпр. путем ограничавања трајања притвора) и усаглашавање текста Законика са међународним правним стандардима по овом питању. Овако постављени циљ у великом степену је остварен Закоником о кривичном поступку из 2001. године. Међутим, изменама и допунама истог из маја месеца 2004. године одступљено је, у одређеном степену, од овако постављених циљева. Оправдано се може поставити питање у којем степену су сагласна поједина решења из маја месеца 2004. године са овим циљевима. Случај нпр. са новопредвиђеним роковима трајања притвора. Не доводећи ни у ком случају под знак питања оправданост разлога који су довели до измена у трајању притвора у мају месецу 2004. године мора се ипак поставити питање: Да ли овако дуги рокови трајања притвора утичу на ефикасност рада суда? Или, слично је и са решењем по којем рокови трајања притвора " не теку у периоду у коме се главни претрес одлаже или прекида због одсуства браниоца, отказа пуномоћја и избора или постављења новог браниоца" ..

⁴⁹ У том контексту интересантна је могућност допуштена у Седмом протоколу уз Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода. Према истом допуштено је ограничење права на правни лек у одређеним случајевима. Нпр. у погледу оних делова која су мањег значаја, затим у случајевима у којима је осуђеном судио у првом степену највиши суд и сл. (чл. 2 ст. 2 Протокола бр. 7).

Имајући у виду предње изнесене циљеве по питању мера за обезбеђење присуства окривљеног и за несметано вођење кривичног поступка, а који се по нашем мишљењу ни у ком случају не би смели довести под знак питања, чини се да би у престојећем раду на окончању реформе Законика о кривичном поступку Србије било неопходно размотрити и следећа питања у вези са овим мерама. То су:

- а) Преиспитивање разлога за притвор и рокова трајања притвора, као и питање прекида тока тих рокова;
- б) Могућност већег учешћа браниоца при одлучивању о притвору;
- в) Могућност увођења тзв. кућног притвора;
- г) Стварање нормативне основе за проширивање могућности одређивања јемства које би требало, коначно и код нас да има значајније место у систему мера за обезбеђење присуства окривљеног и несметано вођење кривичног поступка.

Јачање међународног кривичног права

Једно од веома битних обележја времена у којем живимо, посматрано са аспекта проблематике која чини предмет рада, јесте и све већа улога и значај међународног кривичног права и међународних правосудних институција. Илустрације ради довољно је истаћи само две ствари. Прво, после скоро једног века активног залагања не само струке, већ и много шире⁵⁰ коначно смо добили Стални међународни кривични суд. Друго, бројна питања кривичног поступка своју подлогу налазе у не малом броју међународних правних аката који не само да имају све већу обавезну снагу, и већи примат над националним законодавством и своју непосредну примену.⁵¹ Полазећи од овог, међународно кривично право је већ у не малом степену утицало и на значајне измене и допуне у кривичнопроцесном законодавству Србије у последњим годинама његовог развоја, и то кроз његово усаглашавање са међународним правним актима након њихове ратификације,⁵² као и усаглашавање са општеприхваћеним правним стандардима из ове области. Измене у нашем кривичнопроцесном законодавству вршене по овој основу биле су неопходне, поред осталог, и због тога што се и поред одредбе чл. 10 Уставне повеље према којем се "Одредбе међународних уговора о људским и мањинским правима и грађанским слободама који важе на територији Србије и Црне Горе непосредно примењују", ипак многе од њих не могу не-

⁵⁰ Др Владан Васиљевић, Међународни кривични суд, Београд, 1976. год.

⁵¹ Види нпр. чл. 10 и чл. 16 Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора.

⁵² Случај нпр. са Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода; Римским статутот Међународног кривичног суда; Конвенцијом против транснационалног организованог криминала; Европском конвенцијом о сузбијању тероризма; Европском конвенцијом о екстрадицији; Европском конвенцијом о међусобном пружању правне помоћи у кривичним стварима; Европском конвенцијом о трансферу осуђених лица; Европском конвенцијом о међународном важењу кривичних пресуда и сл.

БЕЗБЕДНОСТ

посредно примењивати, услед чега су неопходни национални правни прописи, који ће гарантовати њихову потпуну и ефикасну примену.

У вези са овим фактором измена и допуна у кривичнопроцесном законодавству Србије поставља се питање: Да ли су овако преузете обавезе испуњене у већ извршеним изменама и допунама у кривичнопроцесном законодавству Србије, и да ли су већ извршене измене и допуне по овом основу у целости у складу са овим међународним правним актима и општеприхваћеним правним стандардима? На основу детаљне анализе ове проблематике може се констатовати, у знатном степену да, али још увек у целости не, а што се посебно односи на Конвенцију Уједињених нација о транснационалном организованом криминалу и два додатна Протокола која предствљају допуну ове Конвенције (Протокол о сузбијању трговине људима и Протокол против кријумчарења миграната), где постоји још увек одређени број веома значајних питања која нису разрађена у кривичнопроцесном законодавству Србије,⁵³ односно са Римским статутом Међународног кривичног суда на који се, добија се утисак, поприлично заборавило у раду на изменама и допунама кривичнопроцесног законодавства у периоду који је иза нас. О колико сложеном питању се ради, посматрано са аспекта усаглашавања кривичног законодавства са одредбама овог статута, најбоље говори чињеница да су у појединим земљама које имају далеко савршенији правни систем од наше земље од стране њихових влада образоване посебне радне групе састављене од најеминентнијих правника у циљу усаглашавања њиховог материјалног и процесног кривичног законодавства са одредбама овог статута.⁵⁴ О неопходности и значају потпуног усаглашавања кривичнопроцесног законодавства Србије са овим међународним правним актима сувишно је посебно говорити, осим да се овом проблему мора посветити још већа пажња у процесу окончања рада на реформи њеног кривичнопроцесног законодавства. Ако се предње изнесеном дода и чињеница да и по питањима која су већ усаглашавана са овим међународним правним актима нису увек и на одговарајући начин поштовани оквири дати у тим актима⁵⁵ онда ова проблематика још више добија на своме значају. Из свих ових разлога у предстојећој фази рада на окончању реформе кривичнопроцесног законодавства Србије пажња управо мора бити посвећена и овој проблематици, а у томе контексту неопходно је посебно водити рачуна о три ствари. То су: Прво, сходно чл. 16 Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора "Ратификовани међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права имају примат над правом Србије и Црне Горе и правом држава чланица"; Друго, у међународним правним прописима - конвенцијама садржани су само минимални стандарди које треба да испуне све државе

⁵³ Случај нпр. са питањима везаним за дефиницију организованог криминала, кривичне одговорности правних лица, заштите учесника кривичног поступка и сл.

⁵⁴ Случај нпр. са Италијом (Види: Проф. др Станко Бејатовић, Неопходност доношења Законика о кривичном поступку Републике Србије..., стр. 46.

⁵⁵ Случај нпр. са дефиницијом организованог криминала.

света од којих је не мали број и оних које су на неупоредиво нижем нивоу културног развоја, него што је то случај са нашом државом. Услед овог, кривичнопроцесно законодавство Србије треба да иде и преко тих међународних правних стандарда увек када постоје за то реални услови, а не само да те стандарде слепо следи; Треће, пракса Европског суда за људска права, и поред тога што формално правно није извор права и као таква није непосредно обавезујућа, ипак се мора узети у обзир. Ово из разлога што је њен значај изузетно велики, јер се одлукама овог суда практично тумаче и ближе одређују поједине одредбе Европске конвенција за заштиту људских права и основних слобода, услед чега су оне фактички незаобилазне за њену правилну примену.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На основу предње извршене анализе стања кривичнопроцесног законодавства Србије, посматрано са аспекта његове усаглашености са најновијим тенденцијама у савременој науци кривичног права и са другим општеприхваћеним правним стандардима, може се констатовати да је не мали број решења у овом законодавству у складу са овим тенденцијама и ставовима. Међутим, посматрано као целина кривичнопроцесно законодавство Србије још увек није на нивоу жељене нормативне основе посматрано са овога аспекта. Ово се посебно односи на не мали број измена и допуна извршених у истом након доношења Законика о кривичном поступку из 2001. године. Ово пре свега из разлога што је одређени, не мали број, ових измена и допуна такав, да због непрецизности одређеног броја законских норми и предвиђања изузетно широких и неодређених услова за примену појединих кривичнопроцесних мера и института допушта произвољност и самовољу у њиховој практичној примени, а тиме и могуће злоупотребе, а што не би смело да буде обележје законских текстова уопште, а понајмање законских текстова овог карактера. Ово преваходно из разлога што је управо ово законодавство сеизмограф онога што се данас, сасвим оправдано, сматра највећом вредношћу савременог човечанства, а то су слобода и права човека и грађанина уопште. Ако се овоме дода и чиница да Законик о кривичном поступку из 2001. године не садржи поједина решења за која се може рећи да су скоро општеприхваћена у савременој науци кривичног права, онда оваква једна констатација добија још више на своме значају. Из свих ових разлога, а у циљу што потпунијег усаглашавања кривичнопроцесног законодавства Србије са савременим тенденцијама у науци кривичног права, односно са општеприхваћеним правним стандардима посматрано уопште у предстојећој фази рада на његовој реформи, а што би требало да се, по нашем мишљењу, оконча доношењем новог Законика о кривичном поступку Републике Србије⁵⁶ било би неопходно обратити посебну пажњу на следеће групе питања. То су:

⁵⁶ О разлозима за такво решење види: Проф. др Станко Бејатовић, Кривичнопроцесно законодавство Србије: прогресивна или регресивна решења, Ревизија за криминологију и кривично право, бр. 1/2005., стр. 78.

БЕЗБЕДНОСТ

Прво, стварању нормативне основе за још ефикаснији кривични поступак, с тим да то не сме да иде на уштрб законитости решења конкретне кривичне ствари и угрожавања међународним актима и домаћим законодавством загарантованих слобода и права учесника кривичног поступка. Једном речју, у реализацији овог захтева мора се водити рачуна о успостављању нормативне равнотеже између захтева за ефикасношћу кривичног поступка и заштите људских слобода и права;

Друго, што прецизнијем прописивању законске норме, као и услова за примену појединих процесних метода, средстава и института, а што се посебно односи на оне методе, средства и институте који представљају или би требало да представљају новину у нашем кривичнопроцесном законодавству, а тичу се поступака везаних за најтеже врсте криминалитета;

Треће, проналажењу мера и инструмената који ће допринети већој заштити учесника кривичног поступка а посебно заштити интереса оштећеног лица;

Четврто, проналажењу механизма путем којих ћемо добити ефикасан систем правних лекова;

Пето, потпуно усаглашавање кривичнопроцесног законодавства Србије са актима међународног кривичног права која се тичу међународних правосудних институција овог карактера.

Регулисањем ових као и неких других питања у кривичнопроцесном законодавству Србије у складу са тенденцијама савремене науке кривичног права, општеприхваћеним правним стандардима и позитивним искуствима у примени савременог компаративног кривичнопроцесног законодавства, Србија би добила не само модерно и савремено кривичнопроцесно законодавство, већ и законодавство које би у целости било усаглашено са општеприхваћеним правним стандардима из ове области, а што, поред осталог има посебну тежину управо у овоме времену. Ово из разлога што је такво законодавство и један од круцијалних услова за наш пуноправни пријем у друштво којем тежимо а то је Европска унија.

NEW TENDENCIES IN CONTEMPORARY STUDY OF CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURE LEGISLATION IN SERBIA

Abstract: The paper analyses issues of new tendencies in the contemporary study of criminal law and criminal procedural legislation in Serbia, or more precisely the level of harmonization of the said legislation with new tendencies. From the structural point of view, the issues of relations typical of the new tendencies in the study of criminal law and criminal procedural legislation in Serbia have been divided into two groups, followed by closing considerations.

The first group of issues deals with main tendencies in the contemporary study of criminal law and criminal procedural legislation in general. The author finds that there are eight main tendencies, mostly related to increased efficiency of criminal proceedings, better protection of parties in a criminal proceedings and the growing strength of international law.

The other set of issues focuses on each individual tendency in the contemporary study of criminal law and criminal procedural legislation in Serbia. Numerous questions have been dealt with in this part of the paper and the author expresses his opinion that they deserve special attention in this period of development of criminal procedural legislation in Serbia because of the reform thereof. These include, for instance, the concept of investigation, measures for improvement of criminal procedure, special methods of detection and investigation of the most dangerous aspects of crime, system of legal remedies, etc.

The conclusion of the paper present a summary of main results that have been reached in the course of studying these extremely complex and topical issues at the current stage in the development of our society. It also includes suggestions *de lege ferenda*, the adoption of which would, in author's opinion, harmonize the criminal procedural legislation of Serbia with the latest tendencies in this field and with generally accepted standards regarding this matter.

Key Words: study of criminal law, criminal procedure legislation of Serbia, investigation, special criminal proceedings, cooperating witness, legal remedy, detention, defence counsel.

Др Слободан НЕШКОВИЋ,
Удружење стручњака за контртероризам и
организовани криминал, Београд

МЕЂУНАРОДНА ПОЛИЦИЈСКА САРАДЊА

Резиме: У раду се анализирају основни аспекти међународне полицијске сарадње. Посебна пажња посвећује се међународним полицијским односима, Еурополу, као и односу Интерпола према ратним злочинима и другим повредама међународног права. Аутор при томе овај данас значајан безбедносни проблем детаљно обрађује.

Кључне речи: полиција, међународни односи, ратни злочини.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Успостављање и стално развијање међународне полицијске сарадње одраз је реалне потребе појединачних држава и међународне заједнице као целине да организују међусобну сарадњу и заједничке акције за одржавање јавног реда и борбу против криминала као заједничког непријатеља. Криминал, а посебно онај са међународним обележјима, све чешће угрожава најважније цивилизацијске вредности, економске и друге основе друштва и опстанак појединих држава или снага на власти. Он у исто време доводи у питање међународне односе и светски мир, па зато долази на дневни ред билатералних и мултилатералних састанака највиших представника држава. Међутим, процеси криминализације друштва у читавом свету, као и појединачни акти који су у новијој политичкој историји шокирали светску јавност, нису били праћени адекватним одговором међународне заједнице.

На глобалном нивоу, у теорији и пракси, нису формулисана одговарајућа решења за спречавање најопаснијих деликата и тенденција. Дефинисање и утемељење међународних полицијских односа, дакле, има изражену општедруштвену важност, посебно са аспекта укључивања националне полиције у одговарајуће институције. Полазећи од међународних конвенција и кодекса, пре свега кодекса полицијске етике УН, СЕ, релевантни чиниоци у појединим земљама имају обавезу и одговорност да спроведу реорганизацију полиције као неопходан предуслов за остваривање задатака на ширем плану.

Међународна полицијска сарадња остварује се данас на различитим нивоима: централном, регионалном и локалном, при чему су носиоци сарадње првенствено државе са одговарајућим органима и међународне организације. За полицију сваке земље од велике су важности међународни полицијски односи и проблематика сарадње са међународним полицијским организацијама (Интерпол, Еуропол).

За успех у супротстављању злочинима на глобалном нивоу, али и у оквирима саме државе, круцијални значај имају: координација радњи са разменом оперативних операција, централизација података првенствено у случајевима различитости полицијских система, усклађивање националних законодавстава у домену кривичног права и формирање адекватних државних институција.

ПОЈАМ, ПРЕДМЕТ И САДРЖИНА МЕЂУНАРОДНЕ ПОЛИЦИЈСКЕ САРАДЊЕ

Савремену епоху обележио је повратак основним цивилизацијским вредностима, признавање и заштита широког корпуса људских права и интензивна међународна сарадња. Истовремено, уочљив је и ретроградни тренд деструкције, антихуманизма и екстремног политичког деловања оличеног у различитим видовима међународног криминала. Процеси криминализације друштва у читавом свету, као и појединачни акти који су у новијој историји шокирали светску јавност, нису били праћени адекватним одговором међународне заједнице. На глобалном нивоу, у теорији и пракси, нису формулисана одговарајућа решења за нормирање и кажњавање различитих, Унапређење одређених системских целина, посебно информативне технологије, представљало је важан фактор општег просперитета појединих земаља и читавог човечанства. Брзина добијања потребних података увек је утицала битно на остваривање пројектованих циљева. Међутим, развој комуникација има негативне реперкусије, које се огледају у девијантним појавама и трендовима. Тако се пораст криминала у свету јавља као једна од круцијалних пропратних појава прогреса, која угрожава постигнуте цивилизацијске вредности. "Ако је то тренд прогреса који нам се намеће, ми не само да морамо бити забринути за себе, него за људски род у целини."¹ Потребан је, значи, нови креативнији приступ. Дефинисање и утемељење међународних полицијских односа, последица је реалне потребе појединачних држава и међународне заједнице као колективитета, да организују сарадњу на глобалном плану и усклађене активности за одржавање јавног реда и борбу против криминала. Значајна улога у свеобухватном пројекту на превазилажењу нагомиланих деструктивних појава припада полицији. Тај подухват има изражену хуманитарну димензију, па самим тим и општедруштвену важност.

¹ Симеуновић, Д., Нови светски поредак и национална држава, Београд, Ферко, 1995, стр. 53.

БЕЗБЕДНОСТ

Због хуманитарног карактера ове мисије, као и због њиховог обима и специфичности, међународни полицијски односи и захтеви за укључивањем националне полиције у одговарајуће институције имају изузетан значај. Интегрисање у међународне полицијске организације и сложене безбедносне процесе подразумева корениту трансформацију полиције сваке појединачне земље по стандардима развијених земаља. То означава имплементацију универзалног становишта "да систем суверених држава прераста у светску заједницу појединаца понајвише учинком међународног права и међународних организација које је придржавају."²

Сагледавање комплексне проблематике међународних полицијских односа и функционисања Еуропола, односно Интерпола, има ширу друштвену оправданост, посебно са аспекта реорганизације полиције и њеног успешног деловања у оквиру актуелних светских полицијских организација. Као феномен који је присутан у свим етапама развоја људског друштва, криминал сада има крупне перформансе, јавља се у различитом обиму у свим државама са истим појавним облицима, па се говори о међународном криминалу. Постало је очигледно да превазилази територију и капацитете појединачних држава, без обзира на њихову величину и свеукупну моћ. Стога је заједничка акција у борби на искорењивању тог прастарог зла, стална тематика највиших скупова појединих евроатлантских институција. Негативне последице које међународни криминал производи у друштвеној, економској и социјалној сфери, мобилисале су политичка руководства свих земаља да ове напоре сврстају у приоритете спољнополитичког наступа.

Појављује се, дакле, потреба за систематским и садржајним проучавањем проблематике међународних полицијских односа, као специфичног сегмента укупних међународних односа, што сигурно олакшава постизање потребне сарадње на глобалном нивоу. Међународна сарадња у борби против криминала представља одраз способности полицијских снага и спремности руководства држава да у њој учествују. Појам међународних полицијских односа, није до сада у научној теорији у потпуности дефинисан, тако да није вреднован као научна категорија, без обзира на радове већег броја научника. Наш аутор, професор др Будимир Бабовић сматра, да су то "односи који се на међународном плану успостављају између полицијских органа и институција различитих држава у циљу извршавања задатака који се пред њих постављају у вези борбе за одржавање јавног реда и против криминала као једног од аспеката нарушавања јавног поретка".³

Наведено одређење појма међународних полицијских односа обухвата три компоненте. Пре свега овај појам се односи на ангажовање искључиво органа јавне безбедности појединачних земаља, док други ресор, област тајних међународних полицијских делатности представља затворену сферу политичких активности.

² Симић, Д., *Поредак света*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999, стр. 210.

³ Бабовић, Б., *Полиција у свјетском поретку*, Београд: Неа, 1997, стр. 68.

Друго, појам се детерминира на релације између полицијских органа и установа, док послови других институција, нпр. у војсци, царини и дипломатији, сврставају се у надлежност полиције према специфичном устројству.

Треће, схватајући да је унапређење међународне сарадње, основни постулат борбе против криминала у свету, појам међународних полицијских односа подразумева искључиво релације сарадње. То је битно због постојања односа другачије структуре између различитих полицијских служби, односно међусобних конфронтација. Примера ради, контраобавештајне службе по својој природи су усмерене на борбу и сукобе са одговарајућим колективитетима других држава, са којима већ постоји утемељена сарадња у домену јавног заједничког ангажовања, као што је спречавање тероризма, крађа, проституције, кријумчарења и друго.

Развој међународних полицијских односа одређује више чинилаца, који у суштини делују у више праваца. Политичка компонента полицијске функције делује ограничавајуће, када се сагледа природа њеног испољавања. Тако, извршавајући обавезе из делокруга одржавања реда и мира према законским прописима, полиција истовремено штити и одржава политички режим који ради осигуравања првенствено сопствених интереса исте тумачи као општедруштвене. Ово су у целини посебни државни интереси, који веома често производе антагонизме између држава, што усложњава интеграцију и просперитет у међудржавним релацијама.

У свету се последњих деценија знатно проширио синдром државни криминал. Појављује се све више земаља које директно или индиректно учествују у активностима које се у међународном праву класификују као криминал, што објективно смањује ефекте међународне сарадње у његовом сузбијању и елиминисању по свим појавним облицима.

Ипак, пораст међузависности у савременом свету, условљен кризним трендовима у економији свих земаља, бесперспективношћу највећег дела становништва и снажним таласом криминализације са терористичким акцијама широких размера, формирали су корпус наширих интереса за сузбијање криминала. То се посебно манифестовало након терористичких напада на САД 11. септембра 2001. године, као и терористичких акција у Мадриду, Москви, Беслану и слично.

Наведени инциденти са огромним људским жртвама и материјалним разарањима, поред експанзије криминалитета у осталим сферама, подстицали су развој међународне сарадње и организовање нових савремених полицијских безбедносних формација. Константна претња новим катастрофама изражава немоћ најразвијенијих система да се успешно супротставе нарастајућем злу, потенцира неопходност "интернационализације полицијских активности"⁴ на сузбијању различитих видова криминала.

⁴ Бабовић, Б., Интерпол: Мит и стварност, Београд: Глобус, 1986, стр. 111.

БЕЗБЕДНОСТ

У смислу садржине међународне полицијске сарадње издвајамо следеће основне категорије:

1. - Размена информација о извршиоцима кривичних дела
2. - Предузимање радњи за потребе стране државе (или држава),
3. - Заједничке акције са полицијским органима друге државе (или других држава) и
4. - Техничка помоћ и сарадња.⁵

Размена информација о потенцијалним и евидентираним извршиоцима кривичних дела, или о садржају истих представља најраспрострањенији вид сарадње између појединих земаља, која датира из 19. века. То је утемељено у великом броју међународних конвенција: Међународни аранжман против трговине белим робљем 1904, Јединствена конвенција о дрогама 1961, Међународна конвенција о безбедности ваздушног саобраћаја (Монтреал 1971) и друге.

Предузимање радњи за потребе стране државе (или држава) се све више испољава у свету. То обухвата проналажење лица на основу међународне потернице објављене преко Интерпола, затим полицијско саслушавање, хапшење, стављање у притвор и поступак екстрадиције. Наведеним поступцима претходи званичан захтев неког органа, надлежног за овај домен, стране земље.

Заједничке акције са полицијским органима других држава спроводе се од седамдесетих година. Оне обухватају прикупљање разноврсних информација, откривање локација за извршење кривичних дела (као места штампања лажног новца), пресецање канала за шверц дроге и друго, где страни полицајац углавном активно учествује у операцијама. Та сарадња је легализована Конвенцијом УН из 1988, о стварању заједничких тимова у одређеним околностима. Концепција "контролисане испоруке дроге" представља један од новијих подухвата из области заједничких акција, који претпоставља привремено и делимично уступање суверених права полиције органима друге државе.

Техничка помоћ и сарадња се састоји у пружању услуга и помоћи другим државама преко постојећих институција. Ту спадају: финансијска помоћ, уступање техничких средстава, образовање и тренинг кадрова и привредна полицијска сарадња. Финансијска помоћ (финансирање пројеката, стипендије, школарине) остварују се посредством Интерпола.

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ, ОРГАНИ И ОБЛИЦИ САРАДЊЕ

Међународни полицијски односи као релације официјелног карактера, успостављају се и развијају на принципима и начелима међународних односа,

⁵ Бабовић, Б., Полиција у свјетском поретку, стр. 70.

међународног права и одређеним аутономним поставкама. Као начела која имају општу и трајну важност у односима на глобалном плану, за међународне полицијске односе од посебног значаја су начела поштовања суверенитета, равноправности и територијалног интегритета држава. Минимум утврђених стандарда у односима између држава омогућава заштиту основних вредности, људских права, очување тековина савремене цивилизације и обезбеђење светског мира. Државе и њихови органи равноправно, под једнаким условима и уз поштовање суверенитета учествују у међународним полицијским односима. Разматрајући изворе и историјат тих односа, професор Будимир Бабовић сматра, да се они наслањају на следеће основне принципе: суверенитет држава, равноправност учесника, антикриминална солидарност, аполитизам, поштовање људских права и начело поштовања дате речи.⁶

Принцип суверенитета је темељно начело међународних односа уопште, па самим тим и међународних полицијских односа. Он је интегрисан у сваки формални извор међународне полицијске сарадње, на који начин су државе изразиле своју неприкосновену вољу. У оквирима те сарадње принцип суверенитета има троструко значење: а) обележава један од разлога због којих се успоставља сарадња, б) представља чинилац стабилности сарадње и в) подразумева ограничења у домену њеног развоја.

Принцип равноправности примењује се на исти начин као и у осталим сферама међународних односа, где су сви актери равноправни, без обзира на разлике у политичкој и економској снази, могућности војних ефектива, број становника, географску величину и друго.

Аутономне поставке и принципи су уско везани за специфичну делатност полицијских органа, у функцији су њиховог рада и међународне полицијске сарадње. У ову групу спадају принципи антикриминалне солидарности, аполитизма и друга.

Принцип антикриминалне солидарности полази од заједничких интереса и циљева учесника међународних полицијских односа. Универзални заједнички циљ држава је обезбеђење и одржавање јавног поретка, реда и мира у борби против криминала. У члану 2 Статута Интерпола прецизира се да је циљ "најшире узајамно помагање свих служби криминалистичке полиције".⁷ Сазнање о опасностима и последицама присуства криминала, учврстили су код држава став о потреби сарадње у борби за спречавање овог зла.

Начело аполитизма се заснива на становишту да су полицијски односи успостављени између стурчних и професионалних институција држава, као и да морају бити ослобођени утицаја политике. Политичка клаузула садржана у члану 3 Статута јасно дефинише ове релације. То ће бити детаљно обрађено

⁶ Други ставови који се понекад представљају као принципи, у ствари су ставови изведени из набројаних принципа. Тако нпр. "еластичност у сарадњи" само представља став изведен из принципа антикриминалне солидарности. (Бабовић, Б., исто, стр. 72.)

⁷ Статут Интерпола (основни текст), Београд: ССУП, 1956.

БЕЗБЕДНОСТ

у одељку 5.5. нашег истраживачког пројекта. Међународни полицијски односи имају карактеристике међународних односа као шире базе, али имају и своје специфичне особености. То су опште и посебне карактеристике наведених релација између држава. Опште карактеристике почивају на чињеници да се одвијају са обе стране границе. Субјекти односа су државе, полицијске службе конкретних земаља и међународне организације попут Интерпола. Суверене државе су одговорне за учешће и ангажман својих полицијских органа у међународним полицијским односима. Ово се заснива на мултилатералним и билатералним уговорима, којима се регулише проблематика борбе против криминала у фазама превенције, на откривању криминалних активности и санкционисању њихових учесника. Према томе, полицијска сарадња подразумева и имплицира обавезну сарадњу релевантних државних институција и служби задужених за борбу против криминала, тако да без подршке и сагласности држава међународне организације не могу остварити своју функцију.

Посебне карактеристике произилазе из специфичности полицијске функције, предмета рада и деловања полиције. Међународни полицијски односи имају аутономију у односу на дипломатске односе. Успостављају их полицијске службе и професионална лица, која имају самосталност у раду према органима спољне политике. Ослањајући се на принципе аполитизма и антикриминалне солидарности, полицијска сарадња претпоставља уклањање баријера у прилог успеха у борби против криминала као заједничког проблема, што доприноси зближавању држава и унапређивању политичких, економских и других односа.

Значајну карактеристику међународних полицијских односа представља централизација. За успех у супротстављању учесницима злочина на глобалном нивоу, али и у оквиру саме државе, велику важност има централизација података. Како на светском, тако и на националном плану, успех акција је директно условљен координацијом радњи и поступака са разменом расположивих информација. Централизација се намеће као потреба и због разноврсности државног уређења и полицијског система, односно, због уочљивих разлика између националних законодавстава у области кривичног права. Успостављање одговарајућих тела на државном нивоу обезбеђује потребну кохерентност, као предуслов за успех заједничких операција.

Међународни полицијски односи остварују се данас на различитим нивоима: централном, регионалном и локалном, при чему су носиоци сарадње првенствено државе са својим полицијским органима, међународне организације и међународне невладине организације.

Интензиван развој, обим и значај међународних полицијских односа условили су веће ангажовање постојећих органа у овој области, као и формирање нових адекватних институција. Полазећи од специфичности међународне полицијске сарадње, битно је сагледати функционисање органа на основу тога да ли је под контролом једне државе или су његови послови резултат

споразума више држава. На основу тога органи међународних полицијских односа се деле на националне и заједничке. Национални органи су органи једне државе, пре свега шеф државе који је представља у земљи и иностранству.⁸ Послове сарадње могу обављати руководиоци органа управе у чијем ресору се налази полиција, најчешће министар унутрашњих послова, затим централни национални бирои Интерпола који су у искључивој надлежности националних власти, специјализоване службе и посебна одељења. Нарочиту улогу у остваривању међународне полицијске сарадње имају официри за везу. То су функционери полиције који су упућени на основу међудржавног споразума у неку другу државу, ради остваривања сарадње у борби против криминала. Њихов основни задатак се састоји у посредовању између органа унутрашњих послова две земље, мада у одређеним ситуацијама могу бити ангажовани у спровођењу неких акција. Ови органи имају доста заједничких тачака са категоријом војних аташеа, мада нису постављени у исту раван према међународноправној регулативи.

Институт официра за везу се, у категорији конвенција први пут сусреће у Конвенцији УН против незаконитог промета опојним дрогама и психотропним сустанцама 1988. године, која је предвидела могућност постављања официра за везу као један од облика унапређења сарадње у циљу ефикасније координације између надлежних институција. Статус официра за везу је различит. Они могу бити укључени у састав амбасаде своје земље под формалном надлежности амбасадора, затим могу бити на радном месту у полицијској служби земље где су упућени (случај где постоји висок степен политичке сагласности између држава), и најбројнији су случајеви упућивања официра за везу у специјализоване службе. То се првенствено односи на одговарајуће службе за борбу против дроге, фалсификовање и прање новца, илегалног промета и нарочито тероризма. Као заједнички органи, означавају се официри за везу у чијој функцији се интегришу надлежности више држава, тако да они полагају рачуне за извршавање послова изван државних органа власти земље.⁹

Међународне полицијске организације представљају институције које стварају државе, својеврсне организме за успостављање сарадње у овој области. Поред Интерпола који је универзална полицијска организација, на нивоу појединих региона постоје још: "Еуропол, полицијски и царински уред за координацију у Ослу (у коме учествују нордијске земље), и Савет министара унутрашњих послова арапских земаља (у оквиру Арапске лиге)".¹⁰ Међународне полицијске организације се у одређеном смислу појављују као

⁸ Он учествује у стварању права и обавеза у области полицијске сарадње не само преко овлашћених представника, него и непосредно: када учествује у раду скупа који расправља о борби против тероризма, када се доноси одлука у вези неког конкретног случаја и када потписује одговарајућу конвенцију. (Бабовић, Б., исто, стр. 93)

⁹ Карактеристичан пример су официри за везу нордијских земаља, које су потписале споразум о заједничком деловању у појединим местима. Нордијски официр упућен у једно место обавља послове за свих пет земаља (Шведска, Норвешка, Финска, Данска, Исланд), при чему су лоцирани у амбасади своје земље или некој полицијској служби, што је од значаја посебно у илегалном промету дрога. (Бабовић, Б., исто, стр. 98.)

¹⁰ Исто.

БЕЗБЕДНОСТ

органи међународних полицијских односа, тако што њихови стални органи (генерални секретаријат, секретаријат и други) обављају функције које су јој поверене као субјекту међународних односа. Пример је Интерпол, који се у спровођењу Међународне конвенције о сузбијању прављења лажног новца, јавља у улози централног међународног уреда, који обједињава и доставља на коришћење информације свим земљама. Лица која раде у појединим службама међународних организација имају статус међународних службеника (*agents internationaux*). Тако су у Интерполу и Еурополу, руководећем особљу признате привилегије и имунитети у земљама где се налази седиште организација.

ЕУРОПОЛ

С обзиром да је у досадашњим истраживањима дато тежиште на Интерполу, као универзалној међународној полицијској организацији, на овом месту ћемо дати кратак осврт на функционисање Еуропола. Еуропол је основан на иницијативу Немачке као европска варијанта ФБИ, замишљена као посебна организација за потребе држава Европске Уније, која функционише изван структуре Интерпола. Савет Европе је 26. 07. 1995. године донео посебан акт о стварању Службе европске полиције (ЕУРОПОЛ), а на основу Уговора о Европској унији потписаног 07. 02. 1992. године у Мастрихту.¹¹ Тада је усвојена Конвенција о Еурополу, која је после три месеца ступила на сангу, након што су је ратификовале све чланице ЕУ у националним парламентима. Савет Европске уније одлучио је да седиште Еуропола буде у Хагу, где се налази и седиште ЕДУ (Јединице за наркотику Еуропола).

Надлежност Еуропола је формулисана по етапама функционисања. У првој обухвата борбу против илегалног промета дрога, промета нуклеарних и радиоактивних материја, илегалног убацивања емиграната, трговине белим робљем и крађе моторних возила. У другој етапи, од 1997. године, у надлежности Еуропола биће и област тероризма.¹²

Органи Еуропола су Управни одбор (*Management Board*), директор, орган за финансијску контролу и Финансијски одбор. Управни одбор има по једног представника сваке државе чланице и има систем рада као и у Европској унији, док директора са мандатом од четири године поставља Савет Европске уније.

Еуропол има својство правног лица, са привилегијама и имунитетима потребним за обављање делатности, који су прописани посебним Протоколом. У свакој земљи чланице ЕУ одређује се посебна служба која се стара о сарадњи у оквиру Еуропола и која је дужна да централи упућује информације потребне за спровођење заједничких активности. Нарочита важност је посвећена питањима информационог система, прикупљања и чувања по-

¹¹ Јањевић, М., Споразум о ЕУ, Београд: Међународна политика бр. 1024, 1994, стр. 24-32.

¹² Детаљније у: Бабовић, Б., Полиција у свјетском поретку, стр. 116.

датака. Настанак Еуропола је корак ка даљој интеграцији ЕУ преко полицијске сарадње, борбе против криминала и очувања међународног јавног поретка, при чему остварује сарадњу и са земљама које нису чланице ЕУ.

Од самог формирања Еуропола, наглашено је да рад ове организације не сме ометати већ постојеће облике сарадње у овом домену. Такође се посвећује потребна пажња регулисању евентуалних спорова, што треба да буде предмет рада државних органа чланица, с обзиром да није постигнута потпуна сагласност по питању надлежности. Без обзира што треба дефинисати одређене противречности, формирање Еуропола је од круцијалног значаја за функционисање полицијске сарадње у већем делу Европе, што ће имати и позитивне последице за утемељење и развој међународног полицијског права.

Својим деловањем Еуропол би требало да изрази особености Европе, да одговори потребама оснивања и усагласи деловање између појединих сегмената у државама чланицама. Посебно је битно ангажовање у оквиру спречавања и сузбијања тероризма и других нових облика криминала. Уважавајући став, да је Интерпол међународна организација која има дугу традицију и велики углед у свету када је у питању наведена проблематика, поставља се као логична, проблематика сарадње између два субјекта глобалних полицијских односа. Опредељење званичника Европске уније је да Еуропол не би смео постати супститут, односно испостава Интерпола за Европу, већ кооперативна организација на заједничком задатку свеобухватне борбе против криминала.

Облици сарадње означавају модалитет преко којих се реализују полицијски односи. То су сталне радне групе које се формирају у вези одређених врста криминала, у виду мултилатералних и билатералних облика рада. У смислу разматрања одређене тематике за коју су надлежне, ови институти се састају у различитим временским интервалима.

Најпознатији облик сарадње јесте ХОНЛЕА (Heads of National Drug Law Enforcement Agencies), односно, шефови националних служби за примену закона у домену дрога, који функционише у оквиру ОУН. Ради се о периодичним састанцима руководиоца поменутих служби.¹³ Одлуком министара унутрашњих послова регулише се проблематика функционисања појединих облика, како мултилатералног тако и билатералног типа, са одговарајућом правном регулативом, предвиђеном у законодавствима држава.

ОДНОС ИНТЕРПОЛА ПРЕМА РАТНИМ ЗЛОЧИНИМА И ДРУГИМ ПОВРЕДАМА НОРМИ МЕЂУНАРОДНОГ ХУМАНИТАРНОГ ПРАВА

У домену ратних злочина и тешких повреда норми међународног хуманитарног права, Интерпол је имао сличан приступ као према феномену тероризма.

¹³ Детаљније, Бабовић, Б., исто, стр. 99.

БЕЗБЕДНОСТ

Организација је прешла пут од искључења, преко прикривеног ангажовања па до модерног активног приступа. Савремена оријентација је успостављена измењеним схватањем политичке клаузуле, члана 3 Статута интерпола, и најавом за практично учешће организације у овој области.

Искључење, односно неангажовање Интерпола и његових чланица у борби против злочина и тешких повреда норми међународног хуманитарног права било је евидентно у дужем временском периоду. И поред свих крупних разарања, патњи људи и необоривих доказа о геноциду над читавим народима, организација је задржавала свој индиферентан став. После II светског рата одржано је више судских процеса на глобалном нивоу, али је и тада Интерпол остао по страни. Званичници организације су то тумачили опредељењем да је геноцид кривично дело у функцији остваривања политичких циљева држава и влада, што елиминише учешће Интерпола који је био надлежан само у случајевима појединачне кривичне одговорности.

Усвајањем Статута Интерпола 1956. године, положај ратних злочина и тешких повреда међународног хуманитарног права регулисан је у складу са чланом 3, тзв. политичком клаузулом. Тако је ова организација и даље била по страни и неангажована у борби против наведених девијација. Ригидно и погрешно тумачење основног акта организације произвело је бројне аномалије на светској сцени, посебно у случајевима одбијања учешћа у случајевима прогона ратних злочинаца из II светског рата.¹⁴

Потпуни апсурд у наведеним конкретним случајевима се објашњава и чињеницама да су функцију председника Интерпола у једном периоду после II светског рата обављали Флорент Луваж из Белгије и Паул Дикопф из Немачке, лица која су током рата непосредно сарађивали са нацистима. Одбијање руководства Интерпола да се организација укључи у прогон ратних злочинаца, нанело је велику штету њеном угледу, па је произвело велико незадовољство у светској јавности. Озбиљне замерке већег броја земаља, утицај међународног јавног мњења и персонални потези, условили су промену става Интерпола према овим злочинима.

Новелирано схватање поменутих статутарних одредби, односно политичке клаузуле, учињено је у тој материји 1994. године. Повод је ратни сукоб на просторима бивше СФРЈ и формирање Хашког трибунала за ратне злочине, који је основан Резолуцијом Савета безбедности УН број 827 од 25. 05. 1993. године. Хашки трибунал је формиран као помоћни орган Савета безбедности УН, са овлашћењима да захтева помоћ и сарадњу међународних институција и држава чланица ОУН.

¹⁴ Када је августа 1977. године из болнице војног затвора у Риму побегао ратни злочинац Херберт Каплер, бивши СС официр осуђен на казну доживотне робије због убиства 335 ненаоружаних цивила, дакле због кривичног дела из домена општег права, преко италијанског ЦНБ Интерпола, одмах је расписана међународна потерница. Међутим, Генерални секретаријат Интерпола је негативно реаговао, изјавивши да на овај случај треба применити члан 3 Статута, тако да се не третира у оквиру Интерпола. Сличан је и случај са Клаусом Барбијем и захтевом истражног судије из Лиона 1982. године. (Види Бабовић, Б., Полиција у свјетском поретку, стр. 231-232.)

На 63. заседању Генералне скупштине Интерпола које је одржано 1994. године у Риму, усвојена су два значајна документа:

а) Извештај Генералне скупштине под називом "Последице стварања Међународног трибунала за извођење пред суд лица која су осумњичена за тешке повреде међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије после 1991. године", и

б) Резолуција Генералне скупштине бр. 5/94 под насловом "Примена члана 3 Статута у контексту тешких повреда норми међународног хуманитарног права". Нови концепт је настао на основу платформе ОУН о ратном сукобу у СФРЈ и промењеног становишта Интерпола у погледу тероризма, дефинисаног у Луксембургу 1984. године на заседању Генералне скупштине организације.¹⁵

Суштина актуелног концепта се састоји у: ангажовању у прогону лица која се терете за ратне злочине и тешке повреде норми међународног хуманитарног права, поштовању суверенитета држава, реафирмацији теорије преминације, утврђивање појединачне кривичне одговорности и одређивање тзв. зоне сукоба као места извршења злочина.¹⁶

Ангажовање у прогону за ратне злочине и повреде норми међународног хуманитарног права је омућено Резолуцијом Генералне скупштине Интерпола, донете на основу одлуке Савета безбедности УН. Ценећи захтеве времена ова одлука је оправдана, али је усвојена доста касно, имајући у виду да је после II светског рата било више ратних сукоба и индиција о ратним злочинима и повредама норми међународног права.

Правни основ за ангажовање Интерпола налази се у бројним међународним конвенцијама које инкриминишу поједине радње и поступке као ратне злочине и повреде норми међународног хуманитарног права. Круцијалну улогу имају Женевске конвенције о заштити жртава рата,¹⁷ затим акти и пресуда Нирнбершког суда и Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године.

Сарадња Интерпола са Хашким трибуналом односи се на кривична дела и случајеве утврђене у Статуту Трибунала (чланови 2-5):

– тешке повреде Женевских конвенција из 1949. године (намерно убиство, тортура и нехуман поступак укључујући биолошке огледе, намерно проузроковање великих патњи или озбиљне повреде тела и здравља,

¹⁵ Исто, стр. 233-240.

¹⁶ Детаљније у: Бабовић, Б., Интерпол и ратни злочини, Београд: Међународна политика бр. 1033, 1995, стр. 28-32.

¹⁷ То су следеће Женевске конвенције:

I - за побољшање положаја рањеника и болесника у оружаним снагама у рату,

II - за побољшање положаја рањеника, болесника и бродоломника у поморским оружаним снагама,

III - о поступању према ратним заробљеницима и

IV - о заштити цивила у време рата, са допунским протоколима I и II из 1977. године.

(Јаковљевић, Б., Шта знамо о Женевским конвенцијама, Београд: Републички одбор Црвеног крста Србије, 1970, стр. 17-27.)

БЕЗБЕДНОСТ

широко уништавање имовине или неоправдано присвајање војном потребом, присиљавање ратних заробљеника или цивила да служе у снагама непријатељске стране, намерно лишавање ратних заробљеника или цивила, права на законито и правично суђење, незаконита депортација, трансфер или затварање цивила и узимање талаца.

- повреде ратних закона или обичаја рата (употреба отрова или других оружја усмерених на непотребне патње, безобзирно рушење места, градова или села, или уништавање несразмерно војним потребама, уништење богомоља и оштећење институција за образовање, уметност, историјских споменика, пљачке јавне и приватне имовине),¹⁸
- геноцид (убијање чланова групе, узроковање њихових озбиљних повреда физичког и менталног интегритета, намерно подвргавање групе животним условима који треба да доведу до њеног потпуног или делимичног физичког уништења, увођење мера усмерених на спречавање рађања у оквиру групе, принудно премештање деце из једне у другу групу, затим завере за извршење геноцида, подстицања и саучесништва у геноциду) и
- злочини против човечности (убиство, искорењивање, ропство, депортација, хапшење, тортура, силовање, прогон на политичкој, расној или верској основи и разни облици транснационалног зла због којих се данашње време назива "ером робова".)

Поштовање суверенитета држава је принцип који је Интерпол формулисао у борби против тероризма, а затим и у материји која обухвата злочине и повреде норми међународног хуманитарног права. У пракси то значи да државе чланице суверено одлучују о ангажовању преко Интерпола и комуникацији са другим земљама. Интерпол је дао препоруку чланицама да се придржавају смерница ОУН и омогуће безрезервну подршку Трибуналу у прогону лица осумњичених за ратне злочине и повреде норми међународног хуманитарног права.¹⁹

Појединачна кривична одговорност је такође дефинисана Статутом Трибунала и подразумева одговорност лица која су после 1991. године планирала, подстицала на извршење, наређивала или на неки други начин извршила нека од поменутих кривичних дела. Индивидуалну кривичну одговорност Трибунал је афирмисао прихватањем принципа и начела Нирнбершког суда, при чему ни шефови држава нису ослобођени одговорности, јер се државна власт мора вршити у оквиру закона. Оперативна улога Интерпола у реализацији принципа индивидуалне кривичне одговорности је у расписивању потерница за лицима, њиховом лишавању слободе и испоручењу Трибуналу.

Утврђивање зоне сукоба (места извршења кривичног дела) је идентично случају међународног тероризма, са истим ставом да нема разлике између

¹⁸ Детаљније, Бабовић, Б., Полиција у свјетском поретку, стр. 234-235.

¹⁹ Овај став је непотребан и сувишан, јер су по члану 29 Статута Трибунала државе обавезне да са њим сарађују, а у случају одсуства сарадње предвиђене су санкције.

жртава изван тзв. зоне сукоба и жртава унутар зоне, уколико жртве немају никакву везу са политичким мотивима који су узрок сукоба. Жртве сукоба нису супротстављене стране, већ се ради о становништву (цивилима) које није учествовало у сукобу.

Значај иновираног тумачења члана 3 Статута Интерпола се манифестује у афирмацији принципа владавине права и одговорности свих пред законом, јер ратни злочини, злочини против човечности и међународног права не застаревају. То обезбеђује одређени степен правне сигурности за све и у свим околностима, па и у случајевима ратних сукоба. Наведено схватање делује превентивно на потенцијалне извршиоце ових кривичних дела и њихове налогодавце, јер их упозорава да неће избећи од Интерпола и одговорности за ратне злочине и повреде норми међународног хуманитарног права.²⁰ Одлуке римског заседања, посебно добијају на важности у ситуацији да право и правда не уступку пред интересима владајућих политичких номенклатура и олигархија. Проблематика која је изложена у вези Трибунала има и друге димензије, које ћемо укратко изложити, што може бити корисно истраживање. Наиме, омогућавање кривичног гоњења од стране међународне заједнице починилаца кривичних дела у оружаним сукобима унутрашњег карактера условно мотивише законодавне структуре и локалне правосудне органе у многим земљама да се ослоне на универзалне надлежности, ради кривичног гоњења и кажњавања одговорних, без обзира где су злочини извршени.

Други аспект интересовања светске јавности, као последица свести да је оснивањем Трибунала учињена фундаментална промена, јесте потреба за успостављањем једног сталног међународног кривичног суда. Прва идеја о постојању једног међународног суда који би кривично гонио починиоце ратних злочина, изнета је на мировној конференцији у Версају 1919. године, по завршетку Првог светског рата, када је основана и комисија за спровођење предвиђених активности. Међународни кривични суд није формиран, као ни после завршетка II светског рата, када је предлог обновљен, првенствено због заокупљености великих сила хладним ратом. Истовремено са окончањем хладног рата 1989. године, Тринадад и Тобаго предлажу Генералној скупштини УН да се оснује суд који би кривично гонио учеснике међународне трговине дрогом, што је покренуло бројне активности на међународном плану.²¹ Процес је кулминирао дипломатском конференцијом одржаном 1998. године у Риму под покровитељством УН, када су постављени темељи за рад Међународног кривичног суда универзалног карактера са широким надлежностима. Одређене потешкоће у раду суда, посебно ставови САД, указују да ће институција деловати у веома деликатним условима са неизвесним изгледима да испуни своју мисију борбе за правду и правичност.

²⁰ Бабовић, Б., Полиција у свјетском поретку, исто.

²¹ Нејер, А., Ратни злочини: бруталност, геноцид, терор и борба за правду, Београд: Самиздат Б92, 2002, стр. 308-316.

БЕЗБЕДНОСТ

ЗАКЉУЧАК

Концепција међународне полицијске сарадње формулисана је у службеним документима, где се потенцира ангажовање међународних полицијских организација у фази превенције, кривичним аспектима злочина, суверенитету чланица, придржавању одредби међународног права и значају места извршења акта. Стратегија Интерпола у борби против тероризма дефинисана је усвајањем Резолуције Генералне скупштине Интерпола 1984. године, док је положај ратних злочина и других тешких повреда међународног хуманитарног права регулисан у складу са чланом 3, тзв. политичком клаузулом. Међутим ова акта имају очигледне аномалије и ограничења, што представља један од објективних разлога да Интерпол у свом деловању до сада није оправдао очекивања светске јавности.

Функционисање Еуропола као институције изван структуре Интерпола дефинисано је Конвенцијом, која је усвојена приликом оснивања ове организације 1995. године, при чему је надлежност формулисана по етапама деловања. Карактеристичан је став Еуропола о сарадњи са Хашким трибуналом, која се огледа у инструкцији чланицама да дају безрезервну подршку имплементацији одлука органа Трибунала, што производи бројне противречности и различите приступе појединих чланица Европске уније.

На основу наведеног може се констатовати да полицијске организације и остали релевантни субјекти у свету још увек нису успоставили адекватну сарадњу на спречавању и елиминисању различитих видова нарушавања норми међународног хуманитарног права.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бабовић, Б., (1986). *Интерпол: Мит и стварност*, Београд: Глобус.
2. Бабовић, Б., (1995). Интерпол и ратни злочини, *Међународна политика* бр. 133.
3. Бабовић, Б., (1997). *Полиција у свјетском поретку*, Београд: Неа.
4. Димитријевић, В., Стојановић, Р., (1979). *Међународни односи*, Београд: Нолит.
5. Јањевић, М.,(1994). Споразум о ЕУ, *Међународна политика* бр. 1024.
6. Кокољ, М., (1995). *Међународни кривични суд за претходну Југославију*, Београд: Центар за маркетинг.
7. Нејер, А.,(2002). *Ратни злочини: Бруталност, геноцид, терор и борба за правду*, Београд: Самиздат Б92.
8. Симеуновић, Д., (1995). *Нови светски поредак и национална држава*, Београд, Ферко, 1995.
9. Симеуновић, Д., (1989). *Политичко насиље*, Београд: Радничка штампа.
10. Симић, Д., (1999). *Поредак света*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
11. *Статут ИНТЕРПОЛ* (основни текст), (1956), Београд: ССУП.

INTERNATIONAL POLICE COOPERATION

Abstract: Basic aspects of the international police cooperation have been analysed in this paper. Special attention has been given to international police relations, the Europol, as well as to the attitude of the Interpol towards war crimes and other forms of violations of international law. The author elaborates this important issue of today's world in more details.

Key Words: Police, international relations, war crimes.

Др Дане СУБОШИЋ,
Полицијска академија

ОПТИМИЗАЦИЈА ФОРМИРАЊА ВАРИЈАНТИ ИЗВОЂЕЊА САВРЕМЕНИХ ОПЕРАЦИЈА У ЗАВИСНОСТИ ОД ПРИМЕНЕ НЕСМРТНОСНИХ ОРУЖЈА

Резиме: Једно од основних обележја мировних, хуманитарних, противтерористичких и осталих врста савремених операција представља висок степен неизвесности, схваћен као вероватноћа настанка изненађења. Расту неизвесности током наведених операција, посебно доприносе услови у којима се оне припремају и изводе. Међу њима посебну пажњу заслужују: (1) доминирање смртоносних оружја у наоружању одбрамбених и безбедносних снага и последице које се њима изазивају, (2) нејасност ситуације, посебно у урбаним срединама (што се испољава мешањем противника (терориста, криминалаца) са недужним грађанима итд), (3) неискуство припадника противтерористичких јединица (услед њихове младости, која је предуслов испуњења здравствених критеријума за рад у тим јединицама), због чега је присутна велика вероватноћа настанка грешака у њиховом процењивању ситуације, одлучивању и реаговању на провокације, нападе на њих и друге изазове, (4) последице тих грешака могу изазвати трајне штете по живот и здравље недужних грађана, лица против којих се користе средства принуде (противника), припадника ангажованих снага, функционисање материјалних добара и стање њиховог окружења (у еколошком смислу), (5) неспојивост наведених штета са мандатом ангажованих снага и то у свести популације која се идентификује са жртвама ангажовања мировних, хуманитарних, противтерористичких и других снага, што у крајњем може проузроковати (6) велику вероватноћу ескалације криза. Неизвесности употребе смртосног оружја током савремених операција, којима су у датим условима изложене наведене, али и остале вредности, могу се умањити, односно избећи предвиђањем примене и коришћењем несмртоносних оружја.

Кључне речи: несмртосна оружја, савремене операције, формирање варијанти, прихватљивост (допустивост) формираних варијанти, остварење циљева, задовољење критеријума.

УВОД

Актуелна сукобљавања у свету најчешће су узрокована и манифестована на подручјима интензивног етничког, верског, културалног, социјалног и осталих врста друштвеног раслојавања. То значи да су насељена подручја, као простор на коме потенцијални противници живе и раде, уједно највероватније локације будућих сукобљавања. Незадовољство становништва на тим подручјима може ескалирати у грађанске nerede, раст криминала, тероризам, оружане побуне итд. Тиме и вероватноћа ангажовања војних и полицијских снага током **мировних¹, хуманитарних², противтерористичких³ и других врста савремених операција** у урбаним зонама расте.

Настојећи да заштите сва добра чија безбедност може бити предмет угрожавања, ангажоване снаге у операцијама које се изводе у наведеним и сличним околностима могу користити сопствена овлашћења, међу којима су посебно значајна средства принуде. Међу њима доминирају оружана средства, међу којима су најзначајнија **смртоносна**. Међутим, због последица које изазивају, а сасвим другачијих очекивања међународне заједнице и популације у зонама извођења савремених операција, снаге које се у њима ангажују, **морају као допуну смртоносном, примењивати несмртоносно оружје**.

Као потенцијал за решавање проблема ангажовања снага у савременим операцијама, несмртоносна оружја потребно је дефинисати и сврстати, јер се на тај начин прецизирају услови за које важе наводи из овога саопштења. Наиме, **"Несмртоносна су она оружја, која служе за онеспособљавање људи и материјалних добара изазивањем пролазних штетних последица по њих, које нестају престанком њиховог дејства и протоком кратког временског периода"**. Сврставање несмртоносних оружја учињено је по два критеријума и то према: **(1) намени** и **(2) начину дејства**. Према првом критеријуму, несмртоносна оружја деле се на она која су намењена за дејство против: **(1) људи** и **(2) материјалних добара**, док се по другом деле на: **(1) акустична, (2) биолошка, (3) хемијска, (4) електрична (електро-магнетна)⁴, (5) кинетичка** и **(6) оптичка**. Укрштањем наведених критеријума

¹ Мировне операције предузимају се у циљу успостављања, изградње, наметања и одржавања мира. Аналогно циљу, мировне операције деле се на: операције успостављања, изградње, наметања и одржавања мира. Без обзира на врсту, мировне операције изводе се по етапама, а доминантне активности ангажованих снага током њих су: осматрање, надгледање, истраге, патролирање, информисање, провере и контроле. Током мировних операција може се: спашавати становништво на одређеном простору, спроводити размена заробљеника, успостављати цивилна власт, деловати у циљу лишења слободе лица за која постоји основ сумње да су ратни злочинци, сузбијати криминалитет, користити могућност релативно слободног кретања за реализацију обавештајних и пропагандних делатности итд.

² Хуманитарним операцијама решавају се проблеми прихвата и збрињавања избеглица, као и други проблеми хуманитарне природе. Реализују се координацијом са хуманитарним (нпр. Црвени крст, Црвени полумесец, Лекари без граница и сл.) и другим организацијама (нпр. ОУН, ОЕБС и сл.), као и владама, коалицијама и др.

³ Противтерористичким операцијама спречавају се извршења терористичких аката, умањују се њихове последице (нпр. током отмица и запоседања одређених објеката), лишавају се слободе и приводе надлежним органима њихови учиниоци итд, све у циљу отклањања терористичке претње.

⁴ Са аспекта физике, правилније је навести термин "електрична" несмртоносна оружја, тим пре што су остали чланови наведене поделе акустична, оптичка и остала несмртоносна оружја. Међутим, ради компатибилности са западном терминологијом (пре свега - англосаксонском), која је у случају сврставања несмртоносних оружја и изворна, оправдано је користити и термин "електромагнетна" несмртоносна оружја.

БЕЗБЕДНОСТ

настаје комплексна типологија, као ваљанији начин сврставања сложених предмета, као што су несмртоносна оружја.

Примена несмртоносних оружја током савремених операција треба да омогући да се на оптималан начин реше проблеми због којих се оне и изводе. Утврђивање успешности таквих настојања не може се увек спровести креирањем модела са једним или више циљева који се желе остварити и критеријума који служе као мерила степена њиховог остварења. Напротив, најчешће је неопходно сагледати и степене уважавања принципа ангажовања снага (нпр. изненађења, обезбеђења од изненађења и др.) у зависности од примене несмртоносних оружја и на тај начин делимично или у целини вредновати њихов допринос решавању проблема због којих се савремене операције изводе. У складу са тиме, али и са наведеним проблемима припрема и извођења разматраних врста савремених операција⁵, односно потенцијалима несмртоносних оружја за њихово решавање или ублажавање, структуриран је главни део овога саопштења, којим се обрађују следећа два питања: (1) Формирање варијанти извођења савремених операција у зависности од предвиђања примене несмртоносних оружја и (2) Прихватљивост формираних варијанти извођења савремених операција у зависности од предвиђања примене несмртоносних оружја.

ФОРМИРАЊЕ ВАРИЈАНТИ ИЗВОЂЕЊА САВРЕМЕНИХ ОПЕРАЦИЈА У ЗАВИСНОСТИ ОД ПРЕДВИЂАЊА ПРИМЕНЕ НЕСМРТОНОСНИХ ОРУЖЈА

Пошто се несмртоносна оружја користе за **допуну смртоносном оружју** и осталим средствима принуде и овлашћењима припадника јединица које се ангажују у савременим операцијама, следи да се њиховим евентуалним коришћењем **повећава и број потенцијалних ефеката које је могуће изазвати код лица против којих се могу користити, али и оних која су се стицајем околности нашла на месту на коме су доступна њиховом дејству.**⁶ Повећање броја ефеката који се изазивају на циљу и осталим чиниоцима савремених операција применом несмртоносних оружја за последице има: **(1) повећање сложености формирања тих варијанти** и **(2) повећање броја варијанти које је могуће формирати** (по критеријуму ефеката који се изазивају на циљу). Повећање **сложености** формирања варијанти које садрже примену несмртоносних оружја манифестује се: (1) већим бројем чињеница које је потребно уважити током формирања тих варијанти, а у односу на варијанте којима се не предвиђа њихова примена, (2) већим бројем елемената распореда ангажованих јединица које је потребно предвидети (што га чини разгранатијим), као и (3) већим бројем и сложеностју активности које се предузимају током ангажовања тих елемената, а које је такође потребно предвидети. Илуструјући повећање броја чињеница које је потребно уважити током формирања варијанти за извођење савремених операција

⁵ Мисли се на проблеме наведене у сажетку овога рада.

⁶ Како су та лица чинилац конфликтне ситуације, променама њиховог стања мењају се и стања осталих учесника у њима, као што су: припадници ангажованих јединица, грађани (нпр. отета лица), као и осталих чинилаца, попут материјалних добара (посебно капиталних објеката инфраструктуре) и њиховог окружења (нпр. животна средина).

наводи се пример примене смирујућих агенаса⁷, као врсте хемијских несмртоносних оружја. Смирујући агенси који се примењују током савремених операција морају бити: са што мањим МАК⁸, са малим масеним уделима, лако испарљиви, отпорни на кондензацију при емитовању, безбојни, без мириса (а ако га ипак има да је благ и пријатан), тежи од ваздуха итд. Ради њихове примене, потребно је развити релативно нове елементе распореда јединица за њихову примену, попут снага за несмртоносну подршку, чија је функција истоимена припрема и подршка операција. Како би све наведено било обухваћено формирањем варијанти за извођење савремених операција, **потребно је јачати спремност јединица** за извршење наменских задатака у домену руковођења и то применом: (1) тимског метода рада, (2) информационе технологије (посебно командно-информационих система) и (3) метода квантитативне анализе.

Повећањем броја варијанти ангажовања снага за извођење савремених операција које је могуће формирати, употпуњује се избор *решења проблема* за које је могуће одредити се (што је посебно битно у најнеизвеснијим ситуацијама)⁹, тако да расте вероватноћа да међу њима буде и оптимална. Наведена вероватноћа формирања, између осталог и оптималне варијанте ангажовања наведених снага представља заправо **поузданост** успешног исхода процеса формирања варијанти, **која расте**. С друге стране, већи број формираних варијанти доводи до **смањења** или **искључења изненађења**, односно **раста обезбеђења од изненађења**, што у крајњем доводи до **смањења неизвесности**.¹⁰ Најзад, већим бројем варијанти које је могуће реализовати **расте вероватноћа изненађења противника**.

Дакле, предвиђање примене несмртоносних оружја посредством **повећавања броја варијанти извођења савремених операција** узрокује: **раст сложености формирања варијанти и поузданости успешног наведеног процеса, као и интензивније уважавање принципа изненађење и обезбеђење од изненађења**. Док раст сложености формирања варијанти удаљава наведени процес од његовог оптималног исхода, остале последице наведене појаве приближавају га оптималности. Када се наведени атрибути преведу у критеријуме и пондеришу (рангирају се у односу на међусобан значај) и формира јединствени математички модел из домена вишекритеријумске оптимизације у односу на циљ: "Оптимизација формирања варијанти у зависности од предвиђања примене несмртоносних оружја" долази се до резултата¹¹ који недвосмислено, указују на то да предвиђање примене

⁷ Смирујући агенси коришћени су током противтерористичке операције "Звоно", тј. ослобађања талаци из московског позоришта "Дубровка", крајем октобра 2002. године.

⁸ МАК - минимална алвеолна концентрација.

⁹ Применом несмртоносних оружја проширује се домен потенцијалних решења ситуација у којима постоји недоумица "реаговати или не" (нпр. током разних врста провокација припадника јединица ангажованих током савремених операција), јер и грешка у случају реаговања која је изазвана применом разматраних средстава заправо је трајно нешкодљива, а обезбеђује извршење задатка.

¹⁰ Према Миловановићу: "Циљ предвиђања које се врши у склопу процене ситуације је да се искључе изненађења. Искључење изненађења значи смањење неизвесности". (Миловановић, М. (1996.). Оптимизација рада команди оперативног нивоа на доношењу одлука за борбена дејства применом теорије одлучивања, докторска дисертација. Београд, ЦВШ ВЈ, стр. 270.).

¹¹ Долажење до резултата је теоријско-емпиријско, а на бази комплекса метода који верно подржава просес доношења одлука у хијерархијским системима.

БЕЗБЕДНОСТ

несмртоносних оружја, оптимизационо утиче на процес формирања варијанти ангажовања снага за извођење савремених операција.¹²

ПРИХВАТЉИВОСТ ФОРМИРАНИХ ВАРИЈАНТИ ИЗВОЂЕЊА САВРЕМЕНИХ ОПЕРАЦИЈА У ЗАВИСНОСТИ ОД ПРЕДВИЂАЊА ПРИМЕНЕ НЕСМРТОНОСНИХ ОРУЖЈА

Формирање варијанти ангажовања снага за извођење савремених операција, као и вредновање њихове прихватљивости (допустивости) одвија се у складу са основним замислима¹³ њихових команданата. Најчешће, **циљ мировних, хуманитарних и противтерористичких операција је успостављање повољнијег од постојећег, односно повољног стања безбедности**. Тако дефинисан циљ може се дедуковати на следеће подциљеве: (1) безбедност грађана, (2) безбедност припадника ангажованих снага, (3) безбедност лица против којих се користе средства принуде (међу којима и несмртоносна оружја), (4) безбедност материјалних добара и (5) безбедност њиховог окружења.¹⁴ С друге стране, за уобичајене критеријуме вредновања прихватљивости формираних варијанти у области организационих наука, а који су примењиви у највећем броју случајева ангажовања одбрамбених и безбедносних снага сматрају се: (1) ефективност, (2) економичност, (3) ефикасност, (4) минимизација времена решавања проблема и (5) поузданост (схваћена као вероватноћа смањења могућности настанка грешака у реализацији варијанти).

Повећању **ефективности** (схваћену као одређивање (правог, ваљаног циља) варијанти ангажовања снага које изводе савремене операције, несмртоносна оружја доприносе у специфичним случајевима, на **непосредан и посредан** начин. О томе сведоче бројни успешни примери онеспособљавања лица против којих су коришћена несмртоносна оружја.¹⁵ У њима је пре свега уочљив непосредан допринос несмртоносних оружја ефективности варијанти ангажовања снага током савремених операција.

У наведеним примерима противтерористичких операција, пре примене средстава принуде којима су отмичари лишавани живота и рањавани, примењивана су акустично-оптичка средства принуде којима су наведена лица привремено лишена способности вида и слуха, што је **непосредно** утицало

¹² Видети шире у: Субошић, Д. (2004.). Утицај несмртоносног оружја на варијанте ангажовања противтерористичких јединица, докторска дисертација. Београд, Војна академија.

¹³ Основне замисли су целине циљева ангажовања властитих снага и критеријума за вредновање степена њиховог остварења.

¹⁴ Наведени подциљеве могу се поделити и на "обавезне", "пожељне" и "пожељне мањег значаја", при чему је дефинисани циљ неопходно досегнути у домену "обавезних" (нпр. безбедност грађана), а у што већој мери и осталих подциљева (нпр. безбедност лица против којих се примењују средства принуде).

¹⁵ На пример, противтерористичке јединице употребљавају акустично-оптичка несмртоносна оружја (шок бомбе и сл.) од 1977. године. Наиме, током ослобађања талача из отетог авиона у Могадишу (Сомалија), које је без сопствених губитака извела немачка противтерористичка јединица GSG-9, ослобођено је свих 86 путника и чланова посаде. Том приликом лишена су живота тројица, а рањен је један отмичар. Поред тога, спашавање талача из иранске амбасаде у Лондону 1980. године, изведено је ангажовањем британског SAS, приликом чега није било губитака међу њеним припадницима, док су лишена живота сва шесторица отмичара, а операција је окончана без погинулих талача. Најзад, слична претходним је и операција ослобађања талача из отетог авиона на марсејском аеродрому (Француска), 1994. године, током које су лишена живота сва четворица отмичара, док су по два путника и члана посаде рањена, а њих 160 је ослобођено, што је изведено ангажовањем француске противтерористичке јединице GIGN. Међутим, операција је окончана и рањавањем девет припадника јединице.

на смањење њихове безбедности. То је потом имало за последицу њихову мању способност прецизне и тачне ватре, покрета, доношења сврсисходних и правовремених одлука. У таквим условима, њихова безбедност је била мања него пре употребе наведених оружја. Уједно, довођењем терориста у наведено стање применом акустично-оптичких несмртоносних оружја повећава се безбедност грађана, припадника противтерористичких (и осталих) ангажованих јединица, материјалних добара и њиховог окружења. То се постиже смањењем могућности отмичара да им нанесу штетне последице. Поред тога, изазивајући наведене ефекте, несмртосна оружја не узрокују трајне штетне последице којима би била угрожена безбедност грађана, заштићених припадника јединица које их примењују, материјалних добара и њиховог окружења. Због последица које изазивају, несмртосна оружја доприносе ефективности варијанти којима се предвиђа њихова употреба.

Посредно, смањењем смртности и повређивања током њих, **придобива се наклоност јавног мњења**, што је посебно значајно у **хуманитарним, мировним и противтерористичким операцијама**, у којима је неспојиво лишавање живота и здравља људи са карактером ангажовања истоимених снага. Ефективност оваквих варијанти огледа се и у превентивном деловању према потенцијалном накнадном ангажовању снага на сузбијању грађанских нереда, тероризма и побуна. Наведени облици угрожавања безбедности могу бити управо изазвани смртним последицама на страни лица која угрожавају безбедност снага које изводе наведене врсте операција,¹⁶ а са којима се побуњена или одметнута популација идентификује. У тим условима, употреба несмртоносних оружја између осталог треба да допринесе избегавању ситуација у којима може доћи до штетних последица по животе и здравље људи, односно штета на материјалним добрима и њиховом окружењу.

О томе да несмртосна оружја позитивно утичу на ефективност варијанти ангажовања снага за извођење савремених операција сведочи и чињеница да су операције које су садржале њихову примену постале одлуке команданата јединица које су их изводиле, управо из домена прихватљивих варијанти. У њих су се сврстале између осталог тако што су и по критеријуму ефективности биле прихватљиве. Према томе, довољном степену ефективности наведених варијанти, допринела су између осталих чинилаца и несмртосна оружја.

Смањење безбедности лица против којих се несмртосна оружја примењују, уз истовремено повећање безбедности грађана, припадника ангажованих снага, материјалних добара и њихових окружења, није само последица примене наведених средстава. Наведеним појавама доприноси и **повећање способности за извршавање наменских задатака** свих врста јединица и снага уопште. Побољшањем руковођења, опремљености, позадинског обезбеђења, безбедности, морала, као и система мобилизације, повећава

¹⁶ Смртност у сукобима може се користити и као повод (привидан узрок) за почетак сукоба, с тим да су се услови и узроци за њихово почињање стекли пре лишавања живота људи са којима се идентификовала побуњена популација.

БЕЗБЕДНОСТ

се и ефективност варијанти ангажовања снага. Међутим, повећање безбедности, као идентична последица различитих узрока из домена способности за извршавање наменских задатака, говори о томе да она може да наступи и без примене несмртоносних оружја, али се другачије испољава. На пример, наведене последице могу се изазвати применом шок бомби, али и панцирних прслука од стране припадника ангажованих јединица. Посредством повећане безбедности припадника тих јединица смањује се безбедност лица против којих они примењују средства принуде, док се уједно повећава безбедност грађана, материјалних добара и њиховог окружења. Због тога, примена несмртоносних оружја представља **одређујући узрок повећања безбедности, тиме и ефективности варијанти ангажовања снага за извођење савремених операција.**

Несмртосна оружја испољавају и одређену **економичност** варијанти за извођење савремених операција. Наиме њихова **правилна** употреба не може да изазове трајне, штетне последице по живот и здравље лица која су им изложена, што искључује трошкове њихове санације (лечења, осигурања, сахране итд).¹⁷ Пошто се наведена средства користе ради смањења безбедности лица која угрожавају безбедност грађана, а у циљу поновне успоставе повољног стања њихове безбедности, може се закључити да несмртосна средства доприносе економичности остварења обавезних подциљева, оних варијанти којима је предвиђена њихова примена. Такође у домену лица који су учесници конфликтних ситуација, никакве, тиме ни пролазне штете не настају применом разматраних средстава, када су у питању припадници ангажованих јединица, јер их ни не користе, ако немају услове за заштиту од ефеката који се њима изазивају.

Правилном употребом несмртоносних средстава не изазивају се рушења, пожари и сл, изузев у случају потребе за ломом стакала и сличних препрека мање вредности (случај импровизације отвора на препрекама за убацивање појединих врста акустично-оптичких несмртоносних оружја,¹⁸ да би се дејствовало против лица која су иза њих), тако да на материјалним добрима и њиховом окружењу не настају оштећења веће вредности. Поред тога, поједина несмртосна оружја намењена дејству против материјалних добара није потребно посебно уклањати, односно трошити одређена средства ради престанка њиховог дејства, јер оно само престаје протоком одређеног временског периода.¹⁹ Ови подаци указују на то да се у варијантама које садрже примену несмртоносних оружја, "обавезни", "пожељни" или "пожељни под-

¹⁷ У та лица убрајају се грађани и лица против којих се та средства користе.

¹⁸ Поједина несмртосна средства су тако конструисана да сама пробијају препреку, након чега долази до њиховог активирања (нпр. "шок" муниција, пробојни хемијски пројектили и др.). С друге стране, постоје и она средства која је неопходно комбиновати са другим средствима, како би се активирала иза препрека. У ту сврху, међу несмртоносним оружјима може се користити и муниција са металним прахом. Испаљује се из борбених сачмарица калибра 12 милиметара, а ефекте остварује на даљинама од 5 до 10 сантиметара. При томе, муниција са металним прахом може изазвати стварање отвора на вратима, њиховим бравама, шаркама итд. Наведена муниција производи се и у нашој земљи.

¹⁹ На пример, лепљиве пене престају са дејством 15 минута након њиховог доношења. Ради престанка њиховог дејства не користи се било какво средство, нити се ангажује људство. Уколико се жели продужити њихово дејство, потребно је поново их нанети након 15 минута од претходног доношења. Најзад, средства која се онеспособљавају коришћењем лепљивих пена није потребно током периода њиховог дејства посебно контролисати ангажовањем људи и материјалних средстава.

циљеви мањег значаја" остварују уз највиши степен економичности, са становишта санације штетних последица, јер оне готово не постоје.

Повећању економичности варијанти ангажовања снага током савремених операција несмртоносна оружја доприносе као и у случају повећања ефикативности - смањењем смртности и повређивања у конфликтним ситуацијама, чиме се придобија наклоност јавности (посредством јавног мњења), а што је посебно значајно током савремених операција. Економичност оваквих варијанти огледа се у превентивном деловању према потенцијалном додатном ангажовању јединица на сузбијању грађанских нереда, тероризма и побуна, јер се избегавају трошкови неопходни за то.

С обзиром да је наведеним примерима потврђено да су употребом несмртоносних оружја успешно решавани најсложенији безбедносни проблеми, може се рећи да по критеријуму економичности наведена средства доприносе остварењу циља оних варијанти савремених операција којима се њихово коришћење предвиђа. То је последица тога што су реализоване варијанте постале одлукама из домена оних које су оцењене најприхватљивијим. Томе су између осталог, допринела и несмртоносна оружја.

Ефикасност, као основно мерило оптимизације такође расте у домену досезања потребног стања безбедности лица и материјалних добара против којих се користе несмртоносна оружја током извођења савремених операција, а тиме и грађана, припадника ангажованих снага, материјалних добара и њихових окружења. Наиме, **ефикасност представља количник ефикативности и економичности**. Пошто ефикасност расте, а трошкови опадају, **њихов количник расте, а то је управо ефикасност**. Као и у случају ефикативности и економичности, у погледу ефикасности варијанти којима се предвиђа употреба несмртоносног оружја важе исте узрочно-последичне релације.

Минимизација времена решавања проблема, као критеријум досезања подциља смањења безбедности лица против којих се користе несмртоносна оружја током извођења савремених операција, а тиме и повећања безбедности грађана, припадника јединица које их изводе, материјалних добара и њихових окружења, испољава се кроз два подкритеријума. Први је време изазивања жељеног ефекта, а други је њихово трајање. Онеспособљавање лица активирањем несмртоносних оружја је тренутно, док такав ефекат траје од неколико секунди до тридесетак минута (случај примене електричних (електромагнетних) несмртоносних оружја). Међутим, тренутним онеспособљавањем лица која њихову безбедност угрожавају, на посредан начин побољшава се безбедност самих грађана, припадника ангажованих снага, материјалних добара и њихових окружења, јер се тиме стварају одговарајући услови за њихово дефинитивно савладавање и нестанак потенцијала којима су спроводили дотадашње активности.

О минимизацији времена решавања проблема током савремених операција у зависности од примене несмртоносних оружја најбоље сведочи поређење времена ослобађања талаца са великим бројем отетих лица која су се десила у Лими, 1997. и у Москви 2002. године. Наиме, у првонаведеном случају, око

БЕЗБЕДНОСТ

500 грађана је отето у јапанској амбасади у Лими, при чему су препадом, уз употребу смртоносних средстава принуде ослобођени након 126 дана. С друге стране, у Московском позоришту "Дубровка" отето је око 900 грађана, који су ослобођени током трећег дана талачке ситуације и то применом тзв. "смирујућих агенаса", као врсте хемијских несмртоносних оружја.²⁰

С обзиром да је наведеним примером потврђено да су употребом несмртоносних оружја успешно решавани најсложенији безбедносни проблеми, може се рећи да по критеријуму минимизације времена решавања проблема наведена средства значајно доприносе остварењу циља савремених операција којима се њихово коришћење предвиђа. То је последица тога што су реализоване варијанте постале одлукама управо из домена прихватљивих варијанти. Претходно, њиховој допустивости по критеријуму минимизације времена решавања проблема, допринела су и несмртоносна оружја.

Поузданост, као вероватноћа успешне реализације варијанти којима се угрожава безбедност лица против којих се користе несмртоносна оружја, а тиме штити безбедност грађана, припадника ангажованих јединица, материјалних добара и њихових окружења, такође мора бити проверена у домену свих подциљева. Пре свега, током савремених операција потребно је онеспособити лица против којих се средства принуде користе, а да при томе не буду повређени грађани и припадници ангажованих јединица, односно нанете штете материјалним добрима и њиховом окружењу. У нејасним ситуацијама, присутним у савременим конфликтима може доћи до мешања лица против којих се користи принуда, грађана и припадника јединица које изводе савремене операције. Поред тога, намере појединаца и група могу бити нејасне и наводити припаднике ангажованих јединица на доношење погрешних одлука. Њихове последице могу бити дејство по недужним грађанима, прекомерна употреба силе, дејство по властитим снагама итд.

Током савремених операција, код свих, а посебно неискусних припадника ангажованих јединица вероватноћа настанка грешака је велика, с тиме да се повећава у условима стреса, неизвесности и кратког времена за доношење одлука и њихову реализацију. У таквим условима, неадекватно одабрана варијанта може узроковати наведене негативне последице. На пример, услед неадекватне примене овлашћења као што су упозорење или наређење омогућава се време нападачима да изазову смрт, рањавање, повреде и друге трајне штетне последице по грађане и припаднике ангажованих снага. Томе треба додати могућност дејствовања ватреним оружјем против лица, због сумње да угрожавају безбедност грађана, штићених личности, објеката или јединица, а она их заправо провоцирају безопасним предметима или активностима. Поред тога, негативне последице могу се изазвати по друге људе на лицу места дејствима ватреним оружјем, тако што је погођено лице

²⁰ Током ослобађања талача из московског позоришта Дубровка страдало је 129 талача и свих 53-оје чеченских терориста - самоубица. Од тога, као последица контаминације смртоносном дозом смирујућих агенаса страдало је 127 талача. Међутим, њихова смрт је наступила због бројних тактичких и организационих неправилности током употебе наведених средстава, од којих су најзначајније: одсуство довољних количина антидота, неблагоприятно убризгавање доступних количина антидота које су биле на располагању, спора евакуација лица која су контаминирани, не обавештавање медицинских радника који су збрињавали контаминирани лица о средству које је коришћено итд.

невино, уз истовремени промашај нападача. Најзад, све наведене последице могу се негативно одразити по ангажоване јединице и институције у чије име делују, кроз негативно реаговање јавног мњења на такве догађаје.²¹

У наведеним условима, несмртоносна оружја могу смањити вероватноћу настатка грешака, тиме што ефектима које изазивају отклањају проблем у целини или делимично, онеспособљавањем лица за које се претпоставља да могу угрозити безбедност грађана, припадника ангажованих јединица, материјалних добара и њиховог окружења, без трајних штетних последица по њих. На тај начин избегавају се или смањују трајне штетне последице за које се накнадно може утврдити да су непотребне (или су на основу трајности штета и одговарајућег сплета околности исконструисане)²², чиме се уједно повећава вероватноћа успешног реализовања варијанти савремених операција којима се предвиђа примена разматраних средстава, тј. њихова поузданост. Како расте поузданост остваривања свих подциљева, међу којима и обавезних, може се закључити да несмртоносна оружја доприносе остварењу циљева варијанти ангажовања јединица током савремених операција по наведеном критеријуму.

О задовољењу свих подциљева ангажовања јединица током савремених операција по критеријуму поузданости сведоче примери спашавања талаца који су успешно изведени, између осталог употребом несмртоносних оружја. Наиме, операције²³ које су садржале примену разматраних средстава постале су одлуке команданата противтерористичких јединица из домена прихватљивих варијанти. У њих су се сврстале између осталог тако што су по критеријуму поузданости биле прихватљиве.

Дакле, предвиђање примене несмртоносних оружја узрокује: **раст** ефикасности, економичности, ефикасности, минимизације времена решавања проблема и поузданости варијанти извођења савремених операција, којима се настоји остварити одговарајуће стање безбедности. Све наведене последице предвиђања примене несмртоносних оружја током формирања варијанти извођења савремених операција изазивају већу прихватљивост решења до којих се наведеним процесом долази. Када се наведени атрибути преведу у критеријуме и пондеришу (рангирају се у односу на међусобан значај) и формира јединствени математички модел из домена вишекритеријумске оптимизације у односу на циљ: "Оптимизација резултата формирања варијанти у зависности од предвиђања примене несмртоносних оружја" долази се до резултата који недвосмислено, указују на то да предвиђање примене несмртоносних оружја оптимизационо утиче на процес формирања варијанти ангажовања снага за извођење савремених операција.²⁴

²¹ Америчко ангажовање у Ираку, садржи најновије примере грешака манифестованих применом "прекомерне силе", које су испољене у више наврата, посебно на пунктовима за контролу саобраћаја и током грађанских нереда. Посебно су негативне реакције јавног мњења биле поводом погибје цивила у комбију на контролном пункту код града Нацафа и више случајева грађанских нереда који су се догодили у околини Багдада.

²² Случај "Рачак", познат из 1999. године.

²³ Спашавања талаца која се наводе у раду сврставају се у операције због значаја циљева који су њима остварени. Наиме, циљеви који су постизани су оперативног и стратегијског нивоа, чиме су наведена решавања "талачких ситуација" сврстана у домен оператике.

²⁴ Видети шире у: Субошић, Д. (2004.). Утицај несмртоносног оружја на варијанте ангажовања противтерористичких јединица, докторска дисертација. Београд, Војна академија.

БЕЗБЕДНОСТ

ЗАКЉУЧАК

Формирање варијанти ангажовања снага за извођење савремених операција у зависности од предвиђања примене несмртоносних оружја одвија се уз оптимизацију наведеног процеса, као и његових резултата (схваћених као "прихватљивост формираних варијанти"). Управо због оптимизационих последица предвиђања употребе несмртосног оружја могуће је **пооштрити** наведене критеријуме за вредновање степена остварења, у раду дефинисаног циља извођења савремених операција, а тиме и основних замисли команданата снага које их реализују. Једини неоптимизациони утицај предвиђања примене несмртосног оружја је већа сложеност процеса формирања варијанти, али је број и значај осталих атрибута преведених у критеријуме јединственог вишекритеријумског модела, које је потребно задовољити при досезању одговарајућег циља извођења савремених операција таква, да само потврђује наведени узрочно-последични однос. У циљу још интензивнијег ублажавања веће сложености формирања варијанти ангажовања снага за извођење савремених операција, као последице предвиђања примене несмртоносних оружја, потребно је подстаћи примену сазнања из теоријског фонда савремене теорије одлучивања.

Најзад, предвиђањем правилне употребе и таквим коришћењем средстава принуде која не спадају у несмртоносна оружја, може доћи до онеспособљавања лица и материјалних добара против којих се она користе, а тиме и до нешкодљивог престанка њихових активности, посебно оних које су усмерене на угрожавање било чије безбедности. Због тога што се потребни степени остварења свих подциљева, а посебно "обавезних", могу постићи и осталим средствима и то онда када несмртоносна оружја нису предвиђена вреднованим варијантама извођења савремених операција, може се закључити да су разматрана средства принуде **одређујући узрок оптимизације** формирања варијанти којима се оне изводе.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Доктринарно правило КоВ САД FM 90-29 - Неборбене операције, приказ на Интернету, <http://www.specialoperations.com>, 17. 06. 2001.
2. Лукић, Ж. (1994.). Доктринарно правило КоВ САД FM 100-5 - Операције. Београд. Војно дело бр. 1-2/94, НИУ Војска.
3. Миловановић, М. (1996.). Оптимизација рада команди оперативног нивоа на доношењу одлука за борбена дејства применом теорије одлучивања, докторска дисертација. Београд. ЦВШ ВЈ.
4. Савић, С. (2000.). Савремене војне операције. Београд. СШОНИД.
5. Субошић, Д. (2002.). Ангажовање специјалних јединица у сведимензионалним операцијама. Београд. Безбедност бр. 3/02.
6. Субошић, Д. (2003.). Ослобађање талаца. Београд. Глосаријум.

7. Субошић, Д. (2004.). Утицај несмртоносног оружја на варијанте ангажовања противтерористичких јединица, докторска дисертација. Београд. Војна академија.
8. Субошић, Д. (2004.). Примена несмртоносних оружја током савремених операција, саопштење са симпозијума: "Теоријски и практични аспекти савремених операција". Београд. Војна академија.
9. Тодоровић, Б., Вилић Д. (1997.). Кризе - изазивање и управљање кризама. Београд. Графомарк.
10. United states special operations forces - posture statement, приказ на Интернету, <http://www.specialoperations.com>, 17. 06. 2001.

OPTIMIZING VERSIONS OF CONTEMPORARY OPERATIONS DEPENDING ON THE USE OF NON-LETHAL WEAPONS

Abstract: One of the main features of peacekeeping, humanitarian, counter-terrorist and other kinds of contemporary operations is a high level of uncertainty, understood as possibility of surprise. The increase in uncertainty in the course of the listed operations is particularly prompted by the circumstances in which these are prepared and carried out. Among these, the following call for special attention: (1) predominance of lethal weapons in the arsenals of defence and security forces and the consequences of their use, (2) undefined situation, especially in urban settings (the fact that adversaries terrorists, criminals are interspersed with innocent citizens, etc., (3) lack of experience on the part of counter-terrorist troops (due to the fact that they must be young in order to comply with health requirements for these units), which increases the possibility of errors in estimating situation, decision-making, and response to provocation, attack and other challenges, (4) the consequences of these errors may cause permanent damage of life and health of innocent citizens, persons against whom force has been used, engaged troops, facilities and environment, (5) adverse effect of these damages on the mandate of engaged troops, since the public tends to sympathize with the victims of the use force on the part of peacekeeping, humanitarian and counter-terrorist forces, which could eventually lead to (6) a higher probability of crisis escalation. The uncertain effects of the use of lethal weapons in the course of contemporary operations that endanger the listed, as well as other values, can be diminished or avoided by the use of non-lethal weapons.

Key Words: non-lethal weapons, contemporary operations, forming varieties, acceptability (allowance) of formed versions, achieving objectives, compliance with the criteria.

Милош ЈАНКОВИЋ,
Министарство просвете и спорта

БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ НАСТАНКА И ДЕЛОВАЊА ТАЈНИХ ДРУШТАВА

Резиме: Сва друштва (јавна и тајна), сви народи и државе у свим историјским периодима имала су и имају један заједнички циљ, а то је обезбедити безбедност. Безбедност је средишњи појам свих идеологија и доктрина. Неке културе, народи и државе своју безбедност остварују нападом (под различитим изговорима), а друге спремношћу за одбраном. Дакле, безбедност утиче (директно и индиректно) на развој историјских догађаја у којима су неки друштвени субјекти, па и читави народи, опстајали и трајали, а неки нестајали са светске сцене, док су, пак, трећи свој опстанак везали за прелазак на тајно битисање. Заједничко за појмове тајност и безбедност је успостављање тзв. позитивног страха. Он је средство за успостављање таквог поретка у друштву којим се ограничава лично и групно понашање на штету других.

У овом раду дат је приказ тајних друштава различитих типова кроз историју, са посебним освртом на безбедност, при чему је угао посматрања био: однос тајних друштава и државе и однос унутар самих тајних друштава.

Исти угао посматрања и дефинисања угрожавајућих појава са аспекта тајних друштава требало би да доведе до јединственог тумачења метода и средстава ефикасног, делотворног, моралног и исплативог остваривања безбедности.

Кључне речи: безбедност, тајна друштва, угрожавање, религије, веровања.

УВОД

Целокупна историја људског друштва, људске цивилизације као појма уопште - сведочанство је заправо о различитим облицима људског удруживања и организовања, ради задовољења различитих потреба. Још од најранијих времена, до којих је могуће доћи једино аналогичким и готово интуитивним методама закључивања - дакле, времена о којима судимо на основу пуких претпоставки, могу се пратити трагови таквог људског организовања које има обележја елитизма, тајновитости, посебности у многим аспектима, то јест удруживања које осим одбрамбене, производне, васпитне, економске или неке друге сврхе, има за циљ и да онима који припадају уском кругу посвећених пружи и нека додатна права, знања, обавезе или привилегије.

Наравно, кроз историју, облици и мотиви организовања и удруживања су се мењали, често губили своју првобитну сврху и замисао, а стицали нову и потпуно другачију или, пак, у тим трансформацијама стицали такве облике и испољавали таква стремљења и циљеве да су често прелазили границу законом дозвољених облика организовања, или чак постајали криминалне, па и организације у чијим су методама деловања присутни и поједини елементи онога што бисмо данас могли назвати тероризмом. У том смислу, нарочито су интересантна различита националистичка друштва (јавна и тајна), која су се јављала у земљама које су биле под колонизаторском, окупаторском, или било каквом другом страном влашћу - и која су неретко прерасла у покрет отпора, али понекад и у оружане формације ван сваке идеолошке, ослободилачке или било које друге форме, и представљале одметничке и бандитске скупине.

Илустративни примери за то су нпр. Ирска тајна друштва из XVIII века или Италијанска тајна друштва из XIX века која су настала "као друштва за културу или као клубови чији је програм и циљ да се сачува национални идентитет поробљеног народа".¹

Наслов овог рада, између осталог, указује на природну везу два појма која су уско повезана. Тајна је појам без којег је тешко замислити и објаснити безбедност. Такође, тајна друштва су субјект који има утицаја на безбедност. У историји су имала значајан утицај на различите безбедносне догађаје било у позитивном или негативном смислу. Ипак, проучавајући литературу о безбедности као и ону о тајним друштвима нисмо успели да нађемо текстове са овим или сличним називом. Управо смо због тога на почетку и рекли да се ради о недовољно обрађеном проблему. Закључци и ставови о овоме, дакле, могу се извучити само посредно, с обзиром на то да је непосредно истраживање поменутих утицаја немогуће. Разлоге за овај недостатак у литератури из ове области налазимо и у:

- Чињеници да су многа тајна друштва и основана да би се на неки начин решило неко безбедносно питање, ситуација или појава.
- Чињеници да се о тајним друштвима нарочито у далекој историји зна врло мало (јер нема релевантних писаних докумената), па се сем организације тајних друштава, места где су основана, имена вођа и унеколико начина деловања о њиховој изворној доктрини и правим циљевима у ствари мало зна.
- Чињеници да су тајне организације које делују вековима делимично мењале своје циљеве, улогу и утицај у историјским догађајима. Биле су подржаване, оспораване али и прогањане. Тако су неке, према оцени историчара, имале временом и позитивну и негативну улогу у историји у зависности од друштвено-историјских околности у којима су настајали и деловали.
- Чињеници да су неки припадници тајних организација који су имали врло велику улогу и утицај у историјским безбедносним догађајима, остали у

¹ Норман Мекензи "Тајна друштва", Београд, 1990, стр. 154.

БЕЗБЕДНОСТ

сенци тајних организација и оних који би били одређени да се јавно појављују

- Чињеницама безбедносне и научне природе. Безбедносне природе у смислу да њихова затвореност и тајновитост проистиче из два разлога:

1. Заштите сопствене безбедности

2. Стварања простора за тајно деловање у будућим догађајима чиме се организацији продужава живот у смислу утицаја улоге и значаја, јер су многе себе означиле као трајне (вечите) организације са циљевима које превазилазе локални и регионални утицај.

Постоји још један разлог, а то је што кроз писану историју постоје трагови о великом броју тајних организација које су, као што смо раније навели, често имале различите, па и супротстављене циљеве, улоге и утицаје. Та многобројност и спречава научнике да извуку заједничке именоване и да лако и једноставно дескриптивно означе њихову улогу. Осим овога, иако смо на почетку рекли да се ради о два наизглед нераздвојна чиниоца савремених друштава, разлог видимо и у чињеници коју у науци називамо научна подела рада. Наиме, историчари, социолози, психолози и др. који су проучавали или писали о тајним друштвима знају врло мало о безбедности и обрнуто, писци из области безбедности тешко су се хватали у коштац са тако сложеном и неистраженом материјом као што је материја о тајним друштвима.

С обзиром на природу овог рада, настојаћемо да помиримо ова два приступа, односно да презентирамо оквир и укажемо на основне везе између услова опстанка тајних друштава и безбедности. Наравно, прво ћемо дефинисати оба појма како бисмо установили везу између њих.

ОДНОС БЕЗБЕДНОСТИ И ТАЈНИХ ДРУШТАВА

Од настанка човека и људске заједнице до данас различите друштвене творевине (народи, друштва, државе класе и сл.) имају јединствену и заједничку преокупацију - безбедност. У најширем значењу, безбедност данас преовлађује у идеологији јавних и тајних субјеката друштва. При томе, једни тврде да јавност и транспарентност чине основу безбедности за све, а други, да тајност управо чини услов обезбеђивања безбедности организација чији су циљеви и доктрине негативно означени од стране државе или власти.

Безбедност је раније, као и у нашем времену, прва и основна брига државе, међународних односа, али и односа унутар једног друштва између различитих друштвених субјеката. Примера ради, свако понашање и примена силе од стране једних према другима образложена је безбедносним разлозима (заштита сопствене безбедности, борба против тероризма, заустављање агресивних намера других, спречавање хуманитарних катастрофа, уништавање неверника и сл.)

Из наведеног закључујемо да безбедност представља шири појам и да је одувек имала много шире значење и садржај него што се то у класичној литератури наводило. Однос према безбедности можемо посматрати у јавној

и тајној и световној и спекулативној сфери. Јер, сва размишљања дефинисана у оквиру јавне или тајне доктрине или циљева неке организације су, уствари, трагања за безбедношћу (како опстати, како преживети, како се одбранили, како се проширити, како очувати веру и сл.) Безбедност је дакле, између осталог, и принцип, важна основа онога што јесте и онога што ће бити.

Због тога безбедност условљава ставове и понашања сваке организације, при чему је код тајних она посебно наглашена том тајношћу. Тиме безбедност постаје и вредност коју све тајне организације и њихова пракса не доводе у питање управо зато што они своје захтеве формулишу на основу онога што проистиче из саме безбедности. Као последица тога тајност је постала основа функције, на бази које су настали основни доктринарни постулати тајних друштава.

Дакле, основна мисао коју треба следити код тајних друштава при њиховом проучавању јесте мисао о безбедности. У том смислу, може да помогне Дилонов став да "свако понашање и деловање подразумева безбедност у најширем могућем-онтолошком значењу ове речи"². На основу учења већине, или скоро свих иницијацијских друштава, закључујемо да је у њиховом средишту учење о истини (о богу, настанку света, суштини живота, животу после живота, материји и сл). Послужићемо се стога Дилоновим филозофским ставом о односу истине и безбедности, који је у суштини доктрине тајних друштава. Он у том смеру поставља неколико питања: За које се то истине о људском постојању сматра да су скривене у пољу безбедности? Како обезбеђивање безбедности утиче на нас и у којој мери од нас зависи? Какви ефекти проистичу из теорије истине о безбедности? Ако нас истина о безбедности присиљава да осигурамо безбедност, зашто, како и на чему се та суштинска принуда заснива? Како је могуће да је тежња ка безбедности постала тако истрајна и непопустљива (међу) национална преокупација човечанства? Какву врсту пројекта представља остваривање безбедности и како се то односи на остале савремене људске тежње и подухвате, попут тежње за слободом и сазнањем.

Из свега видимо да се безбедност може употребити у било којим околностима и да јој се може придати више значења. Врло је тешко открити и дефинисати све активности које она захтева и које нам се намећу у њеном очувању. Посебан проблем представља дефинисање начина на који се она одражава на тајна друштва као неке врсте обележивача епоха, политике, духовног развоја, физичких и географских граница.

Када је реч о савременом схватању безбедности треба рећи да је она природна, али и цивилизацијска чињеница. Она је именица којом се нешто именује, али је и принцип на основу којег се ствари формулишу. Она је објективна потреба и претеча свих опасности које угрожавају појединца, друштво, државу и читаву међународну заједницу.

Неопходно је на овом месту указати на чињеницу да појам безбедности има своје корене у тзв. "позитивном страху", односно да безбедност представља

² Dilloon, M: Politics of securiti, Routledg, London 1996.

БЕЗБЕДНОСТ

основно оруђе за конституисање политичког поретка и ограничавање личног и групног понашања ради остваривања права других. Неслобода из страха од Свевишњег или репресије власти, а ради безбедности других је уствари изједначавање потребе за безбедношћу свих чланова те друштвене заједнице. Улога и значај таквог понашања је управо у томе да тај "позитиван страх" заживи путем свести о његовој неопходности, односно да без њега нема безбедности.

"Очигледно је да и даље остаје потреба да се појам безбедности још јасније протумачи између осталог и због тога што превазилази оквире језика и времена док се његово значење сваким даном све више проширује. Немогуће је садашње схватање појма безбедности организација са вековним трајањем истраживати савременим објашњењима. У том смислу савремени теоретичари безбедности настоје да избегну историографију. Таква анализа појма безбедности не би нам открила ништа о дубоким филозофским импулсима који представљају позадину тежње да се оствари безбедност"³.

У литератури се повремено срећу и расправе о такозваном парадоксу безбедности, то јест о томе да ли остваривање безбедности од стране једних може изазвати небезбедност за друге. Оно што је чињеница јесте да нема безбедности без њене супротности и да се једна од њих у било којој форми увек јавља заједно са оном другом.

Тиме долазимо до схватања да о безбедности и небезбедности треба размишљати упоредно. То, даље, намеће закључак да и безбедност и небезбедност имају своју генеологију, која нам опет указује на то да обе појаве на различите начине утичу на стварање унутрашњег поретка што се и показало кроз историју.

ПОЈАМ ТАЈНИХ ДРУШТАВА

Тајну по природи ствари сачињавају чињенице и подаци који су непознати свима (апсолутне тајне - тајне природе и науке) или чињенице и подаци које су познате само уском кругу људи (релативне тајне). Релативна тајна је, дакле, тајна која је позната само онима који су на неки начин са њом повезани. Самим тим обавеза да се тајна сачува у људима који је поседују, изазива емоционалне набоје. У случају тајних друштава ограничићемо се на оне тајне које се одређују ради препознавања и иницијације чланова (тајни знаци, обреди и сл.). Свакако, са становишта наше теме, у тајне одређених друштава спадају осим наведеног и циљеви, методе и средства за остваривање циљева, чланови друштва, начин финансирања, пријатељске везе и сличне тајне.

Наравно, битно је на почетку синтагму - **тајна друштва** - јасно и прецизно дефинисати с обзиром на потребу сагледавања друштвено-историјског аспекта настанка ових организација. Тајна друштва се дефинишу као: "Уско, тајно, затворено и ексклузивно повезивање појединача у тајна друштва, по-

³ Ибид.

дразумева минимум заједничких интереса, строгу селекцију у пријему нових чланова, ритуалне радове, религиозност и митологију, и друго".⁴

Исти аутор, даље у тексту, даје и своје схватање неприкладности термина "тајна друштва", сматрајући да је прихватљивији назив "затворена друштва" или "елитна друштвена група". Међутим ту се сусрећемо са проблемом третирања и процењивања елитизма и елите као појма, тако да назив тајна друштва (нарочито због симболичко-ритуалних појавних облика њиховог рада) у потпуности задовољава потребу да предмет нашег проучавања јасно одредимо, а проблем што успешније изложимо и опишемо.

Надаље, неки аутори дају и следећу дефиницију тајних друштава: "Удружења која имају доктрине и статуте који нису откривени непосвећенима. У њихово чланство се улази путем одређених ритуала. Та друштва се обично разликују као тајна иницијатска или тајна политичка друштва".⁵

Видимо, дакле, да се тајна друштва могу третирати и као верске или политичке групе, чији ритуали и унутрашња организација јесу тајни, али нека могу имати и циљеве који у одређеним околностима постају јавни (тајна политичка друштва, која делују у условима илегале, па у погодном тренутку постају јавни политички фактор). Обично тајна политичка друштва и настају као реакција на страну доминацију, или као жаришта отпора неком тоталитарном режиму, мада могу бити и сама у центру политичког живота и креирати га (примери за то су били "Карбонари" у Италији, "Шин фејн" у Ирској или "вitezови Туле" и "Ред мртвачке главе" тј. SS у нацистичкој Немачкој).⁶

Још једна од дефиниција тајних друштава, која својом обухватношћу заслужује пажњу, гласи: "Ограничена друштвена група за чије устројство или врсту, улогу и начин функционисања не смеју знати сви чланови шире друштвене заједнице. По свом пореклу тајна може бити културна, спољна, измишљена ("подземна удружења") или природна, унутрашња и мистична (Иницијацијске организације)".⁷

Могуће је навести још приличан број дефиниција самог појма - тајно друштво - при чему свака од њих има и неки свој спецификум. Универзална и свеобухватна дефиниција, дакле, не постоји, а и њена дужина би јој нарушила конзистентност и јасноћу, тако да се појмовном одређењу мора прићи обазриво, уз сагледавање обиља појавних облика и суштинских одлика који могу овај појам сасвим јасно и недвосмислено разлучити од осталих који му по нечему сличе. Наиме, још у старом веку Питагорина философска школа би се могла по неким својим обележјима сматрати тајним друштвом, као и неки од монашких редова Источне и Западне цркве - од почетака монаштва па све до данашњих дана (нпр. језуити, зилоти, припадници реда "Opus Dei" и слични).⁸

⁴ Др Снежана Пантелић-Вујанић, "Савремена социологија", Београд, 2004, стр. 253.

⁵ Луиџи Троици, "Речник масона", Београд, 1998, стр. 323.

⁶ Више о томе видети у Џ. Херберт Бренан, Окултни Рајх, Београд, 2000; Тревор Ревенскрофт, Колпје судбине, Београд, 2001. и Адам Манделбаум, Сенке рата, Београд, 2001.

⁷ Томислав Гаврић, Речник окултизма, Београд, 2004, стр. 197.

⁸ Више о томе видети у: Мајкл Бејџент и Ричард Ли: Света крв, Свети грал, Београд, 1994. и Месијанско завештање, Београд, 2000. и Жак Дибоа, Монашки редови, Нови Сад, 1998.

БЕЗБЕДНОСТ

Наравно у апсолутном смислу појма тајна друштва поставља се питање да ли су она уопште и могућа, ако се прокламоване тајне поделе међу, у неким случајевима, неколико десетина или стотина хиљада чланова. Неке студије показују да је њихова тајност делимична, што показују две чињенице. Прва је, да су тајне организације део друштва у коме су настале, а друга је, да се о њиховом постојању и раду, пре или касније, доста тога сазна. Дакле, постојање тајне организације везујемо као тајну за њен почетак, тајне иницијације њених чланова, за њено релативно дужи трајање, док нешто веће тајне остају њихове доктрине, циљеви и тренутно понашање у датим друштвено-политичким и историјским околностима. На крају и као хипотетичко питање да кажемо да и међу члановима тајних друштава постоје тајне управо из разлога безбедности. Нису сви чланови познаваоци свих тајни.

Оно што је више него очигледно јесте да су историјске и друштвено-политичке околности и прилике имале и имају велики утицај на настанак, рад и развој тајних друштава. Осим тога, уочава се да тај утицај није једносмеран, већ и да тајна друштва, својим постојањем и деловањем, остварују одређену улогу у друштвеном животу једне заједнице, а понегде имају и веома наглашен значај (пример за то је бројност, улога и утицај Слободних зидара у САД).

Очигледна је, надаље, и међузависност разлога настанка тајних друштава у одређеним друштвено-историјским околностима и разлога за њихово трајање, као и честа узрочно-последична веза између активности тајних друштава и одређених друштвених (пре свега политичких) промена.

Наравно, при свему томе битно је реално сагледавати ситуацију и само на основу проверених и несумњивих доказа изводити закључке о стварној врсти и количини утицаја тајних друштава на конкретну заједницу у којој егзистирају, нарочито са безбедносног аспекта. Пуко набрајање и класификација неких од тајних друштава (нпр. Елеузијске мистерије, Орфичка тајна друштва, Митра, Катари, Темплари, Алхемичари Розенкројцери, Масони, Илуминати, Карбонари, Мафиа, Билдеберг група, Комитет 300 и други)⁹ неће нас приближити давању одговора на постављено питање односа тајних друштава и безбедности.

Стога, као најкраћу могућу дефиницију можемо навести да је **тајно друштво** скупина људи који су се у конкретним друштвено-историјским околностима удружили у циљу задовољења и заштите својих одређених интереса, чије се трајање, облици испољавања, активности, тајни, симболички и јавни рад такође испољавају у одређеном друштвено-историјском тренутку, при чему све то може имати, и најчешће и има, одређене безбедносно интересантне аспекте и форме.

Настављајући расправу о тајним друштвима да кажемо да су она "најчешће настајала у периодима социјалних немира и превирања, када се сурвавао стари поредак да би на његовим рушевинама ницао нови, боље прилагођен

⁹ Серге Хутин: Тајна друштва, Београд, 1990.

тенденцијама савременог доба... Витезови Темплари су основани како би се начинио *ordo ab chaos* (ред у хаосу) крсташких ратова. Рана историја Слободног зидарства делимично је прича о европском добу просветитељства-покушај да се ударе темељи универзалној моралности у доба рационализма и сумње у званичну религију. Кју Клуks Клан се појавио у вртлозима грађанског рата, а Мафија је никла из архаичне друштвене структуре острва, које је морало да прати процесе европске оријентације. Сва значајна тајна друштва националистичке оријентације по дефиницији су настала у временима великих друштвених промена баш као револуционарни и субверзивни покрети".¹⁰ У промишљању на тему односа безбедности и тајних друштава, закључујемо да је сама појава тајних друштава веома снажан индикатор нестабилности друштва. Као потпору овом становишту, навешћемо да су многа тајна друштва у датим околностима имала значајну стабилизирајућу улогу у друштву.

Дакле, када говоримо о односу тајних друштава и безбедности говоримо о узајамним и чврстим везама и утицајима једног на друго са различитим правцима и смеровима. На пример, појава тајног друштва у једној друштвеној заједници може значити:

- Безбедност за чланове тајног друштва и небезбедност за поредак и власт у датој друштвеној заједници (што може али и не мора имати негативан предзнак)
- Безбедност за чланове тајног друштва и безбедност дате друштвене заједнице
- Небезбедност за чланове тајног друштва а безбедност за друштвени поредак и власт
- Небезбедност за чланове тајног друштва и небезбедност за поредак и власт

У смислу личне безбедности, тајна друштва могу и имају још једну функцију. Наиме, појединац који се из неких личних, националних, верских или било којих других разлога осећао небезбедно, уласком у тајно друштво, потпомогнут снагом и моћи своје тајне организације, почиње да се осећа заштићен и много безбедније. Мада се у том моменту у животу појединца на први поглед није ништа изменило, обавеза тајне организације да колективно брине и пружа заштиту сваком свом члану чини тај осећај сигурности. Појединац у неком смислу не зависи од друштвено-економских или политичких околности и стања у друштву као раније, што му даје осећај безбедности. На ту тему Норман Мекензи каже: "Ново осећање припадности групи и повезаност са браћом може да индукује тако велику енергију да се појединац у спољашњем свету осећа потпуно безбедним." Додали бисмо да тај осећај важи и у ситуацијама када он није реалан, односно када приступање некој тајној групи може значити тренутну безбедност, док у дужем периоду може значити апсолутну небезбедност. Ово у случајевима када се ради о тајним

¹⁰ Норман Мекензи, Тајна друштва, Београд 1989.

БЕЗБЕДНОСТ

организацијама чији је рад забрањен и које су прогањане од самог друштва или власти, што може значити и губитак слободе и живота. Бројни су примери у историји. Многи политички, идеолошки и верски покрети настали као тајни су анатемисани и прогањани од стране властодржаца, што је значило и физичко уклањање не само припадника тајног друштва, већ и његових рођака, па и пријатеља.

ПОДЕЛА ТАЈНИХ ДРУШТАВА

Многи есенцијални знаци присутности тајних друштава видни су у великој већини друштава данашњице. Сама природа тајних друштава разликује се од друштва до друштва. Ова чињеница свакако говори о природној ствари из разлога што се параметри тајне и разлози због којих она настаје и мора таква остати, међусобно разликују не само од народа до народа, већ и унутар одређених група у оквиру једног народа или друштва. Тако, на пример, ако посматрамо исти параметар (рецимо политику), у оквиру њега ћемо разликовати бројна политичка тајна друштва, којима је осим неких спољних манифестација можда једино заједничко што се као крајњи циљ тог политичког организовања на тајној основи наводи заштита сопствене безбедности, а ради остварења прокламованог политичког циља.

Овакав приступ нам указује на чињеницу да постоје многе врсте тајних друштава. Анализирајући друштвено-историјске околности настајања и трајања многих тајних друштава, закључили смо да су она постојала од када постоји писана историја. У већини случајева је њихов рад био забрањиван, ако не у моменту настанка, онда у моменту промене друштвено-историјских околности. Разлоге за наведено многи аутори виде у моћи и улози неких тајних друштава коју су временом стекли, али и због тога што обични људи, не схватајући суштину проблема, лакше бирају сумњичавост и непријатељство према нечем што је непознато (тајно). Тако се, не ретко, дешавало у историји да су многа тајна друштва имала улогу жртвеног јарца за проблеме многих држава и властодржаца. За ову тему важно је и још једно питање, на које одговор нисмо нашли у доступној литератури, а свакако има везе са безбедношћу. Наиме, непознато је зашто су тајна друштва свих типова и врста географски неравномерно распоређена по континентима. Уочава се да у неким деловима света и међу неким заједницама не постоји потреба за тајним организовањем, те тамо и нема тајних друштава (Монголија нпр.), док у другим деловима појединац може бити припадник и више тајних друштава различитог типа, што је најчешћи случај у западним друштвима. Одговор на ово питање је одговор и на питање шта то у једној заједници или култури неке припаднике "тера" на конспиративност, а друге не. Из свега наведеног видимо да се ради о врло сложеном питању и методолошком поступку. Он подразумева да се тајна друштва са свим својим психолошким, културним, верским, политичким, економским, обредним, доктринарним и многим другим различитостима класификују и разврставају у један складни низ по неким заједничким карактеристикама. Уз то, треба имати у виду да се друштва о којима говоримо могу разврстати и по различитом степену тајности што додатно усложњава проблем. Тако рецимо постоје тајна друштва где

приступ у друштво иницира заинтересовани појединац (отворен тип), или где приступ има само неко по препоруци, уз изражену жељу појединца (ограничено отворени тип) и на крају-затворен тип који карактерише приступ у тајно друштво по неком својству (рођењем, родбинском везом, националношћу, вером или сл.)

У основи тајна друштва више- мање затвореног типа према следећим критеријумима можемо разврстати:

1. тајна друштва унутар племенских заједница.
2. тајне ритуалне групе религиозног карактера.
3. тајни војни редови са одређеним политичким и религијским мотивима.
4. тајне политичке организације (карбонари, анархисти, бољшевици и сл.)
5. тајна ритуална братства и теозофске групе (масони, розенкројцери и др.)
6. тајне групе организованог злочина (мафија, организовани криминал.)¹¹

Овај попис поделе тајних друштава свакако трпи одређене критике у смислу непотпуности и недовољне прецизности. Међутим, већ раније смо рекли да се ради о врло сложеном методолошком поступку типологизације и класификације, који је отежан управо због непознатих чињеница о латентним (унутрашњим) карактеристикама тајних организација, које кроз векове постојања могу неке своје карактеристике и мењати и тако истовремено припадати у две различите типологизацијске или класификацијске групе.

На основу сопствених сазнања могли би смо извести и следеће типове:

- Привремене и трајне тајне организације.
- Локалне, регионалне и светске.
- На религиозним, политичким, економским, националистичким и другим основама.
- На самосталне и у оквиру других друштвених група.
- На оне које делују стално и које делују повремено.
- На оне који су из јавног прешле у тајно деловање и обрнуто
- На организације државног и приватног типа.
- На пасивне и активне.
- На велике и мале и друге.

Религије античког доба

Највише текстова о такозваним тајним друштвима у најранијој писаној историји односи се на иницијацијске египатске религије и културни езотеризам. Можемо рећи да се о њима много зна али нам се чини да се још више не зна. Осим тога, изгледа да најзначајнија тајна друштва данашњице имају много више везе са египатском религијом него што се то раније прет-

¹¹ Ибид. стр.12-13.

БЕЗБЕДНОСТ

постављало. Египатска симболика је још недовољно позната и поред бројних напредака у том смислу. Још увек су недовољно позната значења бројних амблема и фигуративног представљање богова. Најеклатантнији пример је пример египатског крста са ручком који и данас има различита тумачења и разјашњења. Познаваоцима иницијацијских друштава за везу са садашњим стањем у тој области довољно је рећи да се он тумачи као: симбол вечног живота, животни ток који се зракасто шири помоћу Начела што силази на површину (на пасивност коју анимира); он продире у подземни посед до бескраја, што је изражено вертикалном цртом".¹²

Што се тиче тајних доктрина египатских свештеника оне су садржавале висок степен напредних знања на научном подручју. За египатску религију се каже да је она била езотерична религија чији су обреди били ексклузивно право свештеника и одвијали су се без присуства народа. Свештенички ексклузивитет се огледао у томе што непросвећени нису могли ни да ходају светилиштима. Унутар храмова одвијао се компликовани ритуал посвећен миту смрти и васкрсења. Озирисов и Изисин култ је из Египта проширен на читав Медитеран. Ритуал се односио на мит смрти Озириса (кога је раскомадао његов брат Сет), који је захваљујући магијским моћима његове жене Изис васкрсао и инкарнирао у исто време. Посвећеном лицу стваран је осећај умирања и поновног рађања у новом неописивом постојању. Треба уочити неке сличности тог обреда иницијације са данашњим обредима неких тајних друштава.

Грчка старог века се сматрала земљом реда, склада и осећања равнотеже. Међутим, у њој је подједнако цветао езотеризам и религија мистерија - аполонијевски и дионизијски дух. Наравно, многи том добу приписују снажан утицај индо-иранског и египатског утицаја. Основна карактеристика је постојање сталешких удружења, тајних заједница или *thiages* које славе Дионизиса једним егзалтираним култом који симболизује обнову: игре које имају врло изражен сексуални карактер, колективно пијанство, крвна жртвовања, разне магијске праксе. Овом култу треба додати и Елезијске Мистерије посвећене Деметри.¹³

Поменути период значајан је и по питагоризму који је често упоређиван са Слободним зидарством. Питагоријски Ред потиче од легендарног Мудраца који је неговао мистичне спекулације, а карактеристично је да је то Братство држало власт у деловима Грчке, Јужне Италије и Сицилије. Карактеристично са становишта наше теме су два правила која су важила:

- а) правило ћутања и
- б) степеновање на категорије поборника.

Римско царство до хришћанства је паганско царство оријенталних култова који су давали одговор на тражење спаса са пуно мистерија (Дионизиса, Хекте, Велике мајке, култ богиње Изис). Упоредо са тим ширио се неоор-

¹² Серге Хутин; Тајна Друштва, стр. 22.

¹³ Ибид стр.23. и 24.

физам и неопитагоризам у чијим се тајним храмовима одиграла читава серија мистериозних обреда. У IV веку религиозна филозофија била је преплављена теургијом (призивањем духова), окултним наукама, алхемијом, обредима иницијације који су се одвијали у култним Сталешким удружењима. Серж Итен говори још о враџбинама, чудесним формулама и тајним рецептима проистеклим из Грчке, Ирана, Палестине и Египта. У том периоду сусрећемо се са библијским богом Иаом Сабоат, Орфејом који ће бити распет као Исус Христ. Многе од тих форми, техника и формула касније ће постати хришћанска Гноца. Хришћанство ће задржати многе елементе.¹⁴

Даље, исти аутор, наводи религију Митра иранског порекла коју су у римско царство пренели римски легионари, а која је славила Бога сунца. Ова религија је била највећи такмац хришћанству. Култ се славио у подземним светилиштима или пећинама. Посвећени су располагали тајним знацима за распознавање и имали су седмостепену хијерархију. Жене нису могле бити посвећене. Иницијација је подразумевала умирање и поновно рађање. Ова религија је жестоко нападана и прогањана од надируће хришћанске цркве, која је уништила многа дела гностичких јеретика.

Међутим често се заборавља да је првобитна хришћанска религија у себи садржала тајни култ (тајна друштва) и езотеричне доктрине - гностичари који су за себе говорили да располажу свршеном и спасоносном спознајом прикривеном под симболима Светих књига које су усмено и тајно преношене. Такође су користили тајне знаке, хијерахијске степене, магијске формуле "лозинке" које би требало да отворе душу приликом њеног уздизања ка Небу после смрти.

Иако збрисана деловањем хришћанске католичке цркве, предпоставља се да гностичка традиција није престала са својим тајним деловањем дубоко сакривеним у неким ритуалима и симболима Слободног зидарства.

Религије у средњем веку

Средњи век је обележен борбом између католичке цркве (Папинства) и езотеријских друштава при чему се хришћанство ширило у јавном, а ови други у тајним деловима друштва. У том периоду региструјемо велики број тајних организација. Неке су се држале по страни у борби хришћанства против неких других антихришћанских тајних друштава. Многе од тих теозофских доктрина свој утицај имају до данашњих дана. Набројаћемо само, Кабалу или Хебрејску традицију, илуминате, алхемичаре и сл. Токови окултизма тога доба још увек се проучавају док је улога Крсташког покрета релативно позната.

Овом приликом осврнућемо се само на неколико, по нашем мишљењу, значајних тајних друштава у смислу свог утицаја, трајања и трага који су оставили у историји. Наравно, њихово постојање досеже до данашњих дана,

¹⁴ А. Буланже, Орфеј, Париз, 1925.

БЕЗБЕДНОСТ

а њихов утицај на друштвено-политичка и историјска кретања (а тиме и безбедносна) тек треба бити истражен.

Катари ("Чисти") су познати по својој доктрини борбе добра и зла. Учили су да је принц таме створио читав свет. Осуђивали су венчање, потомство, па и сам живот за који су тврдили да је лош сам по себи јер он у затвору држи људску душу. Припадници катара били су подвргнути стриктном аскетизму. Земљу су сматрали "Краљевством сатане". Искључивали су пакао као део духовног приповедања цркве. Од XII века имали су своје знаке и лозинке за распознавање. Крсташки рат и Инквизиција их је збрисала као противнике.

Темплари основани 1117. године као један од најчувенијих редова за заштиту ходочасника који су ишли у Свету земљу. Правила реда успоставио је Свети Бернар. Када су муслимани поново заузели Свету земљу, преселили су се у Европу, где су задобили велику моћ и богатства у многим деловима Европе.

Филип Леви је од папе Климента V изнудио осуду Темплара као "људи који се одричу Христа, верских отпадника који се одају идеопоклонству и разврату у току тајних светковина". После дугих мучења и изнуђених неколико признања ред витезова Темплара се распушта папском Булом 1312. године, а велики мајстор Жак де Моли је 1314. године жив спаљен са великим бројем својих темплара.¹⁵

У овом случају јасно видимо, раније описану безбедносну ситуацију када се једно друштво из јавног претвара у тајну организацију због прогона, односно видимо ситуацију где се "тајно друштво" жртвује због безбедности властодршца и вере.

Розенкројцери су своје постојање јавно обзнанили 1614. године. Ред је основао Немац Кристијан Розенкројц инициран од муслиманских мудраца. Део мита (легенде) је откриће Розенкројцеровог гроба у коме су следбеници нашли Симболичку књигу написану на пергаменту и разне обредне предмете. Симбол братства је црвена ружа која се налази у средини крста који је и сам црвен, што симболизује божанску Христову крв којом је ружа попрскана после распећа. Највећу експанзију братство доживљава у Немачкој, али су се развили и у Чешкој и Холандији и нешто мање у Француској и Енглеској, при чему је у Енглеској 1650. постала врло моћна организација. Неки аутори наводе да је ова организација увела масонерију у систем Високих чиновна названих "шкотски". Ово братство у XVII веку прелази у Слободно зидарство. Иначе XVII век је доба великог броја нових идеја и настанка тајних друштава са међусобним "позајмицама". Розенкројцери су братство које је познато по томе што су они доста писали о себи са јасно назначеним симболима. Розенкројцерска доктрина се дефинише као опсежни теозофски систем. У њој су развијене све класичне теме езотеризма. Ово тајно друштво, иако мистериозно имало је много важнију улогу у историји него што се мисли. Њихова значајна улога видљива је и у Слободном зидарству.

¹⁵ Видети више у: Тајна друштва, Нова књига, Београд, 1990.

Слободно зидарство се најчешће наводи као организација градитеља који су располагали посебним знањима, која су сачували од најранијег античког доба. У средњем веку су као градитељи катедрала и палата уживали привилегије како од стране световне тако и од стране духовне власти. Архитектура је тада била вештина која је откривена само онима који су достојни тога. Многе европске земље имале су богате и моћне тајне групе којима су заштиту пружали владари. После посвећења нови чланови су морали чувати тајну о обреду и морали су се подвргавати извесном броју правила. Од XVI века услед успоравања градње у своје редове примају и људе ван своје струке. То су, углавном, били угледни људи који су требали да подигну углед реда. Све наведено је утицало да се различите тајне групе неравномерно развијају са различитим утицајима и са више или мање успеха. Од 1717. године, 24. јуна, формирањем Велике ложе Енглеске (од четири), уведен је јединствени правилник масонерије. Племићи и буржоазија су били масовно примани, док су обичне занатлије полако нестајале из друштва. То више није била корпорација занатлија већ чисто спекулативно тело. Ритуал је подразумевао три степена (ученик, помоћник и мајстор). Ложе пропaгирају хуманитарну спиритуалистичку доктрину лојалну у односу на успостављену политичку власт. Судбина Слободних зидара није у свим периодима нити у свим земљама била иста. Примера ради, период око 1730. године је период тешке кризе за масонерију. Тој кризи, рецимо, више је допринело унутрашње рас- такање реда него прогон папе, где су се чланови више занимали за банкете него за доктрину масонерије. Насупрот оном што се често верује, не постоји јединствени центар моћи. Радионице или храмови формирају групе које саме собом управљају и чине федерацију којом управља Велика ложа. Велике ложе су независне једна од других.

Циљ масонерије је, конструктивизам, "симболичка реконструкција Јерусалимског храма" тј. изградња друштва верног рационалним начелима, тако да осигура човечанству његов савршен развој.¹⁶ Људи треба да раде на плану природе по налозима великог архитекте васионе. Званично, слободно зидарство је филантропска и хуманитарна организација, која верује у бескрајни прогрес човечанства путем толеранције и материјалног побољшања. Поставља се изван и изнад различитих вероисповести и расе. Чине је људи који су истим циљем уједињени да би заједнички деловали у моралном и интелектуалном усавршавању човечанства. Ипак, не треба заборавити да се ради о тајном иницијацијском друштву.

ТАЈНА ПОЛИТИЧКА ДРУШТВА

У мору разлика између тајних политичких и тајних иницијацијских друштава постоји јединствена сличност, а то је нека врста заклетве на поштовање доктрине друштва, забрана одавање његових тајни и постојање обреда искушења. Даље, тешко је тврдити да тајна иницијацијска друштва нису имала политичку улогу (пример розенкројцера и слободног зидарства) мада

¹⁶ Ибид стр. 73.

БЕЗБЕДНОСТ

се у одређеним случајевима та улога преувеличава. Познати су аутори, присталице теорије завере, који су за све и у свему видели "масонску заверу" којом управљају "Јевреји", бољшевици, финансијски лобији и сл. Што се тиче тајних политичких друштава она се деле на:

- прогресивна и регресивна
- она која желе модификацију легалног система
- она која у политице виде личну корист.

Као најпознатија навешћемо: Тајни суд с маскама, Илуминате из Баварске и Кју-Клукс-Клан.

Тајни суд с маскама се појавио као страшни суд XIII века у време немира и разбојништва, када званични поредак није био у стању да држи ред у читавој земљи. Створен да би стао на пут анархији, преузео је правду у своје руке. Временом, у XIV веку, достиже неограничену моћ, са сто хиљада припадника. Моћ је била толика, да им је 1371. године законом призната судска надлежност декретом цара Шарла IV. Ово тајно друштво је деловало све до почетка XIX века, односно инвазије Немачке од стране Наполеонових трупа 1811.¹⁷ Једина предвиђена казна је била смрт, а пресуда се извршавала одмах после суђења, вешањем о дрво. Неки аутори су утврђивали везу између ове организације и нацизма.

Илуминати су ред основан у Баварској 1776. године. Основао га је Адам Вејс Каупт предавач канонског права. У своје друштво је успео да увуче један број Масона, који су прекршили правила масонерије. Врхунац ред достиже 1783 године. Циљ илумината је анархија у филозофском смислу. Човек треба да буде ослобођен религиозних предрасуда, жељан брзе среће, у држави и слободе и једнакости без хијерархијских препрека и богатства. Већ 1787. године кнез Баварске наређује истрагу о реду и његови чланови, уплашени, признају да се ред "одриче хришћанства, оправдава самоубиство, одриче се патриотизма, осуђује приватну својину, дозвољава да се чини зло." Убрзо друштво бива распуштено, али се у неким документима њихов утицај простире до данашњих дана.

Кју-Клукс-Клан је тајна организација у САД настала после Сецесионистичког рата. Робови су ослобођени, добили су право гласа и имали већину у Јужним државама. Група официра конфедералне армије основала је у Нешвилу тајно друштво Кју-Клукс-Клан. Убрзо се друштво проширило, при чему су посвећеници полагали заклетву и имали знаке распознавања. На почетку се Клан задовољавао заплашивањем црнаца, ноћним експедицијама праћеним бакљадама, виком и претњама. Убрзо следе недела у виду казних експедиција према свим црнцима. Федерална влада је друштво распустила 1871. године. Међутим, страсти је више смирила нова економска, политичка и друштвена моћ, која је поново припала белцима, него декрет владе. Клан поново оживљава 1916. године, са циљем очувања надмоћи белаца. Већ 1922. дешавао се велики број атентата (мазање људи катраном

¹⁷ Ибид стр. 81.

и ваљање у перје, линчовање црнаца и Јевреја, сакаћење и сл.). Убрзо је клан имао око милион поборника. Због злодела, осим власти и јавно мњење се окреће против клана, и око 1930. скоро да престаје да постоји. Друго "васкрсење" се дешава 1945. године, али се власт сада одлучније борила против његових циљева.

ТАЈНА КРИМИНАЛНА ДРУШТВА

Тајна криминална друштва су незаобилазни пратилац развоја цивилизације. Може се рећи да није било (и нема) државе без подземља различитих професионалних склоности. Постоји директна веза између стања у друштву и настајања ових друштава и то тако, да кад год је друштво пролазило кроз кризе број криминалних друштава је растао. То се у историји скоро увек дешавало после ратова и револуција. Увек је било и биће разних преступника (лопова, просјака, скитница, проститутки, убица и др.), чији је виши степен развоја било оснивање криминалних друштава са циљем увећања прихода, моћи и заштићености од полиције (власти) и других конкурентских удружења. Борба за територију и новац је основна покретачка снага уз чињеницу да је вођа онај ко је најачи у "друштву". У неким случајевима ове групе су представљале праву напаст и опасност по јавни ред и мир и све власти су их прогањале као социјалну патологију коју треба искоренити. Еклектант пример социопатолошких друштава је хиндуско друштво Thugs, које се бавило давитељством из користољубља, али и из религиозних разлога.

Виши степен криминалног удруживања је мафија. Настала као тајно сицилијанско друштво почетком XIX века. Бавили су се разбојништвима и различитим криминалним радњама. Пошто се о мафији доста тога зна, као и о њиховом пандаму у Јапану и другим земљама, нећемо их детаљније описивати. Такође познат је њихов утицај на безбедност државе, јавног реда и мира и безбедност појединаца. Данас овај облик организовања поприма огромне (транснационалне) размере, располаже огромним новцем и моћи и његов утицај се још увек истражује. Одсудна битка државе против ових криминалних друштава као и терористичких организација тек предстоји.

ЗАКЉУЧАК

Историја људског друштва проткана је различитим облицима људског удруживања ради задовољења различитих потреба. Облици и мотиви организовања често су се мењали у зависности од друштвено-историјских околности и циљева које су организације себи поставиле. Незаобилазни вид организовања који се јаља као пратилац читавог друштва је тајно организовање, које осим своје психолошке има безбедносну основу. У ствари, ради се о два појма која је тешко раздвојити, односно тешко је у потпуности објаснити безбедност, а не говорити о тајни и обрнуто. Не може се објаснити оно што обухвата тајна (па и тајно организовање), а да се не спомене безбедност. Ипак, у доступној литератури нисмо наишли на разјашњење утицаја тајних друштава и безбедности. Истраживањем смо установили следеће:

БЕЗБЕДНОСТ

- постоји директна веза између оснивања тајних друштава и безбедности;
- та веза може бити различитог смера и правца;
- тајна друштва су уско повезана са многим безбедносним догађајима, при чему су она некада била објекат, а некада субјект друштвено-историјских догађања
- нека тајна друштва су и основана да би се решило неко безбедносно питање;
- тајна друштва су повремено имала позитивну, а повремено негативну улогу у безбедности;
- однос безбедности и тајних друштава може се посматрати:
 - у односу на само тајно друштво
 - у односу утицаја тог друштва на власт и поредак;
 - у односу власти и поретка на тајно друштво;
 - у односу тајног друштва према неком другом тајном друштву
- не постоји заједнички именитељ и карактеристике односа свих тајних друштава према безбедности, већ се мора посматрати свако тајно друштво појединачно и то у датом времену и датим друштвено-историјским околностима;
- не може се данашњим схватањем безбедности објашњавати разумевање те исте појаве у далекој историји;
- безбедност данас има много шире значење него што је то имала раније, а са друге стране тајне организације појам безбедности схватају дугачије - однос смрти и живота;
- безбедност је данас природна и цивилизацијска чињеница, док је код тајних иницијацијских друштава то и духовна чињеница;
- постоји потреба да се тајна друштва типологизују и класификују у складу са савременим методолошким поступком.

Из свега наведеног видимо да обрађена тема није довољно истраживана и да постоји пуно научних проблема које смо идентификовали, а које у будућности треба детаљно научно обрадити.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Норман Мекензи, "Тајна друштва", Београд, 1990.
2. Др Снежана Пантелић - Вујанић, "Савремена социологија", Београд, 2004.
3. Луиђи Троици, "Речник масона", Београд, 1998.
4. Џ. Херберт Бренан, "Окултни рајх", Београд, 2000.
5. Тревор Ревенскрофт, "Копље судбине", Београд, 2001.

6. Адам Манделбаум, "Сенка рата", Београд, 2001.
7. Томислав Гаврић, "Речник окултизма", Београд, 2004.
8. Мајкл Бејџент и Ричард Ли, "Света крв, свети грал", Београд, 1994.
9. Мајкл Бејџент и Ричард Ли, "Месијанско завештање", Београд, 2000.
10. Жак Дибоа, "Монашки редови", Нови Сад, 1998.
11. Серге Хутин, "Тајна друштва", Београд, 1990.
12. Данијел Лигу, "Речник слободног зидарства", Београд, 2001.
13. Џаспер Ридли, "Слободни зидари", Београд, 2004.
14. Анри Тор - Нугес, "Масонска идеја", Београд, 2004.
15. Робер Амбелен, "Исус и темплари", Београд, 1994.
16. Бертран Галимар Флавињи, "Од витезова хоспиталаца светог Јована Јерусалимског до малтешких витезова", Београд, 1998.
17. Џон Робинсон, "Рођени у крви", Београд, 1995.
18. Кристофер Најт, Роберт Ломас, "Хирамов кључ", Сремски Карловци, 2000.
19. Мајкл Бејџент и Ричард Ли, "Храм и ложа", Београд, 1995.
20. Зоран Д. Ненезић, "Масони у Југославији 1-2", Београд, 1999.
21. Милан Видојевић, "Мафия", Београд, 2003.
22. Исидора Бјелица, "Тајна друштва у Србији", Београд, 2004.

SECURITY ASPECTS OF ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF SECRET SOCIETIES

Abstract: All societies (public or secret), all nations and states in all historical epochs have had a common goal, and that goal is to ensure security. Security appears to be the core concept of all ideologies and doctrines. Certain cultures, nations and states ensure their security by attacking others (on various pretexts), whereas others are ready to defend themselves. It is therefore clear that security has determined (directly or indirectly) the development of historical events in the course of which some social subjects, including entire nations, have survived and lasted, some have disappeared from the world stage, while some have continued to exist secretly. The concepts of secrecy and security have one thing in common, and that is the establishment of the so-called positive fear. It is a means of establishing such an order within a society that limits personal and group behaviour to the detriment of others.

The paper offers a historical survey of secret societies of different types, focusing on security and from the point of view of relations between secret societies and the state, as well as relations within secret societies.

The same viewpoint has been taken when observing and defining phenomena threatening the secret societies in order to achieve a unique interpretation of methods and means of efficient, effective, moral ensuring of security.

Key Words: security, secret society, endangering, religions, beliefs.

СТРУЧНИ РАДОВИ

Мр Саша МИЈАЛКОВИЋ,
Полицијска академија

АКТУЕЛНИ ПРОБЛЕМИ БЕЗБЕДНОСТИ У ШКОЛИ

Резиме: Проблематика безбедности у школи код нас није довољно теоријски обрађена, а ни механизми за њено унапређење у пракси нису у потпуности развијени. Због тога се у раду настоје дефинисати и описати њене основне категорије, првенствено фактори који узрокују и доприносе настанку појава угрожавања, објекти угрожавања безбедности у школи и вредности које се том приликом нападају, присутни видови и облици угрожавања безбедности у школи и начини њиховом супротстављању, уз посебан осврт на субјекте који се старају о унапређењу стања безбедности у школи и пример модела безбедне школе.

Кључне речи: безбедност, школа, угрожавање безбедности, етиолошки чиниоци, субјекти безбедности, модел унапређења безбедности у школи.

УВОД

Безбедност у школи¹ је проблематика која у последњих неколико година све више заокупља пажњу опште, стручне и научне јавности. Грађани су више забринути него заинтересовани, јер су тенденције друштвено-негативних појава усмерене против личне и имовинске безбедности њихове деце. Стручне службе пак настоје да у оквиру законских овлашћења што успешније реализују функцију безбедности, настојећи да отклоне организационе и функционалне недостатке система безбедности у превенцији и сузбијању појава угрожавања у школи. Научна јавност није посветила заслужену пажњу овом проблему, па је теоријска мисао више него скромна у изналажењу адекватних решења за његово превазилажење. Међутим, значајно је и то да је проблем идентификован, те да се тежи његовом решавању.

У проучавању наведене проблематике мора се поћи од чињенице да извесне појаве угрожавања безбедности у школи нису нове, већ да су постојале и раније, али је њихова заступљеност била знатно мања, а интензитет далеко слабији. Усложњавање безбедносне проблематике у школи може се аргу-

¹ Именица школа је коришћена у једнини, у смислу школе као васпитно-образовне институције.

ментовати тиме да су, изналазећи нове начине, садржаје и облике угрожавања безбедности, њихови носиоци "пробили баријере" традиционалног подручја свог деловања. Тако се сфера угрожавања проширила према члановима друштва којима је безбедност најпотребнија, и пренела на просторе који су били најмање угрожени.

Традиционално, школа је једна од значајнијих институција у друштву. Циљ њене васпитно-образовне функције није само описмењавање најмлађих и припрема за будући професионални и приватни живот. Не сме се заборавити значај школе у креирању опште и безбедносне културе деце и школске омладине, кроз едукативне програме који наглашавају значај виталних вредности друштва и личних вредности појединца, механизме њиховог угрожавања и методологију заштите, што је један од предуслова ефикасности система безбедности (Стајић, Мијалковић, Станаревић 2004: 48-52, 177-179).

ЕТИОЛОШКИ ЧИНИОЦИ УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ У ШКОЛИ

Фактора који доприносе настанку или узрокују угрожавање безбедности у школи је много, али се њиховом генерализацијом могу идентификовати неки основни:

- *масовност популације ученика*. Претпоставке су да у већини модерних држава једну четвртину до једне трећине становништва чине деца и школска омладина. Што је циљна група-објект потенцијалног угрожавања већа, већа је и вероватноћа виктимизације њених чланова;
- *просторна концентрисаност популације ученика*. Школе су места у којима је сваког радног дана, у устаљеном временском интервалу, присутан велики број деце на једном месту. У том смислу, за носиоце угрожавања безбедности нарочито су интересантни празнични дани, почетак и крај наставног полугодишта и школске године, разне приредбе, сусрети школа и сличне манифестације, када је присуство ученика најмасовније;
- *старосна доб ученика*. Школска деца и омладина су најмлађи слој становништва (нарочито ученици основних школа) који је због тога посебно значајан, али и рањив. С друге стране, деца и омладина су подложнији манипулацијама носилаца угрожавања који су у односу на њих и физички супериорнији;
- *значај популације ученика*. Одређени облици угрожавања безбедности попут тероризма који за циљ, између осталог, имају и фокусирање пажње јавности на одређене проблеме, промоцију политичких, националистичких, сепаратистичких и других идеја, највеће ефекте оствариће угрожавањем безбедности оног дела друштва на који је јавност нарочито осетљива, а то је управо школска популација;
- *већа подложност деце манипулацијама*. Недовољно опште знање и недостатак животног искуства нарочито доводе до наивности и лаковерности ученика, а све то доприноси њиховој виктимизацији разним облицима угрожавања. Дељење летака са религијским (односно "квазирелигијским")

БЕЗБЕДНОСТ

садржајима и позив ученицима на приступање верској заједници неће увек бити протумачен као покушај врбовања у деструктивну верску секту;

- *физичка инфериорност ученика*. За реализацију одређених појава угрожавања нарочито је важно да отпор који жртва пружа буде лако савладив. Тако је много лакше извршити силовање, разбојништво, разбојничку крађу и слично кривично дело над учеником него над одраслим лицем;
- *поткултура ученика*. Понашање ученика је, осим на формалним, засновано и на одређеним неформалним правилима. Све је више имитирања школске деце и омладине из развијених, западних земаља где су конзумирање алкохола и наркотичких средстава, насиље, прерано ступање у сексуалне односе, бунтовништво које се манифестује кроз негирање општих, традиционалних вредности у друштву и слично "нормалне" појаве. На тај начин социјалне девијације постају пожељно понашање које је неопходно за пријем у одређену, међу ученицима "популарну" друштвену групу. Томе у мноме доприносе медији;
- *имовина ученика*. Имовина "просечног ученика" је скромна. Међутим, све је више оних који поседују луксузну гардеробу, накит, мобилне телефоне и велике џепарце, због чега постају мета старијих ученика или других лица;
- *масовност школа*. Школа има малтене у сваком већем насељу, да не говоримо о градовима са више стотина хиљада, па и више милиона становника;
- *имовина школе*. Савремене тенденције у васпитно-образовном процесу захтевају све већу употребу савремених научних и техничких достигнућа у настави. Тако школе располажу извесним средствима као што су ТВ пријемници, видео рекордери, радио-касетофони, камере, видео бимови, видео пројектори, графоскопи, рачунари са пратећом опремом и друго, што је тражена роба на црном тржишту. Осим тога, одређене стручне школе имају специјализоване лабораторије (медицинске школе, хемијске школе), односно радионице (машинске школе, електротехничке школе) са материјалом и средствима за рад (алатом, инструментима и другим радним прибором) који се након противправног отуђења може користити за личне потребе, продати или употребити за извршење кривичних дела и прекршаја;
- *неразвијеност механизма за старање о безбедности у школи*. Досадашње потребе за одржавањем реда у школи задовољавале су тзв. службе "домара", односно школских служитеља који су надгледали школске улазе и старали се о хигијени у школи. Међутим, измењени укупни контекст безбедности у друштву и усложњавање безбедносне проблематике одразили су се и на безбедност у школи, при чему постојећи механизми за одржавање реда и дисциплине нису довољни, а ни стручни да се супротставе новонас-

талим проблемима. Ту чињеницу злоупотребљавају носиоци појава угрожавања².

Ово су само неки, круцијални фактори који доприносе настанку или узрокују угрожавање безбедности у школи. Који ће од њих бити пресуднији, зависи од конкретног облика угрожавања, носиоца угрожавања, односно мете-објекта угрожавања: за крађу је најбитније то да ученици или школа поседују одређену имовину која се може лако противправно присвојити; за терористички напад је најважније да има што више жртава које за нацију имају нарочиту вредност и значај; ако је у питању продаја наркотичких средстава, онда је пресудније то што у школама има велики број потенцијалних конзумента; за разне видове деструктивне психолошко-пропагандне делатности важније је што у школама има неискусних и наивних појединаца који ће подлећи идејама пропагандних садржаја итд.

Важно је нагласити да наведени етиолошки чиниоци нису свуда и подједнако заступљени, што зависи од многих других фактора, понајвише од специфичности социокултурног амбијента у коме се школа налази. Тако се проблематика безбедности у школи, грубо и условно, може посматрати из најмање два угла: *прво*, као безбедност у школама сеоских средина и мањих места и *друго*, као безбедност у школама градова. Наиме, у сеоским срединама и мањим насељима и градовима има мање становника, па тиме и мање деце, док је у градовима ситуација супротна. Састав становништва је хомогенији у мањим местима за разлику од градова у којима је становништво, услед изражених миграција, знатно хетерогеније. У сеоским срединама се још увек даје велик значај патријархалном васпитању и религији, док је у градовима то мање изражено. Услед тога, села много боље функционишу као заједница него градови. Уз то, различит је систем вредности код становништва на селу у односу на становништво у градовима, па тако и школа заузима више место на скали друштвених вредности код мештана села него код становника градова. Најзад, безбедносна проблематика је, услед наведеног, знатно сложенија у градовима него у селима, а све то се рефлектује на безбедност у школи.

С друге стране, наведене константације се не смеју прихватити као правило. Нису сва села, а ни сви градови подједнако развијени и исте величине. Затим, важно је и то да ли се школе налазе у местима централног дела земље која су по неком правилу развијенија него места на њеној периферији, у пограничним местима; да ли су у тзв. "неуралгичним" тачкама, или у подручјима земље или месту у коме нема међунационалних и других конфликта итд.

Уважавајући један од основних постулата безбедносних наука да се свака безбедносна појава мора посматрати индивидуално, а сагледавати у ширем безбедносном контексту, може се константовати да се безбедност у свакој конкретној школи мора пројектовати и штитити на принципима неке опште

² Услови на месту извршења криминалне радње, као елементи окружења, детерминишу понашање извршиоца криминалне радње (Ђурђевић, 2002:99).

БЕЗБЕДНОСТ

стратегије очувања и унапређења безбедности у школи, уз уважавање свих посебности стања безбедности конкретног социо-културног амбијента у коме се школа налази.

ОБЈЕКТИ УГРОЖАВАЊА И ВРЕДНОСТИ КОЈЕ СЕ НАПАДАЈУ ПОЈАВАМА УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ У ШКОЛИ

Операционализацијом синтагме *безбедност у школи*, уз уважавање њеног пренесеног значења, може се закључити да се под тим подједнако подразумева како безбедност лица која учествују у васпитно-образовном процесу, тако и безбедност саме школе као физичког објекта. То су уједно и потенцијални објекти угрожавања безбедности у школи.

Под лицима која учествују у васпитно-образовном процесу подразумевају се ученици и наставно особље, али и стручни сарадници, административни и помоћни радници на одређеним пословима који су у директној или индиректној вези са наставом и боравком ученика и извођача наставе у школи (служба секретаријата школе, служба педагога, служба психолога, служба за послове исхране, служба за одржавање уређаја и инсталација - техничка служба, лаборантска служба, служба за одржавање хигијене итд.). Међутим, поред наведених лица, објект угрожавања могу да буду и посетиоци школе (најчешће родитељи).

Вредности које се нападају угрожавањем безбедности лица која учествују у васпитно-образовном процесу јесу њихова лична и имовинска сигурност. При том се под личном сигурношћу подразумева како физички, тако и морални интегритет личности.

Када је реч о безбедности школе као физичког објекта, неопходно је прецизирати шта се све под тим појмом подразумева. Наиме, сама школа је смештена у одређеним објектима у којима се налазе извесна материјално-техничка средства, односно имовина школе о којој је већ било речи. Међутим, под школом се подразумева и школско двориште које има готово свака школа. Затим, одређене школе имају сопствене интернате за смештај својих ученика, тако да би се и тај простор требао узети у обзир када је реч о безбедности у школи. Исто тако, неке школе имају и своја истурена одељења и објекте (истурена одељења у неким селима или насељима; специјализовани кабинети, лабораторије и радионице; разни полигони и сл.) што се такође мора сматрати школом.

Вредност која се напада угрожавањем школе као физичког објекта је првенствено имовина, а намера носиоца угрожавања може да буде њено физичко оштећење или уништење, или противправно присвајање. Најзад, и сам наставно-образовни процес може бити објект напада угрожавања безбедности у школи.

Међутим, ни ово се не сме прихватати као универзално правило. Тако нпр., угрожавање безбедности ученика у школи може да буде средство за реализацију другог облика угрожавања безбедности, као што је тероризам. Том приликом се индиректно нападају неке друге вредности, попут уставног уређења и безбедности државе, при чему су циљеви сасвим друге природе

(политички). Затим, под угрожавањем безбедности ученика мора да се подразумева и угрожавање безбедности ученика док су на школском излету или екскурзији. Иста је ситуација и са угрожавањем безбедности ученика на путу од куће до школе и обратно.

Пошто су објекти угрожавања безбедности у школи и вредности које се том приликом нападају многобројне и разноврсне, најбоље би било да се под угрожавањем безбедности у школи подразумева угрожавање физичког, моралног и имовинског интегритета лица учесника у васпитно-образовном процесу у свим ситуацијама које су у директној и индиректној вези са поменутиим процесом (што подразумева наставне и ваннаставне активности које се реализују од стране извођача наставе у школским објектима или ван њих), као и оштећење или уништење школских објеката и оштећење, уништење или отуђење имовине школе независно од самих намера и циљева носилаца угрожавања безбедности.

НАЈЗАСТУПЉЕНИЈИ ОБЛИЦИ УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ У ШКОЛИ

Имајући у виду велику динамичност и еластичност савремених појава угрожавања, те често руковођење њихових реализатора максимумом да "циљ оправдава средство", може се закључити да велики број појава угрожава, односно може угрозити безбедност у школи. Начелно, све ове појаве би се према пореклу свог извора, односно према месту настанка, условно могле поделити на оне које су:

- настале изнутра (*унутрашње*);
- дошле споља (*спољне*) и
- комбинованог порекла (*комбиноване*).

Ова класификација обухвата све облике угрожавања безбедности у школи независно од степена њихове друштвене штетности, односно друштвене опасности. Тако се у истој групи могу пронаћи појаве угрожавања безбедности чији су негативни ефекти по заштићене вредности друштва различитог интензитета.

С друге стране, појаве угрожавања безбедности у школи би се, према степену друштвене опасности коју носе, односно стварају, начелно могле класификовати као:

- *дисциплински преступи ученика* - иако с аспекта теорије безбедносних наука не представљају озбиљан вид угрожавања, многобројни облици недисциплине ученика у школи проузрокују или могу проузроковати негативне последице у домену имовинске безбедности ученика или школе, здравствене безбедности ученика, моралног интегритета ученика и наставника и слично. Овде се мора имати у виду да се многе појаве угрожавања безбедности, попут вербалних деликата (Клевета чл. 92 КЗ РС, Увреда чл. 93 КЗ РС³ и сл.), готово никад не квалификују као кривична

³ Кривични закон РС, *Службени гласник СРС* број 26/77 са каснијим изменама и допунама.

БЕЗБЕДНОСТ

дела (без обзира што се гоне по приватној тужби). Напротив, скоро увек се третирају као дисциплински преступи ученика који се на нивоу школе дисциплински санкционишу, независно од органа формалне социјалне контроле и без њиховог обавештавања и ангажовања. Осим тога, такви унутрашњи облици угрожавања су, поред нерада, немара и некоректног односа према наставницима и настави, често увод у "деликвентску каријеру" многих ученика који су у каснијем животу носиоци знатно озбиљнијих облика угрожавања, најчешће криминала. С друге стране, носиоци таквих појава могу да буду и запослени у школи. Негативни ефекти дисциплинских преступа су последице које настају или могу настати по безбедност ученика, односно прихватање преступничког понашања од стране ученика као "нормалног и пожељног";

- *социјалне девијације* - такви облици угрожавања нису ни мало безначајни. То су појаве које се не могу сматрати криминалом у ужем смислу, али се не смеју занемарити јер значајно нарушавају безбедност појединца и колектива. Најчешће је реч о алкохолизму и наркоманији.

Алкохолизам је појава угрожавања првенствено унутрашњег порекла. Акутно или хронично пијанство ученика најчешће је последица имитирања одраслих и тежње ка што ранијем уласку у "њихов свет". Томе свакако доприноси и непостојање адекватних и недоследно спровођење постојећих прописа којима се регулише купопродаја алкохолних пића, чиме је омогућена неконтролисана продаја малолетницима. Озбиљан проблем представља и рад одређених угоститељских објеката, барова, кафића и разних других клубова у непосредној близини школа, у којима су алкохолна пића доступна школској популацији.

За разлику од алкохолизма, *наркоманија* је облик угрожавања безбедности готово увек комбинованог порекла. Увидевши могућност велике и брзе зараде од продавања наркотичких средстава школској популацији, наркодилери су у школским двориштима и клупама створили ново тржиште⁴. Тако школска омладина све више постаје њихов конзумент. Осим тога, ученици све чешће сами доносе и "дилују" наркотичка средства у школама, а с обзиром на то да је за њихову куповину потребна извесна свота новца, нису ретке појаве злоупотребе и продаје одређених психоактивних лекова. С друге стране, тужна је чињеница да су школска дворишта постала стецишта за наркомане који након уживања опојних дрога, за собом остављају шприцеве и игле, што су предмети који се могу окарактерисати као *опасне ствари* којима се може угрозити безбедност (првенствено здравствена) деце⁵.

Поменуте појаве угрожавања познате су још и као облици самоугрожавања - аутодеструкције, јер је њихов носилац истовремено и жртва. Осим тога, то су озбиљни криминогени фактори: зависници у стању опијености или услед

⁴ Настојање наркодилера да се активним и потенцијалним конзументима омогући долажење до психоактивних супстанци на готово сваком месту последица је тзв. *хиперпродукције* опојних дрога, како природних, тако и синтетичких (Маринковић, 2004:323).

⁵ Почетком новембра 2004. године, јавност Србије узнемирила је вест да је у парку испред дечјег вртића у Бору петогодишњи Александар Илић у трави пронашао шприц са иглом који су претходних дана одбацили наркомани, те се, играјући се њиме, убо у прст руке. Проблем је постао већи када надлежне медицинске службе нису имале вакцину којом би дечака заштитиле од хепатитиса.

"кризе" због недостатка опијата често нису у стању да контролишу своје поступке који су махом деструктивне природе. Том приликом настају нове појаве угрожавања које се манифестују као насилништво, нарушавање телесног интегритета других лица, уништење или оштећење имовине и слично, а нису немогући ни случајеви самоповређивања и самоубистава. Такви облици угрожавања нарочито су изражени у оквиру реализације ђачких излета, екскурзија и матурских вечери;

– *прекршаји* - то су већ озбиљније повреде јавног поретка чијем супротстављању органи формалне социјалне контроле посвећују већу пажњу. У случају извршења прекршаја у школи, одговорна лица школе против извршиоца могу покренути само дисциплински поступак, не и да га на други начин санкционишу. Иста је ситуација и са извршеним кривичним делом. То је раније управо и био основ за контакте и сарадњу школа са субјектима безбедности, првенствено полицијом. Данас су актуелне тенденције сарадње поменутих институција све више усмерене на проактивно, превентивно уместо на постделиктно, односно репресивно деловање.

Најзаступљенији су прекршаји против јавног реда и мира, а односе се на насилничко понашање; непристојно, безобзирно или дрско понашање; свађу и вику; употребу пиротехничких средстава; проституцију и слично⁶. Нарочито забрињава пораст обима масовних туча и проституције ученика.

Када је реч о *масовним тучама*, мора се имати у виду да у одређеним ситуацијама овај прекршај (чл. 6 ЗОЈРМ) може да прерасте у кривично дело са озбиљним последицама (Учествовање у скупини која изврши насиље, чл. 230 КЗРС). Имајући у виду да насиље у нашој земљи све више постаје "нормална" појава, те да се старосна доб насилника снижава, то би се превенцији масовних туча ученика морала посветити већа пажња.

Појава *проституције* малолетних лица свакако је алармантна и забрињавајућа. У пракси нашег школства и система безбедности евидентирани су случајеви проституције и порнографије деце и школске омладине која је добила жаргонски, "несрећни" и неадекватан назив *школска проституција*. Иако нема индиција које наговештавају да је реч о организованој проституцији и порнографији, ова вест је узнемирила јавност Србије и привукла пажњу надлежних државних органа⁷. До сада су регистровани случајеви проституције ученика махом ван зграда школе, што наравно не значи да је нема и у школским објектима⁸. И проституција је, попут алкохолизма и наркоманије, израженија у оквиру реализације ђачких излета, екскурзија и матурских вечери.

⁶ Види - Закон о јавном реду и миру, *Службени гласник Републике Србије* број 51/1992.

⁷ Почетком новембра 2004. године у Крагујевцу је откривен порнографски видео материјал у коме су актери двоје ученика старосне доби од свега седамнаест година. То је био повод за "медијску хајку" на домаће школство којом приликом су изнесени подаци о широкој распрострањености проституције међу школском популацијом и оптужено наставно особље да такве појаве толерише. Тврдње медија до данас нису доказане. Опширније у - Наставници нису реаговали на порнографију, *Блиц* 4. новембар 2004.; Ђаци постали порно звезде, *Новости* 4. новембар 2004.; Званично нема проституције, *Новости* 4. новембар 2004. итд.

⁸ У првих 10 месеци 2003. године регистрован је 31 случај проституције ученика ван школе, а у истом периоду 2004. године, 21 случај ван школе и само 1 случај у објектима школе. Из изјаве Драгана Јочића, министра унутрашњих послова Републике Србије. Опширније - Безбедност ученика заједнички задатак полиције и просвете, *Полицајац* број 5, МУП РС, 2004.

БЕЗБЕДНОСТ

Прекршаји могу бити унутрашњег, спољног или комбинованог порекла. Њихова опасност огледа се и у могућности прихватања одређених образаца негативног понашања од стране већег броја ученика;

– *кривична дела* - у квантитативном смислу, то су најмање заступљени облици угрожавања безбедности у школи. Међутим, у квалитативном смислу, с обзиром на степен друштвене опасности коју са собом носе и последице које могу проузроковати, то су свакако најозбиљнији и најопаснији облици угрожавања.

Од кривичних дела која се врше у школи најзаступљеније су појаве угрожавања безбедности имовине (крађе, разбојничке крађе, изнуде, оштећења туђих ствари и то како имовине ученика, тако и имовине школе), угрожавања физичке безбедности, односно телесног интегритета (лаке и тешке телесне повреде и слични акти насиља који могу узроковати трајно оштећење људског организма, па и смрт)⁹, појаве санкционисане Законом о оружју и муницији (илегално поседовање експлозивног направа и оружја, најчешће ватреног), против опште сигурности (пуцање из ватреног оружја), угрожавања достојанства личности и морала (блудне радње, силовање и од скоро све присутнија појава сексуалног узнемиравања ученика од стране предавача) итд. Посебно забрињава појава корупције која је све присутнија у школи.

Корупција се најчешће манифестује кроз давање и нуђење поклона од стране ученика и родитеља, односно кроз захтевање и примање поклона од стране наставника. Разлог је знак пажње за наводну наставникову "бригу о ученику" која се најчешће манифестује кроз "поклањање" оцена. С тим у вези, могући су и случајеви сексуалне експлоатације ученика од стране извођача наставе. Иако на први поглед делује чудно, у оквиру противправних активности типичних за корупцију у њеном ширем смислу, лица која иначе могу бити извршиоци неких од кривичних дела корупције злоупотребљавају свој положај и сексуално експлоатишу лица која од њих очекују услугу¹⁰.

Међу облицима угрожавања безбедности који долазе споља могу се идентификовати готово све наведене појаве, с тим што би се овом приликом посебна пажња посветила тероризму и деструктивном деловању верских секти.

Наиме, школе су изузетно лаке, а због тога и повољне мете напада савремених¹¹ *терориста*. Тиме би се, због масовности и значаја жртава, постигао максималан жељени учинак: изазивање страха и неповерења у носиоце

⁹ Исто. Није потребно подсећати на неммо и стравичан догађај од 16. марта 2005. године када је испред школског дворишта београдске Гимназије "Свети Сава" шеснаестогодишњи дечак Никола Ковачевић брутално физички нападнут од стране својих вршњака, при чему је задобио тешке телесне повреде које су пар дана након тога узроковале његову смрт. Да трагедија буде већа, на шетњи ученика и наставног особља кроз центар Београда у оквиру реализације тзв. "Часа љубави и толеранције" који је мотивисан овим немилим догађајем, један ученик је задобио тешке телесне повреде од вишеструког убода ножем.

¹⁰ С тим у вези, исте су "тежине" и исте последице стварају појаве у којој нпр., професор, уз одређену новчану накнаду, упише одговарајућу оцену у индекс студенткињи, или то учини захтевајући сексуални однос с њом као противуслугу.

¹¹ О савременом, односно *постмодерном* тероризму детаљније у - Савић, 2004; Јовић, Савић, 2004.

државне власти код ширих слојева грађана и скретање пажње на идеологију и циљеве терориста. Облици терористичких напада на школе су многобројни и разноврсни, а чини се да су најпогоднији они са подметањем експлозивних направа или узимањем талаца¹². С тим у вези, хитно и ефикасно поступање надлежних државних органа по пријави о постављеним експлозивним направама у школама мора да буде њихов апсолутни приоритет. Због тога је ова чињеница у последње време у нашој земљи често злоупотребљавана, а лажне анонимне дојаве о постављеним експлозивним направама у зградама школа учесталије су у време писмених и контролних задатака.

Када је реч о *верским сектама*, њихово оснивање и деловање није кривично нити друго кажњиво дело. Међутим, само њихово постојање представља социјалну девијацију. Осим тога, ове специфичне друштвене групе свакако спадају међу озбиљније носиоце угрожавања безбедности, при чему су њихови чланови организатори, подстрекачи или извршиоци прекршаја и кривичних дела, или пружају разне видове помоћи извршиоцима пре и након извршеног деликта. Нове чланове је најлакше врбовати управо у школи где услед незнања и немогућности адекватне процене ситуације, ученици често подлежу психолошко-пропагандној делатности чланова секти. Тако се у школама и школским двориштима често деле леци или књиге и брошуре са религиозним садржајима које позивају децу на чланство у верској заједници. Најопасније је свакако деловање тзв. сатанистичких секти, са којима се најчешће повезује извршење многих кривичних дела, али и мистериозне смрти у школским двориштима, односно ученика основних и средњих школа ван школских зграда¹³.

Што се тиче појава кривичних дела која су тзв. *комбинованог порекла*, најчешће су присутне појаве "растурања" дроге у школским двориштима, имовинских деликата (крађа из школе, разбојничке крађе делова одеће, обуће, накита, мобилних телефона, торби итд.), масовне туче ученика школе са ученицима других школа или трећим лицима и слично.

Неопходно је нагласити да је динамика безбедносно - угрожавајућих појава запрепашћујућа: све је већи број угрожавања са озбиљнијим последицама. Да је тако, показује и следећи илустративан компаративни приказ друштвено-негативних појава заступљених у школама Сједињених Америчких Држава 1943. године (лево) и 1993. године (десно) (Марковић, 2002:58).

¹² Није потребно подсећати на талачку кризу у Првој школи у Беслану (Русија), када је 1. септембра 2004. године наоружана терористичка група мултинационалног састава противправно лишила слободе и као таоце држала стотине ученика и њихових родитеља. Криза је окончана противтерористичким дејствима владиних оружаних снага 3. септембра, а резултирала је смрћу 344 цивила међу којима је било најмање 172 ученика, док је број повређених и оних у стању шока и посттрауматског стреса знатно већи.

¹³ Познат је случај самоубиства Андреје Јевтић и Филипа Томовића, ученика трећег разреда београдске гимназије Свети Сава. Самоубиства су се догодила 17. фебруара 2002. године, ван школских објеката, а њихово довођење у везу са деловањем сатанистичке секте у школи нарочито је узнемирило јавност.

БЕЗБЕДНОСТ

1.	Жвакање жваке	1.	Самоубиство
2.	Прављење буке	2.	Физичко нападање
3.	Трчање ходником	3.	Пљачка
4.	Пресецање реда	4.	Силовање
5.	Разговарање када није дозвољено	5.	Поседовање пиштоља и другог оружја
6.	Непоштовање правила одевања	6.	Дрогирање
7.	Бацање отпадака	7.	Алкохолизам
8.	Кашњење	8.	Трудноћа
9.	Губљење задатака	9.	Сексуално насиље
10.	Одговарање професорима	10.	СИДА

Из података приказаних у табели може се закључити да негативне појаве које су биле заступљене у школи пре 50 година заправо уопште нису ни биле озбиљне појаве угрожавања безбедности. Наиме, реч је о дисциплинским преступима ученика међу којима нема појава које би се могле окарактерисати као прекршаји (у смислу казненог права), а камоли као кривична дела. Стање од пре 10 година је радикално измењено: дисциплинске преступе ученика заменила су кривична дела, и то са великим степеном друштвене опасности и социјалне девијације са "високом дозом аутодеструкције". У овом случају уопште се не помињу дисциплински преступи ученика, као да су то превазиђене и нормалне, свакодневне појаве. Ова компарација наводи на закључак да је целокупни контекст безбедности у друштву измењен тако што су у безбедносној проблематици заступљенији деструктивнији облици угрожавања. То се свакако мора довести у везу са измењеним социо-културним амбијентом у којима школе функционишу, а које карактерише нагло ослабљена свест о друштвеним (општим и појединачним) вредностима.

Било би интересантно да постоје подаци о актуелним појавама угрожавања безбедности у школству САД, о чему се само може претпостављати. За нас би било много интересантније да имамо исте податке о стању у нашим школама. Веома је тешко доћи до података који приказују стање пре 50 година. Међутим, поражавајућа је чињеница да данас ретко који орган унутрашњих послова поседује статистичке податке о актуелном стању појава угрожавања безбедности у школама на територији под њиховом месном надлежношћу¹⁴.

СУПРОТСТАВЉАЊЕ ПОЈАВАМА УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ У ШКОЛИ

Полазне премисе у изради механизма за унапређење безбедности у школи

Унапређење стања безбедности у школи је проблем изузетно комплексне природе. У тежњи да је унапреде, владе многих земаља су изналазиле разна решења и конструисале различите моделе безбедне школе. Међутим, ни

¹⁴ Из личног искуства аутора на реализацији потпројекта *Превентивна улога полиције на локалном подручју - сектору научног пројекта Полицијске академије Место и улога полиције у превенцији криминалитета - актуелно стање и могућности унапређења.*

један модел није у потпуности заштитио безбедност учесника у васпитно-образовном процесу и имовину школе. Зашто?

Немогуће је у тренутку решити све постојеће проблеме у вези са угрожавањем безбедности у школи. То је спор и дуг процес који захтева корениту промену постојећег, односно изградњу новог механизма за одржавање реда и сигурности у школи; промену стечених навика одређених учесника у васпитно-образовном процесу којима се угрожава или доприноси угрожавању безбедности у школи; развијање безбедносне културе учесника у процесу наставе и свих других лица који приватно или пословно контактирају са школом; повезивање школе са одређеним субјектима националног система безбедности у циљу благовременог идентификовања потенцијалних или актуелних безбедносних проблема и њиховог спречавања и сузбијања; доношење одређених законских и подзаконских прописа; извесне промене у криминалној и казненој политици; ослањање на механизме и тела локалне заједнице; подршку научне и стручне јавности у превазилажењу и решавању постојећих проблема; обезбеђење извесних новчаних средстава за израду и инплементацију система за унапређење безбедности у школи и још много тога за шта је, мора се признати, потребно пуно времена.

С друге стране, немогуће је израдити универзални модел за унапређење безбедности у школи, чији ће обрасци и механизми за решавање проблема подједнако ефикасно функционисати код свих школа у земљи и свету. Стање безбедности у школи је добрим делом рефлексивна стања безбедности у друштву, као и свеукупног друштвеног стања и друштвених промена. Безбедносна проблематика се разликује од земље до земље, па некада није ни приближно уједначена у различитим крајевима једне државе. Тако нпр., друштвени конфликти и ратови доприносе већој присутности оружја у друштву; миграције доприносе хетерогености и стварању мултикултуралног друштва, што може узроковати рађање међунационалних раздора и нетрпељивости; сиромаштво утиче на пораст имовинских деликата и слично, а све се то добрим делом одражава и на понашање учесника у процесу наставе и безбедност у школи.

Затим, сигурно је да ни модел безбедне школе који тренутно осигурава оптималну безбедност у конкретној школи неће заувек функционисати са подједнаком ефикасношћу. Динамика друштва ће свакако довести до појаве нових облика угрожавања на које постојећи механизам заштите неће моћи успешно да одговори. То значи да једном израђен модел безбедне школе мора да прати безбедносну проблематику у друштву и да се у складу с тим мења, дограђује и усавршава.

Израда и инплементација механизма за очување и унапређење безбедности у школи условљена је многим објективним (макро и микро) и субјективним чиниоцима, те се фигуративно може рећи да је "разапета" између актуелне и прогнозиране безбедносне проблематике, општих и конкретних потреба за унапређењем стања безбедности, објективних могућности, (не)постојања воље и знања за решавање проблема и безбедносне културе оних, који имају директан или индиректан контакт са школом и појавама које угрожавају безбедност у школи.

БЕЗБЕДНОСТ

СУБЈЕКТИ ОЧУВАЊА И УНАПРЕЂЕЊА БЕЗБЕДНОСТИ У ШКОЛИ

Унапређење безбедности у школи свакако спада међу национално-безбедносне приоритете. Зато о томе морају да се старају сви чланови друштва. Неки од њих заслужују да буду посебно апострофирани.

Парафразирајући максиму "ко се сам чува, и бог га чува" наводимо да о безбедности у школи првенствено мора да брине Министарство просвете и спорта, односно наставно особље, друге школске службе и сами ученици. Међутим, било би исувише нескромно и претенциозно очекивати да они сами отклањају узроке и последице свих појава угрожавања управо због чињенице да не поседују довољно знања, стручности, искуства, средстава, а ни одређена законска овлашћења која су за то неопходна. Ангажовање поменутих субјеката у очувању безбедности у школи ограничено је законским прописима, односно степеном друштвене опасности или штетности саме негативне појаве. Због тога о томе морају да се старају и друге, законом одређене и овлашћене институције друштва. Тако се ствара извештај систем у коме учествује више субјеката, и то:

- *ученици* - развијањем и изградњом безбедносне културе, ученици ће моћи да схвате значај и неопходност потребе да сами брину о себи и својим друговима и личној, туђој и школској имовини. Важно је да могу благовремено да идентификују потенцијалне облике угрожавања у свом окружењу и самостално или са својим друговима предузму потребне мере на спречавању нежељених последица. Такође је битно да умеју да процене степен опасности појаве угрожавања и да у случајевима прекршаја и кривичних дела о томе хитно известе одређене школске службе или државне органе надлежне за супротстављање таквим појавама. Зато се ученици кроз редовну и другу ванредну наставу морају упознати са појавама угрожавања које се најчешће могу срести у њиховој околини и са начином њиховог понашања у конкретним ситуацијама;
- *наставно особље* - осим што изводе наставу са ученицима, наставници су дужни да својим радом и понашањем обезбеде њихову физичку, здравствену и ментално хигијенску безбедност.¹⁵ Ученицима се кроз наставне и ваннаставне активности мора указати на штетност одређених појава и одређених облика понашања. Тиме се, између осталог, креира њихова безбедносна култура. Такође, наставници морају да саветују и помажу ученицима у решавању личних и других проблема који могу да узрокују појаву угрожавања, односно самоугрожавања. Наставници су дужни да се о повереној имовини школе савесно старају;
- *стручне и специјализоване школске службе* - због нарастајућег обима угрожавајућих појава неопходно је формирање одређених стручних тела или проширење надлежности постојећих служби које ће се специјализовати за праћење безбедносне проблематике у школи и увођење у наставне

¹⁵

Наставници су обавезни да дежурају, како у школи, тако и у дворишту, у сарадњи са помоћним особљем и радницима обезбеђења уколико их је школа ангажовала. Такође, ученици морају да дежурају током наставе. Из Упутства о примени Правилника о мерама, начину и поступку заштите и безбедности ученика у установи Министарства просвете Републике Србије. Детаљније у: *Professional Security Systems*, 8/2005:6.

програме садржаја путем којих ће се ученици упознати са потенцијалним опасностима и начинима самозаштите. Потребно је оформити неку врсту референта за безбедност у школи, уз неизоставну сарадњу са секретаром, педагогом и психологом школе;

- *службе физичко-техничког обезбеђења школе* - Многе школе ангажују службе за физичку заштиту објеката разних предузећа за обезбеђење или формирају своје сопствене. За то су потребна извесна финансијска средства, ангажовање одређеног броја лица оба пола, поштовање одређених законских процедура и слично. Неопходно је нагласити значај укључења ученика у процес обезбеђења школе у оном домену и обиму који неће угрозити њихову личну безбедност, а који ће код њих самих развити осећај одговорности за безбедност особља и имовине школе, као нпр. дежурства у учионицама, евидентирање посета особљу школе итд.

Системи техничке заштите објеката итекако помажу у надзору стања у околини и у самој згради школе. Међутим, такви системи су скупи и, имајући у виду да многа школска дворишта у Србији нису осветљена и немају ни најобичнију ограду, тешко да ће у скорије време бити уведени у школе. Слабе стране њихове употребе јесу могућност "заказивања" технике, као и кршење људских права ученика њиховим сталним надзором. Тако је, нпр., познато да ученици дрогу најчешће конзумирају у школским тоалетима, а постављањем уређаја за видео надзор тоалета директно се крши право ученика на интиму;

- *родитељи* - родитељи имају биолошку, природну обавезу да брину о деци и преносе им одређена знања која су база за каснију надоградњу безбедносне културе кроз школовање. Осим тога, родитељи су дужни да при контакту са надлежним службама школе или на родитељским састанцима упозоравају на штетан утицај одређених појава, износе своја мишљења и предлажу решавање постојећих проблема; иницирају формирање одређених тела и удружења родитеља у оквиру којих се разматрају извесни проблеми; организују слободно време деце и младих; у оквиру законских могућности учествују у превенцији појава угрожавања¹⁶; прикупљају новчана средства и слично, а све ради унапређења безбедности у школи;
- *субјекти националног система безбедности и друге владине организације* - службе безбедности су стручне, а законом обавезане и овлашћене за супротстављање појавама угрожавања. Редовна делатност полиције, која је иначе субјект безбедности који се најчешће сусреће с овом проблематиком, није довољна да неутралише све облике угрожавања безбедности у школи. Због тога је развијен посебан пројекат под називом "Школски полицајац - пријатељ и заштитник деце" као платформа за побољшање укупне безбедности у школи¹⁷. И поред постигнутих позитивних ефеката, реални степен ефикасности овог пројекта моћи ће да се сагледа компа-

¹⁶ Инострана искуства указују на то да су могућности ангажовања грађана - добровољаца у пословима полиције на превенцији криминала, у оквиру тзв. *Програма суседских патрола*, највеће управо на пољу превенције малолетничке деликвенције и превенције угрожавања безбедности у школи (Вуковић, 2004:838-840).

¹⁷ О појединостима овог пројекта детаљније у: Бошковић, Симић 2004:761-774.

БЕЗБЕДНОСТ

ративном анализом претходног и актуелног стања тек након протека дужег временског периода.

Осим тога, старешине и стручњаци из Министарства унутрашњих послова би кроз одређене наставне садржаје најбоље могли да упознају децу са потенцијалним опасностима и начинима поступања у одређеним ситуацијама. Решавање одређених проблема који касније могу проузроковати угрожавајуће појаве лакше је уз помоћ стручњака Центра за социјални рад. Предавања радника Министарства здравља и радника других државних служби који имају контакта са зависницима од алкохола и дроге, оболелима од АИДС и других сличних болести, могу убедити ученике у штетност одређених појава и средстава. О улози Министарства просвете и спорта готово да и није потребно говорити. Посебно су значајне активности доношења подзаконских прописа и иницијативе усмерене на унапређење стања безбедности у школи¹⁸, итд.;

- *локална заједница* - покретањем одређених иницијатива, донацијом извесних материјалних средстава, доношењем општих и појединачних подзаконских правних аката којима се регулише одређено понашање грађана и уређује инфраструктура заједнице и на друге начине органи локалне заједнице могу директно или индиректно допринети унапређењу безбедности у школи;
- *привредне, невладине и друге организације* - то су све оне организације и субјекти који могу допринети унапређењу безбедности у школи. Реч је о потенцијалним донаторима у новцу или опреми за заштиту безбедности у школи, организацијама које воде одређене превентивно-едукативне или медијске кампање усмерене против неких појава угрожавања (организације за заштиту жртава насиља и насиља у породици, добровољна ватрогасна удружења, медији и сл.) итд.

За постизање жељеног стања безбедности у школи није довољно само ангажовање појединих наведених субјеката, већ њихово повезивање у извештан систем, што подразумева међусобну сарадњу, заједничко деловање и координиране активности.

ПРИМЕР МОДЕЛА ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ У ШКОЛИ

У нашој земљи још увек није израђен општи модел за унапређење безбедности у школи који би садржао основне смернице према којима би свака школа, било да је реч о сеоској или градској и без обзира на то у ком се делу земље налази, уз уважавање локалне безбедносне проблематике, могла да развије механизме за ефикаснију заштиту личне и имовинске сигурности учесника у процесу наставе и имовину школе.

С друге стране, евидентни су појединачни случајеви сарадње школа са субјектима безбедности и представницима локалне и државне власти у настојању да се унапреди безбедност у школи. У томе се свакако издваја случај општине Звездара у Београду. Наиме, припадници ОУП Звездара су међу

¹⁸ Нпр., крајем октобра 2004. године министар просвете и спорта, др Слободан Вуксановић, послао је директорима свих школа у Србији допис којим налаже прописивање мера заштите безбедности деце у школи.

првима предузели организационе и функционалне активности на институционализацији безбедности у школи. Тако је полиција "ушла у школе" са задатком да унапреди општу безбедност, што је претеча данашњег пројекта "Школски полицајац"¹⁹. На основу личних и страних искустава, представници Скупштине општине Звездара и ОУП Звездара израдили су "Водич за безбедне школе"(Манојловић, Стевановић 2003). Водич нуди опште смернице за израду модела безбедне школе кроз седам корака који ће, због ограничености простора, бити изложени у кратким цртама²⁰.

Први корак подразумева *формирање Одбора задуженог за безбедност у школи*. Чланови одбора су појединци из претходно наведених субјеката унапређења безбедности у школи. Ово тело може бити самостално, а може функционисати и у оквиру другог, већ постојећег тела школе као што је нпр., Савет школе, Наставно веће и слично. Уколико се школа налази у мултинационалној средини, потребно је да и састав Одбора буде мултинационалан. То подразумева да се седнице и састанци одржавају на језицима свих мањина, што важи и за израду аката који се том приликом доносе. Сваки члан Одбора мора, у домену свог стручног профила, да пружи максимум у изградњи безбедне школе. То захтева: израду оснивачког акта, односно неке врсте статута којим се дефинишу надлежности, дужности, права, одговорност и надзор над радом чланова Одбора; израду одређених планова рада Одбора; прецизирање начина комуникације између чланова Одбора што подразумева израду адресара са контактним телефонима чланова или интернет мрежу; комуникацију Одбора са окружењем за шта је потребно одредити портпарола за односе са јавношћу, израдити веб сајт на интернету преко кога би се заинтересована лица упознавала са актуелним стањем безбедности у школи и слично.

Други корак представља *креирање визије безбедне школе*. У томе би требало да учествују сви субјекти чији су чланови у Одбору за безбедност у школи. Визија мора да буде једноставна и да уважава коментаре, примедбе и сугестије свих који учествују у њеној изради. Њоме се прецизирају детаљи о уређењу, реду и понашању у школском дворишту, учионицима, ходницима, трпезарији, физкултурној сали, дефинише се улога и однос према родитељима, локалној заједници, другим субјектима итд. На основу израђене визије безбедне школе ревидирају се постојећи или се израђују нови документи којима се прецизирају задаци школе. О свему се обавештавају

¹⁹ Један од многих реализованих програма је и "Превенција криминала над школом и ученицима" пројекта "Превенција криминала у локалној заједници", у оквиру реализације пилот пројекта "Полиција у локалној заједници". Задатак програма је био да, кроз активно учешће полиције, школског особља, ученика, родитеља и других заинтересованих организација, агенција и појединаца на имплементацији програма превенције, повећа ниво безбедности ученика и школске имовине, а тиме и побољша квалитет школске средине. Циљеви програма били су: успостављање двосмерне комуникације на релацији ученици, родитељи, школско особље - полиција, у сврху размене информација које се тичу личне и имовинске безбедности; подизање нивоа безбедносне културе ученика, родитеља и школског особља; побољшање односа на релацији ученици, родитељи, школско особље - полиција; повећање нивоа поверења у полицију; повећање степена транспарентности у раду полицијске службе и омогућавање уверавања ученика, родитеља и школског особља у потребу њиховог учешћа у превенцији криминалитета. (Из интерне документације ОУП Звездара. Аутори програма: Манојловић, Д.; Стевановић, Д.; Воштинић, М.)

²⁰ Кораци, односно фазе о којима је реч у Водичу нису насловљене онако како су у овом раду приказане, већ по нумеричком редоследу, као нпр. Корак први, Корак други итд. Иначе, иако је садржај Водича у одређеним деловима несистематичан, двосмислен, недовољно прецизан, по мало конфузан, а у неким сегментима и контроверзан, изузетно је богат конструктивним идејама. Имајући у виду да је то први покушај израде једног оваког документа, аутори заслужују сваку похвалу.

БЕЗБЕДНОСТ

учесници у процесу наставе и лица којима је у интересу унапређење безбедности у школи, уз могућност измене и допуне визије на основу накнадних примедби и сугестија.

Трећи корак се састоји у *прикупљању и анализирању података о безбедносној проблематици у школи и локалној заједници*. Циљ овог корака јесте прикупљање података о појавама угрожавања безбедности, потом о појавама у међуљудским односима које их нарушавају и појавама које негативно утичу на пријатност боравка и рад у школи. С тим у вези, нарочито су интересантни подаци о предузетим мерама на санкционисању преступа ученика и наставника у школи и ван ње, као и подаци о достигнућима и резултатима ученика у процесу наставе. Извори података су ученици, наставници, школске службе, родитељи и надлежне полицијске службе. Подаци од ученика у процесу наставе и родитеља могу се добити методом разговора, али су значајнији они добијени методом анкете (нарочито подаци о догађајима који нису откривени, а у којима је анкетирано лице виктимизирано или је извршилац преступа²¹). Полиција и правосудни органи већ имају своје статистичке евиденције. Добијени подаци су основа за израду Плана унапређења безбедности у школи. При томе је пожељно анализирати проблематику других школа и њихове методе у супротстављању негативним појавама и искористити могућност преузимања готових решења.

Четврти корак представља *ревизију пројектоване визије безбедне школе* на основу података прикупљених у претходној фази. То подразумева измену првобитних решења, али и допуну визије новим елементима. С друге стране, прецизира се у којим су сегментима рада у школи и функционисања заједнице неопходне промене и о каквим је променама реч, те се у даљем раду на стварању модела безбедне школе тежи превазилажењу постојећих недостатака.

Пети корак јесте *избор адекватне стратегије за унапређење безбедности у школи, израда планова за њену реализацију и њена имплементација*. Начелно, постоје три типа оваквих стратегија. Први тип је Стратегија спречавања појава угрожавања, односно спречавања наступања њихових последица и обухвата реализовање одређених програма против наркоманије, алкохолизма и насиља, инспекције дворишта од стране ватрогасаца и припадника полиције, инспекције трпезарије и кухиње, уградњу одређених алармно-сигналних и других уређаја за техничку заштиту објеката, физичку контролу школских улаза, обуку наставника у активностима којима се унапређује безбедност у школи, креативне радионице које помажу ученицима и наставницима да идентификују и реше проблеме, развој стратегије ђачког управљања, учешће ученика у безбедносном менаџменту школе и слично. Други тип је Стратегија покушаја посредовања која има за циљ смањење обима или елиминацију постојећих проблема кроз реализацију алтернативних едукативних програма, повратак избачених ученика у школе, реализацију наставе са родитељима, посредовање у решавању конфликтних ситуација итд. Трећи тип јесте Стратегија правних средстава која подразумева примену једнократних забрана (нпр., забрана одласка на ђачки излет или екскурзију),

²¹ Тзв. студије о жртва и студије самооптуживања. Опширније у - Игњатовић, 1998:92-98.

привремено или трајно изbacивање из школе, вођење поверљивих досијеа и примену политике претње према ученицима и наставницима који крше постојеће прописе о понашању у школи и ван ње. Стратегија за унапређење безбедности у школи најчешће представља неку од могућих комбинација поменутих стратегија.

Начин реализације изабране стратегије прецизира Одбор за безбедност у школи писаним планом рада. Њиме се одређују субјекти, средства и временски рокови за реализацију циљева предвиђених визијом и стратегијом безбедности у школи, уз уважавање законских и подзаконских прописа. Уз то се дефинишу и процедуре за поступање у одређеним ситуацијама (природне непогоде и катастрофе, пожари и сл.).

У оквиру школе формира се и одређено тело за реализацију изабране стратегије, у Водичу названо "Школским центром сигурне школе". То је интегрисана служба ђачке помоћи која кроз рад одређених одељења са обученим и стручним особљем (школска медицинска служба, клиника за тинејџере, саветовалиште, специјално образовање, алтернативно образовање, старање о деци, односи са заједницом итд.) помаже ученицима да буду телесно и ментално здрави и физички и имовински безбедни. Тако се у решавању одређеног проблема могу користити различити - алтернативни методи. Веома успешним су се показала и правила у вези правног саобраћаја у каснијем животу ученика. Проблематичним ученицима се наговештава да, уколико наставе са непримереним понашањем, када одрасту неће моћи да се запосле у одређеним институцијама (у војски, полицији, правосудју), неће моћи да поседују ватрено оружје и слично. Осим тога, школе могу самостално или уз помоћ стручних тела владиног и невладиног сектора да пројектују и имплементирају тзв. *Програме за сузбијање беса* усмерене на превенцију насилништва у школи²².

Шести корак представља упознавање *јавности*²³ са стратегијом и плановима за унапређење безбедности у школи. Јавност се са поменутиим документима може упознати на састанцима у школи или ван ње, уз претходну сагласност школе (реч је о састанцима асоцијација типа родитељ-наставник, Савета родитеља, Школског одбора, јавним састанцима представника локалне заједнице и сл.). И тада постоји могућност њихове измене и допуне. Копије докумената се морају чувати у архивама школе и других субјеката који се старају о безбедности у школи.

Седми корак подразумева *оцену ефикасности рада Одбора за безбедност у школи и постојеће стратегије и планова за унапређење безбедности у школи на основу конкретних учинака и ревизију њиховог састава, односно садржаја*. Управо због службених и приватних обавеза и других околности потребно је преиспитати учешће појединих чланова Одбора. Такође,

²² У три београдске школе у Новом Београду, Старом граду и Вождовцу, од 15. фебруара до 15. јуна 2005. године, ученици са проблемима у понашању су кроз разне радионице учили како да савладају бес. Град је за програм превенције малолетничке деликвенције под називом "Умем боље" издвојио око 2.000.000 динара. Овај програм је током претходне 2004. године реализован у школама на Палилули, Чукарици и Врачару. Кроз њега је прошло 90 основаца, али се одазвао и одређен број њихових родитеља. Са децом су радили стручњаци из Саветовалишта за брак и породицу Градског центра за социјални рад. Опширније у - *Professional Security Systems*, 7/2005:44.

²³ Мисли се на поменуте субјекте заинтересоване за унапређење безбедности у школи.

БЕЗБЕДНОСТ

пожељно је да се поменути документи најмање једном годишње анализирају због динамичности безбедносних појава. Оцена учинка се врши квантитативном и квалитативном оценом стања безбедности у школи. То подразумева компарацију статистичких података о динамици појава угрожавања пре и након имплементације Стратегије, али и оцену целокупне радне климе у школи која се најобјективније добија анкетирањем учесника у васпитно-образовном процесу. Последња фаза у циклусу пројектовања безбедне школе уједно је и прва фаза у следећем циклусу унапређења постојећег стања.

Када је реч о имплементацији модела за унапређење безбедности у школама у нашој земљи, пожељна је њихова претходна оцена кроз реализовање одређених пилот пројеката. Пројекте би требало реализовати са мањим циљним групама и одређеним контролним групама, при чему би групе биле репрезенти како сеоских и мањих градских, тако и већих градских средина; како средина са умереном, тако и средина са израженом безбедносном проблематиком; како школа за основно, тако и школа за средње образовање итд.

ЗАКЉУЧАК

Актуелно стање и савремени трендови безбедносне проблематике које, пре свега, одликују знатно већи степен деструктивности и снижавање старосног прага носилаца и жртва појава угрожавања, чине постојеће механизме за очување и унапређење стања безбедности у школи недовољно ефикасним и доводе у питање њихову функционалност. Традиционалне методе за одржавање реда у школи више нису довољне.

С друге стране, друштво до скоро није улагало довољне напоре у превазилажењу и отклањању безбедносних проблема и њихових последица. Не постоје чак ни теоријске поставке за унапређење безбедности у школи. Зато је било неопходно дефинисати основне категорије у вези поменуте проблематике уз свеобухватан приступ проблему. Тако се под безбедношћу у школи мора подразумевати стање оптималне заштићености физичког, моралног и имовинског интегритета директних и индиректних учесника у васпитно-образовном процесу у свим наставним, ваннаставним и другим активностима с тим у вези, као и заштићеност од оштећења или уништења школских објеката и заштићеност од оштећења, уништења или отуђења имовине школе независно од крајњих циљева и намера носилаца угрожавања безбедности. Према томе, објект заштите су ученици, наставници и остало особље школе у свакој ситуацији повезаном с наставом, а вредности којима је потребна заштита су лична и имовинска сигурност учесника у процесу наставе, имовински статус школе као институције и сам процес извођења наставе.

Облици угрожавања безбедности у школи су многобројни, и крећу се у опсегу од дисциплинских преступа ученика и наставника који су са најмањим степеном друштвене опасности, до кривичних дела која су свакако најдеструктивније појаве.

Како се ефикасно супротставити појавама угрожавања? Неопходно је израдити модел, односно стратегију за унапређење безбедности у школи. С једне стране, ови документи морају да пруже опште смернице за рад субјеката

којима је очување безбедности у школи један од приоритета. С друге стране, модел за унапређење безбедности у школи мора да уважи све посебности стања безбедности конкретног социо-културног амбијента у коме се школа налази, и безбедносну процену његовог даљег развоја.

Међутим, развој таквог механизма "коче" одређени проблеми. У домаћем школству, а ни у националном систему безбедности не постоје референтна тела специјализована за свеобухватно унапређење стања безбедности у школи. Код нас још увек не постоји навика да се ученик саслуша и уваже његове потребе и сугестије. Друго, не може се као у свему осталом "копирати запад" и дословце преузети њихови модели за заштиту безбедности у школи. Исто тако, реализацијом пројекта "Школски полицајац" не решавају се сви постојећи проблеми.

Израда и имплементација модела за унапређење безбедности у школи условљена је многим микро и макро објективним факторима; субјективним чињеницама; општом и локалном безбедносном проблематиком; потребама за унапређењем стања безбедности у школи; објективним, првенствено економским могућностима; постојањем знања и политичке и воље менаџмента просвете да се проблеми реше и масовном и професионалном безбедносном културом. Уз то, модел безбедне школе се не може заменити стратегијом националне безбедности или стратегијом за унапређење безбедности општине или града. С друге стране, план безбедности школе мора да буде интегрални део свеопштег школског плана, али и других активности локалне заједнице усмерених на унапређење положаја деце и ученика у друштву²⁴.

Теорија безбедносних наука до сада није посветила заслужену пажњу проблематици безбедности у школи. С тога је неопходно да се на основу постојеће теорије и праксе, уз уважавање стања у друштву и страних искустава, развије теоријска мисао која ће се имплементирати у безбедносну праксу у школама. При том се не сме сметнути с ума да се будућност штити управо данас, јер је сутра можда већ касно.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бошковић, Г.; Симић, Б. (2004), Искуства у реализацији пројекта "Школски полицајац - пријатељ и заштитник деце". *Безбедност* број 5, Београд: Министарство унутрашњих послова Републике Србије.
2. Вуковић, С. (2004), Ангажовање грађана - добровољаца у пословима полиције и превенцији криминалитета. *Безбедност* број 6, Београд: Министарство унутрашњих послова Републике Србије.
3. Ђурђевић, З. (2002), Causality Application in the Trace Analysis of a Committed Criminal Act. *Science - Security - Police*, No 2, Belgrade: Police academy.
4. Закон о јавном реду и миру, *Службени гласник Републике Србије* број 51/1992.

²⁴ С тим у вези, пример добре праксе је ангажовање *Тима за васпитање и образовање* у Пироту, сачињеног од еминентних просветних радника предшколских и школских установа основног и средњег образовања. У оквиру израде *Локалног плана акције за децу*, овај тим је реализовао низ научних истраживања на основу којих је урађена анализа стања васпитно-образовног процеса на подручју општине Пирот. Том приликом је нарочита пажња посвећена проблемима безбедности у школи, насиљу и испољавању агресивности међу децом у школи, заштити ученика од трауматизације и њиховом ослобађању од страхова који су последица насиља и агресивности.

БЕЗБЕДНОСТ

5. Игњатовић, Ђ. (1998), *Криминологија*. Београд: Номос.
6. Јовић, Р.; Савић, А. (2004), *Биотероризам, биолошки рат, биолошко оружје*. Београд, Институт за политичке студије.
7. Контрола беса, *Professional Security Systems* број 7 (2005). Београд: ДИИР д.о.о.
8. Кривични закон РС, *Службени гласник СРС* број 26/77 са каснијим изменама и допунама.
9. Манојловић, Д.; Стевановић, Д. (2003), *Водич за безбедне школе*. Београд: Савет за превенцију криминалитета СО Звездара и Јединица за превенцију криминала ОУП Звездара.
10. Маринковић, Д. (2004), Наркоделикти као тежак облик криминала. *Тешки облици криминала*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања и Виша школа унутрашњих послова.
11. Марковић, С. И. (2002), *Моћнији од ЦИА, Електронска шпијунажа у ери глобализације*. Београд: Институт за политичке студије.
12. Мијалковић, С. (2004), Безбедност у школама - Сигнал за узбуну. *Professional Security Systems* број 2, Београд: ДИИР д.о.о.
13. Савић, А. (2004), Од традиционалног ка постмодерном тероризму. *Безбедност* број 5, Београд: Министарство унутрашњих послова Републике Србије.
14. Стајић, Љ.; Мијалковић, С.; Станаревић, С. (2004), *Безбедносна култура*. Београд: Драганић.
15. Школске обавезе, *Professional Security Systems* број 8 (2005). Београд: ДИИР д.о.о.

TOPICAL ISSUES OF SECURITY AT SCHOOLS

Abstract: Issues related to safety at school have not been dealt with in many theoretical works in our country, and mechanism for its practical promotion have not been fully developed. This is why the paper attempts to define and describe its main categories, primarily the factors causing and contributing to the occurrence of threats, objects of security threats at school and values that are subject to attack, as well as existing aspects and forms of security threats at school and methods of opposing them, focusing in particular on the subjects responsible for promoting security at school and a model of a safe school.

Key Words: security, school, jeopardizing security, etiological factors, subjects of security, model of promoting school security.

Драган МИЈОВИЋ,
МУП Републике Србије

ПРИМЕЊЕНА ПСИХОЛОГИЈА У САВРЕМЕНИМ СВЕТСКИМ ПОЛИЦИЈАМА

Резиме: Рад приказује области примене достигнућа психолошке науке у полицијској пракси, на примеру пресека стања у неколико светских полиција, које се, по одређеним критеријумима, сматрају савременим. Посебна пажња је усмерена на оне видове психолошког ангажовања који још увек нису заступљени у нашој полицијској пракси, или су заступљени али се о њима не зна довољно: праћење постигнућа и професионално усмеравање, ментална хигијена, криминалистичка психологија и психолошка подршка.

Кључне речи: форензичка психологија, континуирана селекција, психолошка помоћ, превладавање кризе, профил личности, преговарање, форензичка психофизиологија, информативни разговор, психолошка припрема.

УВОДНА РЕЧ

Савремене светске полиције користе све расположиве научне ресурсе како би, осавремењивањем метода које користе, у свом раду ишли укорак са изазовима растућег криминала: уз улагање у технолошки напредак (у смислу развоја техничких средстава за откривање трагова кривичних дела и идентификацију починилаца) акценат је на улагању у развој људског ресурса (како у смислу адекватног професионалног одабира, усмеравања и усавршавања кадрова запослених у полицији, тако и у савладавању одређених вештина које битно подижу ефикасност у области планирања, руковођења и реализовања конкретних задатака).

Свака поменута активност јесте потенцијално плодотворан предмет бављења психологије као науке и савремене полиције то увелико користе. У овом раду биће у кратким цртама приказане основне сфере психолошког ангажовања у полицијама САД, Велике Британије, Јапана и Немачке.

МЕСТО ПСИХОЛОГИЈЕ У САВРЕМЕНОЈ ПОЛИЦИЈИ

Из уопштеног набрајања активности које се односе на унапређење људског ресурса у полицији, проистиче закључак да је обим психолошког ангажовања у ту сврху потенцијално велики. Наиме, ни једна друга наука, по природи

БЕЗБЕДНОСТ

свог предмета и метода, није у стању да у том погледу више помогне од психологије. Границе њене примене зависе искључиво од препознавања потребе за психолошким ангажовањем у конкретним случајевима, те организационих и финансијских могућности да се реализује.

Полиције у земљама које смо узели за пример сматрају се савременим по следећим критеријумима:

- најмање рестриктиван буџет;
- примена најсавременијих научних знања;
- улагање у научно-истраживачки рад;
- отвореност и прилагодљивост (у организационом и методолошком смислу) савременим научним достигнућима;
- изнад просечна ефикасност у оствареним резултатима.

Пет је главних сфера ангажовања психологије као науке у савременој полицијској пракси:

1. одабир кадрова при запошљавању;
2. праћење постигнућа и професионално усмеравање;
3. ментална хигијена;
4. криминалистичка психологија;
5. психолошка подршка.

С обзиром да је у српској полицијској пракси улога психолошке службе у професионалној селекцији кадрова при запошљавању добро позната, овде ће бити размотрени остали видови психолошког ангажовања, који још увек нису (адекватно или уопште) у њој заступљени или су заступљени али се о њима не зна довољно у психолошкој јавности.

Праћење радног постигнућа и професионално усмеравање

Искуство наведених полиција показује пресудну улогу психолога у процесу праћења учинка сваког полицијског намештеника при обављању поверених задатака; сва радна места у полицији су стандардизована и нормирана, како са становишта радног постигнућа тако и са становишта способности и пожељних особина личности извршилаца конкретних послова. Предвиђена су обавезна периодична психолошка тестирања сваког запосленог, која имају за циљ праћење различитих аспеката: од односа према послу, преко мотивације, уклопљености у социјалну средину, афинитета, до начина и успешности у решавању проблема и др. Сви аспекти који се на овај начин прате представљају битне елементе на основу којих се стиче увид у адекватност радника за обављање одређених послова и заузима став о његовој професионалној будућности:

1. у погледу даљег усавршавања;
2. у погледу промене занимања (налажења радног места које ће одговарати исказаним личним потенцијалима);

3. у погледу руковођења (евентуалног напредовања у служби у хијерархијском смилу).

Важно је истаћи да су резултати наведене психолошке тренаже искључиви критеријуми за све професионалне промене у радној средини и каријери појединца.

Поменути приступ је у складу са образовним концептом перманентног образовања, који је потврђен у бројним научним истраживањима. Суштина тог појма је континуирано и учестало усавршавање радника, у складу са темпом који диктирају нова научна сазнања и нужност за њиховим упознавањем, с једне стране, и интересовања радника, с друге стране. Истраживања показују да овакав приступ позитивно утиче на мотивацију, јер радник има осећај да је "у тренду", да су му доступне све информације из области у којој ради, што доживљава као својеврсну привилегију, па и награду. Доказано је да из истих разлога развија и позитиван однос према конкуренцији и потребу за доказивањем.

Кључни појам у овој сфери психолошког ангажовања јесте континуирана селекција. Заснива се на следећим принципима:

- поштовање личних потенцијала (способности, интелигенције, особина личности, интересовања, склоности, мотивације и др);
- праћење кроз рад свих оних особности код појединца које нас занимају (са становишта битних за едукацију и извршавање радних задатака);
- усмеравање сваког појединца понаособ, у складу са постојећим професионалним потребама и његовим личним предиспозицијама и афинитетима.

Најважнији аспект оваквог селективног приступа јесте хуманост, јер научним (психолошким) путем настоји да помири објективне потребе и субјективну датост. Други важан аспект јесте ефикасност, јер се подиже ниво и скраћује време едукације у оквиру селекцијом изабраних група.

Ментална хигијена

Тешко да се може наћи особа која се ни једном у животу није суочила са ситуацијом да њен искуствени репертоар затаји пред неочекиваност, силом или неуобичајеношћу догађаја у односу на оне са којима се саживела и према којима је изградила обрасце свог свакодневног понашања. Најдрастичнији од њих су свакако смртни случајеви најближих чланова породице, тешке физичке повреде и болести, губитак материјалне сигурности, губитак емоционалне подршке и сл. Актуелност бављења овом тематиком посебно је изражена у односу на оне припаднике МУП чији су задаци скопчани са ризиком, укључујући и опасност по живот.

Међутим, животна свакодневница доноси и низ текућих проблема на које нисмо увек у стању да адекватно и правовремено одговоримо, а чије се последице и те како могу негативно одразити на обављање радних задатака и социјално окружење: односи у породици, васпитање деце, социјални конфликти и сл., и осећања кривице и неадекватности која их често прате.

БЕЗБЕДНОСТ

У савременим полицијама организована је психолошка служба за пружање помоћи појединцу, са циљем да очува своје ментално здравље, како би што ефикасније извршавао своје задатке.

Два су основна начина како се то постиже:

1. Преко психолошког саветовања, у погледу

- решавања животних проблема,
- решавања социјалних конфликта,
- доношење одлука.

2. Преко пружања психолошке помоћи у препознавању и превладавању животних и радних криза.

Наиме човек је, без обзира на степен обучености и припремљености за екстремне ситуације, као емоционално биће које има и несвесну структуру личности, склон да одреагује на крајње личан и непредвидив начин на сваку ситуацију коју доживи као наглашену претњу, губитак или изазов. Он може и да се уплаши, и да се збуни, да у тренутку заборава и све оно што је научио да се иначе предузима у ситуацији у којој се нашао. Код неког ће то бити наглашеније и очигледније за околину, код другог мање уочљиво; али свако стање (како се осећа, понаша и размишља) које значи његов неадекватан одговор на неки животни догађај, јесте кризно психолошко стање.

Стање кризе је битно и за појединца у кризи и за колектив чији је он део. Ако се не помогне онима који нису у стању да сами преброде кризу, може се лако десити да их изгубимо (као мотивисане, предузимљиве, поуздане, вредне, поверљиве раднике); са друге стране, ако се запостави утицај појединца на колектив, може се десити да појединац у кризи, препуштен себи, негативно утиче на колектив у којем се налази (у смилу слабљења колективне способности извршавања задатака, слабљења морала, поверења и сл.).

Психолошке службе, оформљене у савременим полицијама, у овом случају имају задатак да:

- откривају стање кризе код појединца *на време* (одређивањем узрока и промена у понашању особе);
- процене ток (дају прогнозу дужине трајања и облика испољавања, с обзиром на личност испитаника и ситуацију у којој се налази);
- процене начин превладавања и последице кризе по личност особе, али и по њену околину (породицу, колектив);
- процене да ли особу треба издвојити из микро средине у којој живи и ради или не.

Крајњи циљ психолошког бављења овим феноменом у полицији јесте да се појединац сачува а колектив не угрози.

Криминалистичка психологија

Појам криминалистичке психологије обухвата неколико различитих сфера психолошког деловања:

1. израда профила личности извршилаца кривичних дела;
2. преговарање у талачким ситуацијама;
3. форензичка психофизиологија;
4. психологија вођења информативног разговора.

Заједнички именоване наведеним активностима јесте чињеница да представљају примену одређених психолошких знања у области криминалистике, са циљем стручне помоћи у разрешавању најтежих кривичних дела.

1. Израда профила личности извршилаца кривичних дела подразумева примену специфичних психолошких знања (првенствено из области психологије личности, методологије и статистике) али и познавање криминалистике и криминологије. Такође захтева одлично познавање оперативног поступања и послова везаних за откривање и анализу трагова са лица места и природе вештачења која из њих следе. О профили личности почињеница се закључује на основу података везаних за сам злочин (начин, време, место, средство извршења и сл.) и оштећеног (пол, узраст, образовање, социјално порекло и др. ако је реч о личности, односно објекат напада, врста штете и др. ако је реч о објекту, институцији, и сл.). На основу наведених података реконструише се ток кривичног дела и изводе закључци о мотивима, особинама личности, интелигенцији, навикама, социјалном пореклу, образовању, полу, старости, месту становања и другим карактеристикама извршиоца. Теоријска основа израде профила личности је у чињеници да су кривично дело и починилац на специфичан начин међусобно повезани: они указују једно на друго на директан или индиректан начин, при чему је на учињеном делу извршилац нужно оставио свој лични печат, који, ако се уочи и адекватно психолошки протумачи, може довести до њега. Овде се не ради о усмеравању на конкретан идентитет онога за којим трагамо, већ се упућује на типове особа које долазе у обзир као извршиоци конкретног дела. Дакле, профил личности је мање или више тачна представа једног, још увек непознатог преступника, кога треба, уз помоћ тако сачињеног профила, пронаћи. Улога оваквих података је да пружи помоћ у сужавању обима истраге, на што ужи круг могућих извршилаца.

Овакав вид психолошког ангажовања у пракси се најчешће користи у истрагама серијских убистава и силовања, злочинима са елементима психопатије (бизарни, садистички и злочини који су плод деловања секти). Такође се помињу као корисни и у вези са откривањем подметача пожара, пљачкаша банака и актера опсцених телефонских позива.

2. Преговарање у талачким ситуацијама јесте посао тима стручњака, међу којима је обавезно присуство психолога са полицијским искуством. Напредак средстава обезбеђења банака, пошта, трговина, замена у коришћењу новца кредитним картицама и учестали покушаји насилног остваривања одређених

БЕЗБЕДНОСТ

политичких захтева актуелизовали су отмице као средство уцењивања појединаца, организација и држава животима или здрављем људи, ради прибављања новчане и (или) политичке користи. Кључни део у разрешавању отмица су преговори, током којих се води својеврстан "вербални рат" за животе и здравље отетих. Током преговора полиција треба да добије на времену ради ефикасног организовања и припреме за акцију ослобађања талача и неутралисања опасности од отмицара, с обзиром да такве акције по природи морају бити муњевите и без права на грешку.

У циљу успешног реализовања ове најосетљивије и најодговорније фазе код решавања отмица, направљени су читави програми за поступање преговарача. Засновани су на психолошком знању и полицијском искуству и у њима су до детаља разрађене све предвидиве варијанте развоја талачке ситуације. Ови програми такође узимају у обзир и неопходну дозу креативности и самосталности, неопходну кад талачка криза крене неочекиваним током.

Циљ преговора јесте, осим добијања на времену ради организовања специјализованих полицијских екипа, држање ванредне ситуације настале отмицом под максимално могућом контролом (у смислу континуираног прикупљања и тумачења свих доступних информација из којих се изводе закључци о моралном, здравственом и мотивационом стању отмицара и отетих, откривају прикривене намере отмицара, сагледава степен њихове спремности да остваре своје претње, предвиђа развој ситуације, и др.).

С обзиром да су у талачким преговорима улози људски животи, преговарачки тим се увежбава да функционише максимално синхронизовано, при чему сваки члан тима одлично зна своју и улоге осталих. Ангажовање у наведену сврху сигурно је један од најодговорнијих задатака које психолог може да добије у полицији.

3. Форензичка психофизиологија је назив који се односи на област научног откривања лажи путем полиграфа. Заснива се на мултидисциплинарном приступу у чијој су основи психологија, психофизиологија и криминалистика. У својој основи представља класичан психофизиолошки експеримент у строго контролисаним условима, са основном шемом реаговања С-О-Р: испитанику (осумњиченом), чија се искреност проверава, задаје се стимулус (у виду питања која се односе на његово директно учешће у испитиваном кривичном делу или његово познавање елемената кривичног дела за која је у уводном разговору изјавио да их не зна); задати стимулуси у испитанику изазивају хормонално - адреналинску реакцију; код извршилаца, у основи тако изазване адреналинске реакције је емоција страха од последица откривања лажи и (или) осећање кривице, а код невиних страх од могуће грешке и (или) интензиван стрес услед изложености неоправданој сумњи, самој ситуацији полицијског испитивања, физичкој изолованости у притвору, и сл.; хормонално-адреналинска реакција доводи до низа промена у функционисању вегетативног нервног система, које региструјемо преко вишеканалног аналогног или дигиталног инструмента - полиграфа. У зависности од реакција на поједина питања, која се задају у форми психолошких тестова директног

или индиректног типа, доноси се закључак да ли испитаник даје истинит или лажан одговор, односно да ли је у вези са испитиваним кривичном делом или не.

Контрола полиграфског испитивања као психофизиолошког експеримента подразумева:

- контролу свих спољашњих дражи: да бисмо били сигурни да је реакција на садржај наших питања једина драж на коју је испитаник реаговао;
- контролу асоцијативног процеса код испитаника (са истим циљем као и у предходном случају);
- контролу узбуђености испитаника: повећањем или снижењем тензије психолошким средствима одржавамо је на нивоу који омогућава оптимално реаговање на тестовна питања и поуздано регистровање преко полиграфа;
- (само)контролу испитивача: како би се субјективни утицај у свим фазама испитивања и односа према испитанику свео на меру која не утиче негативно на коначан налаз и мишљење.

У неким државама полиграфски налаз има статус судског доказа (Јапан, поједине државе САД, Мађарска) у другим се користи у предистражном поступку (Русија, Кина, Украјина, Израел, Холандија, Белгија, Румунија, Хрватска, Словенија, Пољска), са циљем сужавања круга осумњичених и усмеравања истраге, када не постоје никакве друге методе да се то постигне.

4. Психологија вођења информативног разговора јесте посебна психолошка вештина. Она захтева познавање психологије личности, криминалистике (посебно методологије и тактике вођења информативног разговора) и, нарочито, невербалне комуникације, која у многим случајевима може саопштити јасније поруке од речи.

Циљ је да се научним психолошким приступом у току информативног разговора извуче максимум из испитаника: са што мање утрошеног времена и енергије сазнати што више. У ту сврху важно је развијати способност проналажења слабих (емотивних и моралних) тачака испитаника, које се користе као:

1. својеврсни репери за поређење испитаникових реакција;
2. ослонац за остваривање контроле (преко стварања ситуације надређени - подређени, где је у улози надређеног, тј. оног ко води и контролише ислеђивање, психолог - иследник);
3. ослонац за нарушавање вештачке психолошке равнотеже извршиоца, од ког настојимо да добијемо признање за кривично дело које је учинио.

Ефикасност психолога се, у овој улози, добрим делом заснива на психолошкој вештини да повеже битне елементе личности испитаника - извршиоца са кривичним делом које је предмет испитивања. У ту сврху, психолог прикупља неопходне информације посредно (из радне, здравствене, социјалне, образовне и др. биографије испитаника) и непосредно (у току самог ислеђивања,

БЕЗБЕДНОСТ

на основу психолошких вербалних замки и провокација и анализе његовог свеколиког понашања - емотивног, когнитивног, моторног).

Крајњи циљ је стицање сигурности у погледу евентуалне кривице осумњиченог и, ако се она утврди, добијање признање.

Психолог обучен за ову врсту ангажовања такође би требало да учествује у прикупљању података од оштећених и сведока како би стекао довољан фонд психолошког знања о кривичном делу, жртви и осумњиченом, што је основни предуслов за плодносно спровођење информативног разговора.

ПСИХОЛОШКА ПОДРШКА

Група активности за радним називом психолошка подршка односи се на психолошко ангажовање у оквиру припрема и реализовања полицијских акција високог ризика: хапшења опасних криминалаца, антитерористичких акција, решавања талачких ситуација и сл. По правилу, реч је о акцијама које изводе специјално обучене јединице.

Режим рада у таквим јединицама заснива се на следећим сегментима: обученост, дисциплина, оданост. Психолог, као део једног таквог тима, представља битан кохезивни елемент - неку врсту везивног ткива екипе. У свом раду ставља акценат на развој атмосфере поверења, сарадње и отворености. Његов значај посебно истиче чињеница да су припадници ових јединица специфични у односу на друге припаднике МУП по многим психолошким карактеристикама и да су задаци које извршавају ризични по живот.

Активности психолога се овде одвијају на два плана:

1. невезано од конкретних задатака
2. везано за реализацију конкретних задатака

У првом случају психолог се ангажује на:

1. тимском плану: циљ је развијање свих набројаних елемената које јачају колектив;
2. индивидуалном плану: циљ је упознавање, развијање поверења, саветовање и пружање помоћи у погледу свих радних и приватних проблема који су од значаја за особу, како би се на време елиминисала свака тензија која може представљати слабу тачку за појединца и тим при извршавању задатака.

У другом случају ради се о учешћу психолога у:

1. планирању акција високог ризика: на основу прикупљених обавештајних података даје процену степена ризика изводљивости акције, оправданости примене одређених мера, дефинише слабе тачке мете погодне за удар, издаја одређене особине циљева битне за одвијање акције, предвиђа понашање мете, и сл.;
2. припреми људи у ту сврху: са сваким појединцем и тимом у целини разматра битне психолошке карактеристике мете и адекватне одговоре (облике понашања) који би могли да доведу до постизања максималног учинка.

Разговара са сваким чланом тима у психодијагностичке сврхе, да би сагледао појединачну спремност за акцију и, евентуално, утицао на елиминисање слабих тачки у психолошком смислу (улио сигурност, подигао морал, појачао мотивацију, решио неки текући проблем који оставља општије негативне последице - бригу, деконцентрацију, и сл.);

3. одабиру чланове тима за конкретну акцију: на основу увида у тренутно ментално стање сваког појединца, личних психолошких карактеристика и односа према конкретном задатку, изјашњава се о коначном саставу тима;

4. превладавању стреса и траума које настају као једна од последица учешћа у акцијама високог ризика: посебно је у овом контексту значајан рад са емоцијом страха, али и са осећањем кривице и акумулираном тензијом. Олакшавајућа околност за психолога је што, као део тима, одлично познаје сваког појединца, има изграђен однос поверења и већ зна одређене облике емоционалног, когнитивног и моторног понашања који су погодни за појединачна превладавања стања стреса и трауме.

ЗАКЉУЧАК

Један од трендова у савременим полицијама јесте примена психолошких знања у различите сврхе: од класичних, у смислу одабира кадрова и њиховог праћења кроз припрему задатака, извршење и третман евентуалних последица у психолошком смислу, до оперативних, чији је крајњи циљ помоћ у разоткривању починилаца најтежих кривичних дела, првенствено убистава и силовања.

У последњој деценији јача и тренд примене психолошких знања у превентивне сврхе, како у смислу менталне хигијене запослених у полицији, тако и у криминалистичком смислу утицаја на стопу смањења кривичних дела која врше припадници полиције (првенствено преко полиграфа, периодичним проверама запослених).

Примена психологије у криминалистичке сврхе најизразитија је кроз следеће видове: израда профила личности починилаца најтежих кривичних дела на основу пронађених трагова и реконструисаних елемената са лица места, вођење преговора са отмичарима у тзв. талачким ситуацијама, форензичка психофизиологија која се односи на проверу истинитости исказа у предистражне и истражне сврхе.

Искуства у примени психолошког знања у најразвијенијим полицијама показују пуну оправданост оваквог приступа.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Фатић, А. (2002). *Основни услови и савремени субјекти менаџмента полиције у перспективи реформе*. Београд: Центар за менаџмент.
2. Фатић, А. (2002). *Стратегија и организација полицијског рада са елементима управљања*. Београд: Центар за менаџмент.
3. Ainsworth, P. (2000). *Psychology and Crime - Myths and Reality*. London: Longman.

БЕЗБЕДНОСТ

4. Dvoršek, A. (2001). *Kriminalistička strategija*. Ljubljana: Delo.
5. Turvey, B. (1998). *Deductive Criminal Profiling: Comparing Applied Methodologies Between Inductive and Deductive Criminal Profiling Techniques*. London: Knowledge Solutions Library.
6. Костић, М. (2000). *Форензичка психологија*. Београд: Центар за примењену психологију.
7. Kleiner, M. (2002). *Handbook of polygraph testing*. London: Academic Press.
8. Мијовић, Д. (2002). Concept of Temporary Unsuitability of Examinees in the Use of Polygraph Methods. *Polygraph*, vol. 31/4, 274-293.
9. Grant, E. (2003). *Contemporary Police Organization in The World*. Ottawa: The International Association for Identification, ауторизовано предавање.
10. Canter, D. & Alison, L. (1999.) *Interviewing and Deception*. Burlington: Ashgate Publishing Company.
11. Matte, J.A. (1996.). *Forensic Psychophysiology*. New York: J.A.M. Publications.
12. Valles, M. (2004.). *Crisis Negotiation Cours*. Quantico: FBI Publications.

APPLIED PSYCHOLOGY IN MODERN WORLD POLICE

Abstract. This paper presents areas of application of psychological science achievements in police practice on a review of current situation in several modern world police services. Special attention has been focused on those types of psychological practice which have not been represented so far, or which have been represented, but little is known of them: attending the achievements and professional orientation, mental hygiene, criminal psychology and psychological support.

Key Words: forensic psychology, continuous selection, psychological assistance, overcoming of crisis, personality profile, negotiation, forensic psychophysiology, police interview, psychological preparation.

Вељко ПОПАРА,
МУП Републике Србије

ЕКСТАЗИ - ДРОГА У ЕКСПАНЗИЈИ

Резиме: Одавно је позната чињеница да на тржишту дрога важе закони понуде и потражње који диктирају цену производа, раст производње, начине транспорта и остале активности везане за ову врсту криминалне делатности. Насупрот томе појава да конзумирање дрога представља модни тренд који прихвата велики део популације, првенствено адолесцената, је новина. Савремени начин живота омладине код нас и у свету који диктирају мода, музика, и медији у великој мери је допринео да конзумирање одређених врста дрога постану опште прихваћен тренд. Такав је случај и са екстазијем.

Кључне речи: екстази, рејв, тренд, енерџајзер, афтер-пати, слатка тачка.

Србија земља на раскршћу путева за кријумчарење дрога са истока на запад и сама је угрожена опасношћу коју ове забрањене супстанце представљају. Послови производње и трговине забрањеним дрогама и даље представљају део активности организованог криминала, који се успешно опоравио после полицијских акција Београд¹ и Сабља, те модификован користи простор који је настао нерешеним статусом Космета и транзиционим процесима који увелико трају на овим просторима и креће у освајање нових тржишта. Иако су групе криминалаца ангажоване у многим криминалним активностима, производња и трговина забрањеним дрогама као и прање новца добијеног тим путем, представљају један од најunosнијих послова и главни извор прихода организованог криминала.

Постојање плантажа марихуане индивидуалних произвођача, као и увоз ове дроге из Албаније одавно није тајна у Србији. Закони понуде и потражње одавно диктирају уплив ове дроге на нарко тржиште, тако да је понуда највећа у време великих музичких манифестација типа Егзита, Ека и зајечарске гитаријаде када је и потражња највећа.

¹ У полицијској акцији названој "Београд" почетком 2003. године у Новој Пазови заплена је синтетичка дрога вредна 10.000.000 евра. Пронађени су и други нарко-пунктови у Старој Пазови, Врчину, Шимановцима, Угриновцима, на Бежанијској коси, у ширем центру и насељима по рубовима Београда, а као главни организатор осумњичен је доктор фармације Милан Зарубица, власник фирме "Ленал Фарм". Том приликом је у просторијама СУП Београд задржано 25 лица умешаних у производњу и продају ове дроге. Акција "Београд" је трајала око годину дана и у њој су учествовале службе МУП Србије и то УКП СУП Београд, САЈ, УБПОК и БИА у сарадњи са Америчком агенцијом Министарства правде ДЕА. Заплена количина дроге (око 10.000 таблета екстазија и око 20 тона амфетаминсулфата - смесе за производњу екстазија) надмашује за више десетина пута укупну количину екстазија заплена до сада у Србији.

БЕЗБЕДНОСТ

Злоупотреба хероина тј. његова производња и трговина у Србији као и у околним земљама опада или стагнира (као последица војне интервенције земаља НАТО пакта у Авганистану, до сада највећем светском произвођачу ове дроге), али ово тржиште још увек опстаје захваљујући албанским и турским групама које су итекако присутне на овим просторима.

Кокаин као дрога која се производи на територији земаља Јужне Америке (Колумбија, Венецуела и др.) код нас је био веома мало заступљен, првенствено због удаљености од више хиљада километара, високој цени, али и велике успешности у пресецању кријумчарских канала од стране специјализованих служби за борбу против производње и трговине дрогама, највише америчких (DEA, FBI), а затим и полиција земаља Европске уније, које делују удруженим снагама у оквиру ЕУРОПОЛА. Захваљујући овим чињеницама кокаин у нашој земљи остаје на маргинама нарко сцене и то углавном као дрога доступна вишим економским слојевима друштва (најчешће круговима блиским естрадном џет-сету).

Стагнација у развоју нарко тржишта, на првом месту хероина и кокаина, по правилима понуде и потражње оставља довољно простора за синтетичке дроге које доживљавају све већу експанзију. У последње време производња синтетичких дрога и њихова даља дистрибуција и продаја у градовима Србије све више узима маха. На првом месту се мисли на екстази, синтетичку дрогу која је крајем деведесетих година прошлог века, као и на почетку овог века у Србији стекла енормну популарност и велики број уживалаца углавном припадника млађе генерације.

Одавно је позната чињеница да на тржишту дрога важе закони понуде и потражње који диктирају цену производа, раст производње, начине транспорта и остале активности везане за ову врсту криминалне делатности. Насупрот томе појава да конзумирање дрога представља модни тренд² који прихвата велики део популације, првенствено адолесцената, је новина. Савремени начин живота данашње омладине, који диктирају мода, музика, и медији у великој мери је допринео да конзумирање одређених врста дрога постану опште прихваћен тренд. Такав је случај и са екстазијем.

Екстази у узајамно-зависној вези са рејв музиком представља нешто што би се могло подвести под модни тренд у већем делу развијеног света, али и код нас. Техно музика представља нову врсту забаве, судар кибернетског са психеделичним, где се екстази по први пут јавља у улози катализатора свега онога што би требало да улепша и појача комплетан доживљај. Рејв култура пропaгира употребу екстазија који многи називају и клупском дрогом, због његовог лаког набављања у рејв клубовима за време рејв журки у рејв продавницама или преко подземне екстази мреже. На журке се долази са позивницама, углавном у групама. Музику бирају посебно одабрани дискокеји који неретко и сами продају екстази и "жуистра и паметна пића", чија је сврха да спречавају губитак течности изазван екстазијем и бесомучним

² Тренд-енгл. Trend; склоност, тенденција, нагињање, тежња
Мода-франц. од лат. Modus (начин); оно што одговара по савременом укусу времена, нарочито код одевања и обичаја (Братољуб Клаић "Речник страних речи").

вишечасовним плесањем, које може да потраје и четири до пет дана. Многе младе особе на рејву прелазе са екстазија на метамфетамине и кокаин, а притом не обраћају пажњу да су улични узорци сумњивог квалитета и опасни. На концертима рејв музике лансирају се супстанце које ће пружити колорит и садржај, а разликоваће се од трипа које изазивају дроге познате као халуциногени. Рејв музика се састоји од високо фреквентних звукова и тек покојег схизоидног гласа или поруке прошапутане дубоким гласом, који код конзумента изазивају стање врхунца, треперење целог тела, смех, вишечасовно френетично играње без осећања умора. Рејв генерација је позната по свом спољном изгледу, гардероби и култури, ретком истицању мушкости или женствености, кратким фризурама, кратким мајицама са извитопереним слоганима, уским ПВЦ панталонама и вештачким материјалима. За време рејв журки конзумирају се енергетски напици типа ред бул (red bull), експлозив (explosive), гуарана и остали енерџајзери који пружају додатну енергију потребну да би се играло десетак и више сати. После забаве у неким земљама приређују се забаве после забаве (after partys) за најиздржљивије, на којима се опуштају уз лаку музику за опуштање. Код нас млади то чине ушмркавањем хероина који убрзава враћање у првобитно стање.

ЕКСТАЗИ - основне карактеристике

Екстази или МДМА (метилендиокси-метамфетамин) је врста психеделичног амфетамина чија популарност у последњих двадесет година расте вртоглавом брзином. Иако синтетизован 1914. године, екстази, МДМА се сматра новом дрогом. У основи реч је о стимулатору централног нервног система, дроги која ствара осећање лагодности, емпатије, припадности групи, појачава чула и издржљивост. Углавном се јавља у облику таблета, мада је и значајна појава екстазија у облику капсула и праха. Најчешћи начин конзумирања је оралним путем, док је ређи начин конзумирања ушмркавањем. Екстази је у непосредној вези са техно музиком и то рејвом на првом месту, која је заступљена и у нашој земљи, те представља један од основних разлога злоупотребе ове дроге. Поред тога што је злоупотребљавају, МДМА се користила и у медицини, у психо терапији код одређених облика депресије. Велика популарност екстазија као и веза са рејв музиком у великој мери одређују и начине набављања и конзумирања ове дроге. Велика потражња за овом врстом дроге је забележена у Србији у време одржавања великих музичких манифестација на којима се изводи техно музика (Егзит, Еко), као и у ноћним клубовима у којима се интерпретира рејв музика. Начин да се брзо заради, мотивише креаторе екстазија да не бирају средства како би дошли до лаког профита, тако да се у неким случајевима у таблетама екстазија налази веома мала количина МДМА (метилендиокси-метамфетамин), који је замењен другим супстанцама углавном стимулаторима типа кофеина, ефедрина, амфетамин и др. На западу се супротстављају на овај начин направљеним таблетама, тако што је развијена и у широкој употреби се користи индивидуална опрема за тестирање екстази таблета, којом се лако може доћи до сазнања о томе каквог је састава (чистоће) поједина таблета. (<http://www.erowid.org2001>)

ЕКСТАЗИ - дозирање

Стандардна орална доза МДМА у екстази таблети је између 80-150 mg, и налази се у већини таблета. Велики број конзумента током дуже употребе, за разлику од других психоактивних супстанци попут ЛСД, пејотла и др, досеже такозвану слатку тачку у дозирању МДМА. Једном усклађена доза, гледано на краће стазе, прецизно остварује жељене ефекте тако да и ако се узима већа доза МДМА остварени ефекат се не разликује од оног када је слатка тачка у питању. Ипак временом организам почиње да повећава толеранцију на унету дрогу, тако да су конзументи у жељи да досегну слатку тачку принуђени да узимају веће количине екстазија. (<http://www.erowid.org> 2001)

Доза која не изазива ефекте
30 mg
Изазива ефекте код веома осетљивих људи
50-75 mg
Изазива ефекте код већине људи
75-125 mg
Изазива ефекте код конзумента са високом толеранцијом
125-175 mg
Изазива ефекте код неколицине дугогодишњих корисника
200 + mg
Смртоносна доза ³
106 mg/kg 6,000 mg

Табеларни приказ доза и ефеката које изазивају

³ Доза довољна да усмрти преко 50 % тестираних животиња.

Тространи приказ једне таблете екстазија

ЕКСТАЗИ - ефекти

У зависности колико количински и колико често је конзумирана екстази таблети је потребно 30-60 минута (у неким случајевима и до два сата) након оралног узимања да би се осетили први жељени ефекти. За разлику од осталих психоактивних супстанци почетак дејства екстазија је релативно брз, у неким случајевима конзумент у моменту када почиње да осећа прве ефекте деловања таблете већ је досегао сам максимум дејства.

Трајање дејства примарног ефекта је одприлике 3-4 сата код оралног конзумирања, код неких конзументата се јавља и пратећи ефекат који траје од 2-6 сати и тада је основни симптом који се јавља несаница, као и благи поремећај опажања који се никако не може подвести под халуцинацију или трип. Већина корисника појачано расположење осећају и неколико дана после конзумирања, док се код неких јавља блага депресија карактеристична за готово све стимуланте. Коришћењем екстазија два дана за редом остварују се пратећи ефекти који трају и до недељу дана касније, док неки корисници пријављују пратеће ефекте и након 2-3 недеље након узастопне употребе. Након дуже употребе долази до тзв. Губитка магије, то јест слабљења очекиваних ефеката до ког долази код неких конзументата након десетак доживљаја, док неки и након стотинак употреба доживљаји не губе на снази.

Ефекти на психичке функције зависе од доза унесене дроге и стања у којем се организам налази, као и индивидуалне физичке конституције.

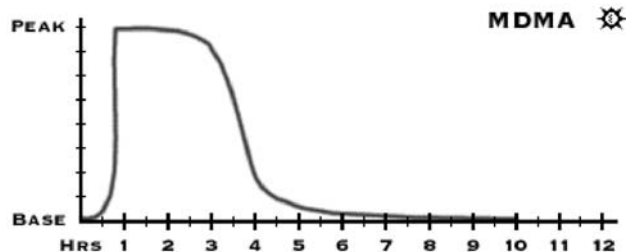
Мањим дозама се постижу следећи ефекти:

1. Еуфорија
2. Повећање психомоторне активности
3. Говорљивост
4. Самопоуздање
5. Доживљај веће успешности у предузетим активностима
6. Пролонгирана будност и одлагање спавања.

Корисник екстазија је у заблуди јер верује да дрога доводи до јачања менталних и телесних капацитета. Дрога уствари приморава организам да користи преостале резерве, чиме корисник екстазија постаје витално угрожен.

БЕЗБЕДНОСТ

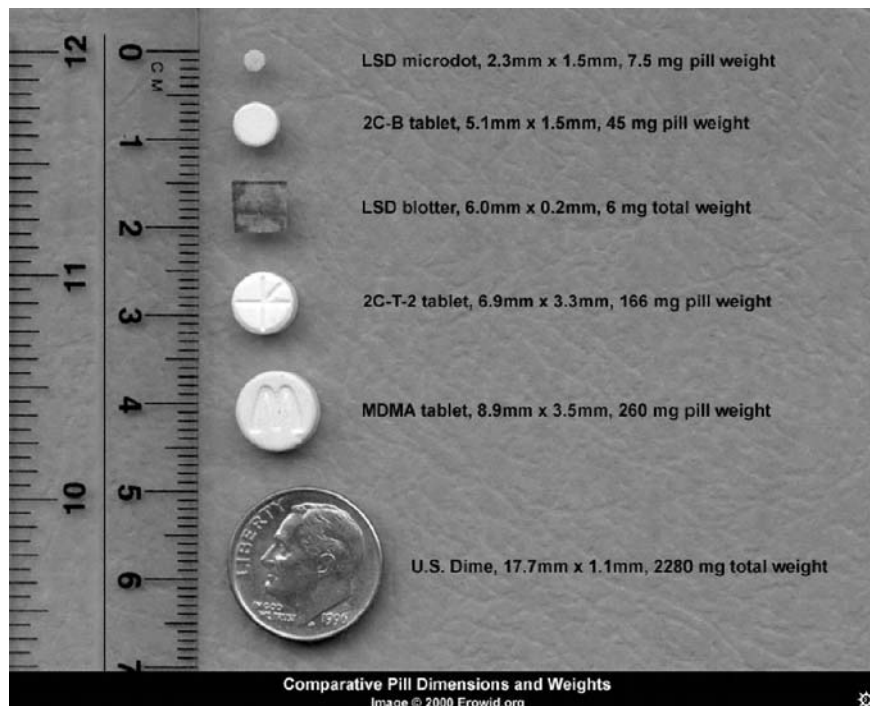
Дрога га дакле не унапређује снагом већ грубо поткрада његове преостале снаге.

Приказ наглог скока и постепеног пада ефеката код оралне употребе екстазија

ЕКСТАЗИ - зависност

МДМА попут осталих стимулатора остварује психичку зависност, тако да појединци који неко време користе екстази развијају јаку жељу да га и даље користе након кратког периода толеранције. Време које је потребно да се и последњи ефекат остварен екстазијем изгуби варира од појединца до појединца у зависности од више фактора: дужине конзумирања, количине унетог МДМА, конституције корисника, климатских услова, количине унете течности и угљених хидрата итд. Апстиненцијални синдром код већине корисника се манифестује у виду депресије.

Таблета екстазија упоређена са неким од синтетичких дрога

ЕКСТАЗИ - здравље

Последица злоупотребе ове супстанце су на нивоу менталног функционирања, телесног здравља и поремећај личности. Реакције су индивидуалне, а токсични ефекти могу бити испољени при врло малим дозама.

Међу психичким симптомима доминирају:

1. Страх
2. Депресивност
3. Слушне и видне халуцинације
4. Декланширане⁴ психозе

Бројне су последице на соматском (телесном) плану којима је здравље младих особа озбиљно угрожено. Најчешћи поремећаји су:

1. Запаљење јетре и бубрега
2. Инсуфицијенција срца и бубрега
3. Кардиомиопатије
4. Васкуларна крвављења
5. Разна нервна обољења
6. Конвулзије епилептичног карактера.
7. Поремећаји ендокриног система (посебно рада штитне жлезде и хормона раста, забележени су случајеви застоја раста код деце, која су користила неке од деривата амфетамина попут екстазија).
8. Драматично пропадање мишићне масе.

Смртни исходи такође су зле последице интоксикације, посебно у случајевима када је дрога узета у комбинацији са алкохолом или са лековима који смањују крвни притисак, неким антидепресивима и антималярицима.

Значајно је истаћи поремећај личности корисника дрога.

Најчешће су то:

1. Опсесивно-компулзивни феномени карактеристични по присилним поступцима
2. Стереотипна понашања. (Букелић 1997)

ЗАКЉУЧАК

Утицај који на младе, првенствено адолесценте, остварују медији, мода, музика, филм, спорт, је енормно велики. У друштву у коме некада основне вредности, данас бивају занемарене, када породица услед савременог начина живота, губи своју васпитну функцију и препушта је улици, а школа због лоше материјалне ситуације и лоше концепције наставних садржаја није у

⁴ Код особа које су у неповољним животним ситуацијама или због интоксикације предиспониране да оболе од неке душевне болести. Токсичне психозе праћене су халуцинацијама, параноичним идеацијама и паничним страхом да су егзистанцијално угрожени, самоубилачким идејама и самоубиствима.

БЕЗБЕДНОСТ

могућности да младе задржи даље од улице, млади су у главном препуштени сами себи и изложени утицајима трендова који представљају модел понашања карактеристичан за одређене субкултуре, које адолесценти као још неформирани личности усвајају као свој.

Тако и рејв култура као један од облика субкултурног организовања, представља модел који већина адолесцената прихвата са свим позитивним и негативним особинама који је карактеришу.

Конзумирање екстазија, као један од основних чинилаца рејв културе, се намеће као несагледив проблем на првом месту за младог човека, породицу и на крају друштво у целини. Оно што је модерно и самим тим њима веома блиско млади увек лако и без великог размишљања усвајају. Иако се у медијима и литератури дроге и њихово конзумирање приказују као негативна појава, адолесценти занесени снагом коју носи младост и њима својствен начин размишљања посежу за забрањеним супстанцама у жељи да се докажу како другима тако и себи.

Производња екстазија у нашој земљи још увек није узела маха (изузев афере у вези фармацеутске куће "Ленал-фарм" власништва Милана Зарубице), иако је тржиште у непрекидној експанзији и потражња све већа. Проблеми које полиције земаља развијеног запада имају са произвођачима екстазија, који ову дрогу производе у приручним лабораторијама, потковани фармако-медицинским знањем које у већини случајева можемо сматрати недовољним, а некад и никаквим, ускоро могу постати и наши проблеми.

Друштво, као и у већини случајева до сада, на проблем који представља екстази и његово конзумирање реагује недовољно и релативно касно. На првом месту су затајиле породица и школа које би требало да имају примарну улогу у едукацији младих и њиховом упознавању са штетним утицајима које екстази и остале дроге могу имати на њихово здравље. У великој мери су затајиле и службе чија улога у борби против конзумирања дрога треба да буде примарна, првенствено се мисли на центре за социјалну заштиту, органе правосуђа и полицију. Њихово веће ангажовање и упознавање са проблематиком у великој мери могу помоћи да се млади заштите од почаста коју представљају екстази и остале дроге.

На крају највећу улогу у превенцији злоупотреба дрога требало би да имају медији који су у великој мери и одговорни за енормну популарност коју дроге имају. Филм, музика и литература у суштини представљају средства за остваривање енормних профита која медији максимално користе, занемарујући притом на негативне васпитне утицаје које она остварују над младима. Превентивни утицај медија на злоупотребе дрога би могао бити велики. На првом месту се мисли на телевизију која би могла да има примарну улогу у превенцији злоупотреба дрога, као медиј који има најјачи утицај на младу популацију. Образовни садржаји који би младима предочили све оно што дроге у суштини представљају, извор зараде за шаку појединаца из криминогених средина, који у борби за што већим профитом не интересује штетан утицај дрога на здравље младог човека, како психичко тако и физичко, требало би да постану најјаче оружје у борби против злоупотребе екстазија и дрога уопште.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Букелић Ј. (1997.), Дрога у школској клуби. Београд: Веларта.
2. Букелић Ј. (1996.), Дрога мит или болест. Београд: Веларта.
3. Ницовић М. (1996.), Дрога царство зла. Београд: Народна књига, Алфа.

ИНТЕРНЕТ:

<http://www.designer-drugs.com>

<http://www.doitnow.org>

<http://www.erowid.org>

<http://www.streetdrugs.org>

ECSTASY - DRUG IN EXPANSION

Abstract: The fact that the illegal drugs market is subject to laws of supply and demand has been known for a long time, as well as the fact that these laws influence the price of these products, means of transportation, and other activities related to this kind of criminal activity. On the other hand, the fact that drug abuse present a trend in fashion accepted by a large portion of population, primarily adolescents, appears to be a novelty. Contemporary lifestyle of young people in our country and throughout the world affected by fashion, music and media, has to a large extent contributed to a general acceptance of abusing certain drugs. One of these drugs is Ecstasy.

Key Words: Ecstasy, rave, trend, energizer, after-party, sweet spot.

Мр Горан ВУЧКОВИЋ,
Полицијска академија

ОСНОВНА ОБУКА ЗА КОРИШЋЕЊЕ И УПОТРЕБУ СЛУЖБЕНЕ ПАЛИЦЕ

Резиме: Службена палица је једно од средстава принуде које полицајац користи и употребљава, када су за то испуњени законски услови. Да би се успешно оспособио за употребу и коришћење службене палице потребно је кроз основни ниво обуке дати информације о: деловима службене палице, ношењу, коришћењу и наравно употреби (основни удари и блокови). Основни ниво обуке је идентичан за службену палицу која је се користи за редовну употребу и за угаону службену палицу ("ТОНФА").

Кључне речи: службена палица, службена угаона палица, основна обука, употреба, коришћење.

УВОД

Једно од средстава принуде које користи полицајац, у складу са овлашћењем, јесте службена палица. Последице које могу настати употребом службене палице у односу на лице према коме се примењује често, у полицијској пракси, представља ограничавајући фактор при њеној употреби и зато се, неретко, избегава употреба овог средства.

У прилог наведеном су и статистички подаци за 2001. години где су у 671 случају употребљена средства принуде, од чега у 78 (11,62%) случајева службена палица, а у 2002. години средства принуде употребљена су у 939 случајева, а службена палица у 65 (6,92%) случајева (Пилиповић, 2003:259).

Због тога основна обука има за циљ да припаднике полиције оспособи за примену службене палице и то на такав начин да последице по лице, према коме се примењује, буду минималне.

Основни ниво обуке подељен је у два сегмента, први је коришћење службене палице, тј. манипулација службеном палицом при чему се не остварује контакта палице са лицем, а други је употреба службене палице, односно, сви елементи којима се остварује контакт палице и лица. Елементи који карак-

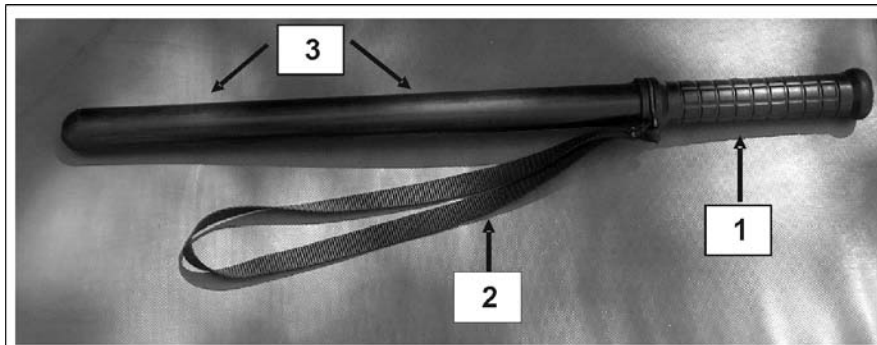
теришу употребу службене палице су: ношење, прирема, држање и ставови, а коришћење службене палице обухвата: потискивање, блокове и једно-струке ударце.

Овај рад има за циљ да прикаже основну обуку за употребу и коришћење службене палице, који се за време теренских обука реализује са ученицима Средње школе унутрашњих послова и студентима Више школе унутрашњих послова и Полицијске академије, а још увек није заживео у осталим организационим јединицама Министарства унутрашњих послова (МУП).

Поред службене палице, која је у предвиђена за редовно извршавање послова и задатака, одређене јединице (жандармерија) опремљене су службеном угаоном палицом "ТОНФА", а пошто је изглед, начин ношења и држања ове палице, скоро идентичан палици за редовну употребу, основни ниво обуке применљив је и за ову службену палицу.

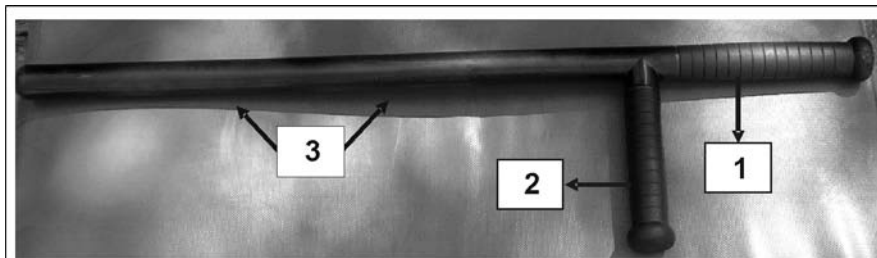
Делови службене палице

Палица за редовну употребу

Основни делови службене палице су:
Рукохват (1), најлонска трака (2) и тело палице (3)

Угаона палица

Основни делови службене угаоне палице су:
Вертикални рукохват (1), хоризонтални рукохват (2) и тело палице (3)

БЕЗБЕДНОСТ

КОРИШЋЕЊЕ СЛУЖБЕНЕ ПАЛИЦЕ

Ношење

Припрема и држање службене палице

Припрема службене палице за редовну употребу, како би се спречило њено евентуално отимање, подразумева фиксирања гајке на опасачу недоминантном руком и утврђивање службене палице у шаџи тј. обавијање најлонске траке око шаке, на следећи начин:

Након утврђивања и хвата доминантне шаке за рукохват и продуженог фиксирања гајке на опасачу, службена палица је припремљена за извлачење.

Припремљена службена палица:

БЕЗБЕДНОСТ

Основни ставови са службеном палицом

Основни ставови са службеном палицом су: основни став, припремни став и одбрамбени став, разлика између ставова када се користи палица која је у редовној употреби и угаоне палице не постоји, сем у случају када је држање угаоне палице за хоринзонтални рукохват.

Основни став омогућава правовремену реакцију када је у питању прелазак из коришћење у употребу службене палице. У овом ставу превентивно се делује на лиц(е)а, са намером одвраћања од евентуалног напада. У овом ставу завршава се коришћење службене палице, а преласком у припремни или одбрамбени приближавамо се употреби службене палице. Из припремног става реализујемо блокове и потискивање након чега прелазимо у одбрамбени став који користимо у ситуацијама када је потребно задати ударац.

Основни став		
Са палицом за редовну употребу	Са угаоном палицом (хват за вертикални рукохват)	Са угаоном палицом (хват за хоризонтални рукохват)
		
<p>Основни став се заузима из припремног положаја, незнатним искорак леве ноге (за десноруке) у напред, док ширина става и положај стопала остају идентични као код припремног става. Тежиште тела је у средишту површине ослонца, а труп је благо заротиран јачом страном у назад. Када се угаона палица држи за хоризонтални рукохват, тело палице се налази уз подлактицу и надлактицу.</p>		

Припремни став**Са палицом за редовну употребу****Са угаоном палицом**

Код припремног става полицајац је у левом дијагоналном ставу (за десноруке), стопала постављених за ширину кукова. Стопало леве ноге орјентисано је напред, а стопало десне ноге косо у поље, (под углом од око 45 степени). Тежиште тела је у средишту површине ослонца. Колена су незнатно повијена, а труп је у усправном положају и благо заротиран јачом страном у назад. У опруженим рукама држи се службена палица и то доминантном (јачом) руком за рукохват, а недоминантном за врх тела службене палице.

Одбрамбени став

Са палицом за редовну употребу

Са угаоном палицом
(хват за вертикални рукохват)

У борбени став прелази се из основног става и то тако што површина ослонца остаје идентична или се незнатно повећа. Пројекција тежишта остаје у средишту површине ослонца, или је благо померен ка ноzi која се налази назад, док се тежиште тела благо спушта на доле. Став који се заузима је одбрамбени (ненасилан), јер је шака недоминантне руке отворена и дланом окренута у правцу лица. Друга, доминантна рука, се прегiba у зглобу лакта, тако да се горњим делом тело службене палице ослања на истоимено раме. У овом ставу лакат руке у којој је палица усмерен је у правцу лица.

УПОТРЕБА СЛУЖБЕНЕ ПАЛИЦЕ

Основна употреба палице за редовно обављање задатака и угаоне палице подразумева блокове, потискивање и основне (једноструке) ударце. У зависности који део тела штите, блокови се деле на високи, средњи и ниски, а у зависности од места ка коме се усмеравају ударци се деле на: усмерене у надлактицу, надколеницу и подколенице, као и ударце од себе усмерени у надлактицу и надколеницу.

Основни блокови службеном палицом

Основни блокови службеном палицом представљају кретну структуру која омогућава неутралисање евентуалног једноструког напада, без обзира да ли се тај напад реализује неким екстремитетом, оруђем или предметом. Основни блокови службеном палицом у зависности од тога коју део тела штите могу се поделити на: високи, средњи и ниски. Високи блок онемогућава нападе у правцу главе, средњи блок елиминише нападе у правцу грудног коша, а ниски блок спречава нападе упућене у правцу доњег дела стомака и/или гениталија.

Сви основни блокови идентични су за палицу која се користи за редовне послове и задатке, као и за угаону палицу када је хвата за хоризонтални рукохват и реализују се из припремног става, тј. при реализацији блокова палице се држе са обе руке, а након реализације блока прелази се у борбени став са службеном палицом.

Због идентичности реализације приказани су само блокови палицом која је у редовној употреби.

Основни високи блок

Високи блок реализује се из припремног става и то тако што се направи закорак десном ногом, у назад (за десноруке), уз истовремено спуштање тежишта на доле и ка нози која је напред, палица се подиже до висине груди, након чега се руке опружају на горе (до изнад висине главе) реализујући блок. Након реализације блока палица се доводи у позицију за употребу (средњи одбрамбени став).

Средњи блок ротацијом око леве ноге

Овај блок се реализује из припремног става и то тако што се из овог положаја направи закорак десном ногом унутра, косо у назад, (45 степени у односу на правац напада), уз спуштање тежишта на доле и ка нози која је напред, а истовремено се подиже палица до висине груди, након чега следи опружање руку и ротација палице за 90 степени. Након реализације блока палица се доводи у позицију за употребу (средњи одбрамбени став).

Средњи блок закораком десне ноге

Овај блок се реализује из припремног става и то тако што се направи закорак десном ногом ван (косо у назад за 45 степени у односу на правац напада), уз спуштање тежишта на доле и ка нози која је напред, а истовремено се подиже палица до висине груди, након чега следи опружање руку и ротација палице за 90 степени. Након реализације блока палица се доводи у позицију за употребу (средњи одбрамбени став).

Основни ниски блок

Овај блок реализује се из припремног става и то закораком десне ноге у назад (за десноруке), уз истовремено подизање палице до висине груди и спуштање тежишта на доле и ка нози која је напред, након чега се руке опружају напред косо доле како би се реализовао блок. Након реализације блока палица се доводи у позицију за употребу (средњи одбрамбени став).

ПОТИСКИВАЊЕ И ОСНОВНИ УДАРЦИ

Потискивање и основни удarci службеном палицом представљају такву кретну структуру која омогућава савладавање отпора противника и приморавања на послушност (сарадњу). Ефикасност потискивања и ударца зависи од правовремености реализације, брзине реализације, броја укључених мишићних група и дужине пута који палица прелази.

Извођење ударца могуће је поделити у три фазе: У првој фази сви делови тела који учествују у покрету достижу своју максималну вредност, у другој фази делови тела који учествују у покрету стабилизују брзину, док је у трећој фази присутно равномерно гашење брзине сегмената тела која учествују у ударцу (Милошевић, Зулић, Божић, 1991:60)

При употреби службене палице потребно је водити рачуна да се удarci задају тако да имају што мање штетних последица по онога према коме се користе и да се удarci задају горњом трећином тела палице. Реализација основних удараца за обе палице је идентична, уколико је хват угаоне палице

за вертикални рукохват. Управо због тога овде је приказана реализација основних удараца само палицом за редовну употребу, што подразумева да је идентично извођење и угаоном палицом, ако се држи за вертикални рукохват.

Потискивање

Потискивање службеном палицом врши се из припремног става и реализује се искораком у напред продужавајући дијагонални став, а руке са палицом подижу се до висине груди и из ове позиције врши се опружање руку (потискивање), које је усмерено у средишњи део груди лица према коме се палица употребљава.

Основни ударац у надлактицу

Овај ударац задаје се из средњег одбрамбеног става, а започиње усмеравањем стопала ноге која се налази назад у правцу мете и наставља се ротацијом кукова и трупа, да би се на крају извршило опружање руке у којој је службена палица.

Основни ударац у натколеницу

Ударац се реализује из средњег одбрамбеног става и започиње померањем тежишта на доле и ка нози која је напред, усмеравајући стопало ноге која се налази назад у правцу мете, а наставља се ротацијом кукова и трупа, да би се на крају наставило опружањем руке у којој је службена палица.

Ударац у потколеницу

Ударац се реализује из средњег одбрамбеног става и започиње спуштањем тежишта на доле и ка нози која је напред, усмеравајући стопало ноге која се налази назад у правцу мете, а наставља се ротацијом кукова и трупа и на крају опружањем руке у којој се налази службена палица.

Ударац од себе у надлактицу

Ударац се реализује са супротног рамена, а због евентуалног промашаја при ударцима у правцу надлактице или надколенице. Покрет започиње сукањем трупа, где се енергија трупа преноси преко зглобова рамена и лакта, на шаку, а самим тим и на службену палицу, уз спуштање тежишта на доле и ка ноzi која је напред, где се усмерава стопало ноге која се налази назад у правцу мете.

Ударац од себе у натколеницу

Ударац се реализује са супротног рамена, а због евентуалног промашаја при ударцима у правцу надлактице или натколенице. Покрет започиње суканњем трупа, где се енергија трупа преноси преко зглобова рамена и лакта, на шаку, а самим тим и на службену палицу, уз спуштање тежишта на доле и ка ноzi која је напред, где се усмерава стопало ноге која се налази назад у правцу мете.

Након реализованог ударца палица се доводи у позицију за поновну употребу тј. заузима се средњи одбрамбени став.

ЗАКЉУЧАК

Циљ овог рада је био да представи један нови приступ у оспособљавању за манипулацију службеном палицом. Због свог значаја оспособљавање за основну употребу и коришћење службене палице треба да нађе место у сталним процесима обучавања свих припадника МУП, а једнообразност у обуци за примену службене палице у великој мери може да лиц(а)е одвратити од сукоба и примора га/их на послушност. Након реализоване основне обуке неопходно је омогућити стално увежбавање како би се поступци аутоматизовали и самим тим подигли на највиши ниво, како при употреби тако и при коришћењу овог средства принуде.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Arrestasjons-og selvforsvarsteknikker; for politiet; Polithgskolen
2. Ђорђевић, Д. (1989): *Терминологија вежби обликовања*, Универзитет у Београду, Факултет за физичко васпитање, Београд.
3. Зулић, М. (1986): *Карате-основне технике*, Безбедност, МУП СР Србије, Београд, стр. 35-109.
4. Милошевић, М., Зулић, М., Божић, С. (1991): *Специјално физичко образовање за специјалистичке курсеве и семинаре радника МУП, ВШУП, Земун - Београд.*
5. Пилиповић, В. (2003): *Полиција и принуда правни и етички аспекти*, Зборник радова, Полицијска академија, Београд, стр. 247-269.

BASIC TRAINING FOR THE USE OF AN OFFICIAL BATON

Abstract: The police baton is one of the means of enforcement used by the police, but only when the legal conditions for its use are present. In order to enable a member of police to use successfully the police baton, the basic training should provide necessary information explaining the parts which make the baton, how to carry the baton and how to use it (the basic punches and blockings). The basic training is identical for the baton used regularly and for the side-handled baton (Tonfa).

Key words: police baton, side-handled baton, basic training, application, reliance.

Мр Миливој ДОПСАЈ,
Полицијска академија

ПРОЦЕНА СПОСОБНОСТИ ОДРЖАВАЊА У ВЕРТИКАЛНОЈ ПЛИВАЧКОЈ ПОЗИЦИЈИ КОД ПОЛИЦАЈАЦА

Резиме: Поред основне обуке у пливању, која подразумева овладавање вештином пливања у хоризонталној позицији, као основног облика самосталног кретања по површини воде, једна од важних елемената коју би полицајци у току обуке СФО (Специјалног физичког образовања) тј. БМС (Базично моторичког статуса) требало да савладају у односу на вештину пливања, је и способност самосталног одржавања на површини воде у вертикалној позицији. Циљ рада је провера предложеног метода, док је задатак да дефинише тест избора за процену дате специфичне пливачке способности и предложи нормативе истог. У истраживању је учествовало 34 испитаника, полицајаца, узраста од 24.6 ± 3.8 година. Добијени резултати су показали да је применом предложене методе тестирања могуће извршити поуздану процену нивоа дате припремљености. Добијена једначина спецификације модела којом се генерално описује испитивана специфична пливачка способност тестираних полицајаца дефинисана је формулом: $y = 69.8576x^{0.3873}$, где y представља оптерећење у kg, а x жељени временски интервал самосталног одржавања на површини воде у вертикалној позицији. Резултати су показали да је тест избора за процену испитиване способности временски интервал рада од 120 секунди, током кога је тестирана популација могла да се одржава у вертикалној позицији са тегом просечне тежине од 9.87 kg, односно оптерећењем које је износило 11.29% од њихове ТМ.

Кључне речи: СФО, полиција, специфичне пливачке способности, математичко моделовање.

УВОД

Поред основне обуке у пливању, која подразумева овладавање вештином пливања у хоризонталној позицији, као основног облика самосталног кретања по површини воде, једна од важних елемената коју би полицајци у току обуке СФО (Специјалног физичког образовања) тј. БМС (Базично моторичког статуса) требало да савладају у односу на вештину пливања је и способност самосталног одржавања на површини воде у вертикалној по-

зицији. Таква врста активности у води се хипотетски може сврстати у специфичне пливачке способности, као што су нпр. и способности хоризонталног или вертикалног роњења, скокови са различитих висина у воду, превлачења различитих предмета у води итд. (Dopsaj et al., 1997a; Dopsaj et al., 1997b; Dopsaj et al., 1999). Све поменуто, представља скуп специфичних пливачких вештина које могу бити од велике важности за личну и безбедност других, припадају простору адекватне стручне обучености за извршавања професионалних обавеза полицајаца са аспекта теоретски могућих, односно реалних ситуација у којој се током њихових извршавања појединац може наћи.

Самостално одржавање на површини воде у вертикалној позицији подразумева ситуацију где се дата особа, не придржавајући се за неки пловни предмет, налази у води дубине у којој не може додиривати ногама дно, глава јој се налази изван воде тако да не ометано врши дисање, а радом руку и ногу одржава дату позицију плутања тј. пливања у вертикалној позицији. Током одржавања на површини воде у датој позицији тело се налази у другачијем положају у односу на хоризонтално пливање, па зато тај начин специфичног пливања и захтева другачији технички и координацијски рад руку и ногу, у сврху спречавања потапања и тоњења тела. Због тога, дата вештина, као таква, захтева посебну врсту обуке.

Посматрано са аспекта професије, где сама стандардна опрема коју полицајци имају на себи (обућа, одећа, формацијска средства итд.) има тежину између 7 и 12 kg (у зависности од годишњег доба), потребно је да сваки појединац буде оспособљен да бар из лично безбедносних разлога може да се одржава на површини води довољно дуго и у односу на дату екстра оптерећење, односно, бар онолико времена колико је потребно да се дата ситуација адекватно реши.

Такође, ова способност би требала бити надпросечно развијена и увежбана код припадника оних полицијских јединица које су професионално упућене на техничко - тактички сложеније послове, односно послове који се често обављају непосредно поред водених површина или у води (САЈ, Жан-дармерија, речна полиција, погранична полиција, послови обезбеђења итд.) (Foster, 1993).

Предмет рада је испитивање простора пливачке обучености и припремљености полицајаца са аспекта специфичне пливачке способности која дефинише ниво оспособљености за самостално одржавање на површини воде у вертикалној позицији. Циљ рада је да провери практичну вредност предложеног метода за процену нивоа дате припремљености. Задатак рада је да дефинише тест избора за њену процену и предложи нормативе истог. На овај начин ће се наставити усавршавање технологије рада области СФО (Милошевић, 1985; Милошевић и сар., 1994), добијањем нових сазнања из области базично-моторичке припремљености припадника службе са аспекта проблематике пливања и вештина повезаних са воденом средином (Допсај и сар., 1999).

БЕЗБЕДНОСТ

МЕТОДЕ РАДА

Узорак испитаника

У истраживању је учествовало 34 испитаника, од којих је 30 студента основних студија Полицијске академије, који су методом случајног узорка изабрани из популације студената III и IV године, и 4 испитаника од којих је три полицајца опште надлежности и један из управе за обезбеђење. Сви тестирани испитаници су добровољно пристали да учествују у истраживању. Хронолошке и морфолошке карактеристике узорка биле су: узраст - 24.6 ± 3.8 година; телесна висина (ТВ) - 1.844 ± 0.088 m; телесна маса (ТМ) - 88.4 ± 12.7 kg; телесно - масени индекс (BMI) - 25.9 ± 2.9 kg/m².

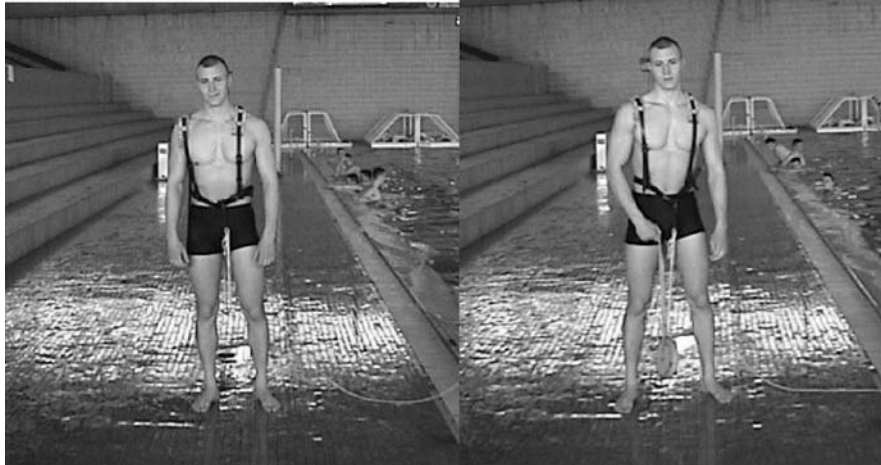
У оквиру тестраног узорка 26 испитаника се никада раније, односно пре студија, није бавило тренажним активностима у неком од спортова у води, док је 8 испитаника пре студија тренирало пливање или ватерполо. Због тога је укупни узорак испитаника (СВИ, N = 34) подељен на два субузорка у односу на предходно тренажно искуство, односно на субузорак испитаника који нису имали тренажна искуства са аспекта спортова у води (НЕ ТРЕНИРАНИ, N = 26) и субузорак испитаника који су имали тренажна искуства са аспекта спортова у води (ТРЕНИРАНИ, N = 8). На тај начин је методски обезбеђена основа за дефинисање осетљивости датог теста тј. процену да ли се тестом може раздвојити / дискриминисати популација у односу на ниво искуства и специфичне утренираности (Bakovljević, 1997).

Метод мерења

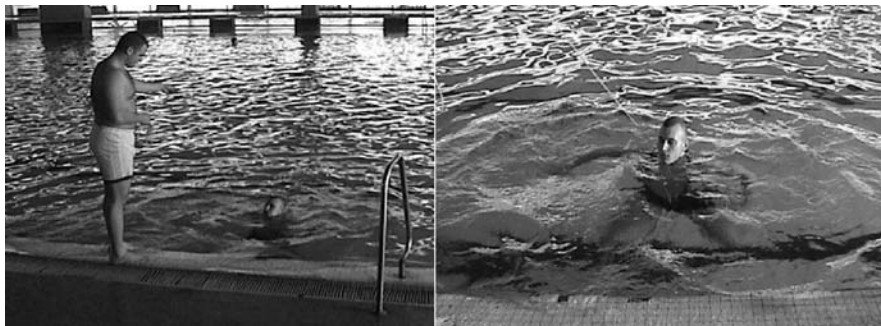
Тестирање је извршено у периоду март-април 2002. године у олимпијском базену СРЦ "Бањица". Пре тестирања у води сваки испитаник је имао задатак да, прво, изврши загревање на сувом помоћу вежби обликовања, а затим да се расплива у води у трајању око 5 минута.

Начин извођења теста је био следећи: испитаник је прво на себе облачио/постављао опртаче са опасачем (може и службене) прилагодивши их својим телесним димензијама (Слика 1^а); затим је на канап који је био фиксиран за опасач са лумбалне и стомачне стране закачио дати тег са којом је извођен тестовни покушај (Слика 1^б); испитаник је затим ради провере опреме и прилагођавања на услове теста, улазио у воду и вршио пробни покушај одржавања у води у вертикалној позицији у трајању од око 10 секунди, након чега се до почетка тестирања одмарао држећи се за ивицу базена; за једну нараменицу опртача је био привезан сигурносни канап који је за други крај држао помоћник који је стајао непосредно уз базен (Слика 3^а); након паузе од око 1 минута мерилац времена је давао знак испитанику да започне тест, односно да започне са одржавањем у вертикалној позицији (Слика 3^б) максимално дуг временски период, тј. до "отказа"; за одржавање у вертикалној позицији се користила техника рада ногама "бицикл" или "прсно", или комбинација истих, док је рукама вршен покрет "хоризонталне осмице" (Слика 3^в). Мерилац је мерио време од започињања до престанка реали-

зације теста, односно до тренутка одустајања испитаника са одржавањем у датој вертикалној позицији са датом радном тежином тј. оптерећењем.

Слика 1 Постављање опреме за тестирање на испитаника

Слика 2 Асистенција и начин извођења теста

Сваки испитаник је тестиран четири пута у различитим терминима са четири различите тежине тега (у сваком термину са по једном радном тежином). Свака тестовна тежина тега одређена је тако да представља оптерећење (интензитет рада) које у односу на енергетске зоне оптерећује различите енергетске механизме организма. На тај начин су за сваког испитаника добијени подаци - колико дуго може да реализује рад (одржавање у вертикалној позицији) са малим, средњим, великим и субмаксималним интензитетом у односу на дати задатак (Gastin, 2001; Heck et al., 2003).

Метод математичког моделовања

Као што је већ напоменуто у предходном поглављу, примењеним тестирањем је за сваког испитаника утврђено колико временски дуго може да се одржава на површини воде у вертикалној позицији у односу на дато оптерећење тј. у односу на дати интензитет рада. На тај начин је са четири карактеристичне

БЕЗБЕДНОСТ

тачке описана дата специфична пливачка способност сваког испитаника у зависности: величина оптерећења тј. интензитет рада - време трајања рада тј. капацитет рада (зависност $P - t$ / Power - time) (Heck et al., 2003).

На основу сирових података за сваког испитаника израчуната је функција једначине зависности $P - t$ помоћу методе најмањих квадрата применом општег облика једначине $y = a b^x$ (Графикон 1), где коефицијент a представља меру процене иницијалног интензитета радне способности изражену у kg масе тега, док коефицијент b са својим експонентом представља меру капацитета, односно математички/нумерички еквивалент издржљивости за дати рад (што је број мањи - мањи ниво издржљивости) (Допсај и сар., 2001).

На описани начин из сирових података дефинисане су функције једначине зависности за сваког испитаника. На основу датих појединачних функција за сваког испитаника су затим синтетизоване тј. израчунате вредности тежине оптерећења у функцији временских интервала који су карактеристични за различите енергетске системе организма, као и за различите радне карактеристике датих енергетских система (Gastin, 2001; Heck et al., 2003). Те вредности су представљале мере за процену радне способности тј. мере за процену нивоа припремљености за самостално одржавање у вертикалној позицији. Дате вредности су приказане на два начина, и то, у апсолутном облику - изражено у kg масе тега, и у релативном облику - изражено у % од телесне масе испитаника, за следеће временске интервале:

- 5 секунди, као временски интервал где се за време максималног рада оптерећује анаеробно - алактани енергетски извор са аспекта снаге тј. моћи система,
 - $5сВЕРТ_{апс}$ - апсолутна мера, изражена у kg масе тега,
 - $5сВЕРТ_{рел}$ - релативна мера, изражена у % од ТМ испитаника.
- 20 секунди, као временски интервал где се за време максималног рада оптерећује анаеробно - алактани енергетски извор са аспекта капацитета система,
 - $20сВЕРТ_{апс}$ - апсолутна мера, изражена у kg масе тега,
 - $20сВЕРТ_{рел}$ - релативна мера, изражена у % од ТМ испитаника.
- 45 секунди, као временски интервал где се за време максималног рада оптерећује анаеробно - лактани енергетски извор са аспекта снаге тј. моћи система,
 - $45сВЕРТ_{апс}$ - апсолутна мера, изражена у kg масе тега,
 - $45сВЕРТ_{рел}$ - релативна мера, изражена у % од ТМ испитаника.
- 120 секунди, као временски интервал где се за време максималног рада оптерећује анаеробно - лактани енергетски извор са аспекта капацитета система,
 - $120сВЕРТ_{апс}$ - апсолутна мера, изражена у kg масе тега,
 - $120сВЕРТ_{рел}$ - релативна мера, изражена у % од ТМ испитаника.

- 600 секунди, као као временски интервал где се за време максималног рада оптерећује аеробни енергетски извор са аспекта снаге тј. моћи система,
 - $600\text{СВЕРТ}_{\text{апс}}$ - апсолутна мера, изражена у kg масе тега,
 - $600\text{СВЕРТ}_{\text{рел}}$ - релативна мера, изражена у % од ТМ испитаника (Неск et al., 2003).

Статистичка обрада резултата

Сви подаци су прво обрађени методом дескриптивне статистике, ради добијања основних дескриптивних показатеља (средња вредност - \bar{X} , стандардна девијација - СД, коефицијент варијације - цВ%). За проверу постојања генералне разлике у односу на субузорке варијабли и разлике средњих вредности коришћених варијабли између субузорака испитаника коришћена је мултипла анализа варијансе - МАНОВА, док је за дефинисање структуре посматране појаве тј. способности за самостално одржавање у вертикалној позицији на површини воде и утврђивање теста избора за њену процену коришћена мултиваријантна статистика и то факторска анализа употребом експлоративног модела дефинисања фактора (Hair et al., 1998).

Парцијализација апсолутних вредности коришћених варијабли и њихово претварање у релативне вредности извршена је у односу на телесну масу испитника дељењем вредности телесне масе испитаника са вредношћу дате варијабле помножено са 100 (Ваквијевић, 1997).

РЕЗУЛТАТИ

Резултати основне дескриптивне статистике у односу на апсолутне мере дате способности код испитиваних субузорка приказани су на Табели 1. На основу резултата може се тврдити да су добијени подаци апсолутних мера поуздани, јер се коефицијент варијације (кВ%) налази у распону од 13.75% за субузорок раније тренираних испитаника за варијаблу ТРЕНИРАНИ $600\text{СВЕРТ}_{\text{апс}}$ до 39.07% за субузорок раније не тренираних испитаника за варијаблу НЕ ТРЕНИРАНИ $600\text{СВЕРТ}_{\text{Капс}}$ (Табела 1). Резултати целокупно тестирне популације показују да су у сви испитаници били способни да се у временском интервалу од 5 s на површини воде одржавају у вертикалној позицији са просечним оптерећењем од 42.50 kg, у временском интервалу од 20 s са просечним оптерећењем од 21.99 kg, у временском интервалу од 45 s са просечним оптерећењем од 15.21 kg, у временском интервалу од 120 s **са просечним оптерећењем од 9.87 kg** и у временском интервалу од 600 s са просечним оптерећењем од 5.01 kg. Субузорок раније трениране популације испитаника у истим временским интервалима од 5, 20, 45, 120 и 600 s је био способан да се одржава на површини воде у вертикалној позицији са 36.39, 22.58, 17.22, 12.58 и 7.39 kg респективно, док су ти резултати за субузорок раније не трениране популације 45.24, 21.60, 14.38, 8.81 и 4.15 kg, респективно (Табела 1).

БЕЗБЕДНОСТ

Табела 1 Основни дескриптивни статистици апсолутних мера у односу на цео узорак и субузорке

		ВЕЛИЧИНА ОПТЕРЕЂЕЊА (у kg масе тела) У ФУНКЦИЈИ ВРЕМЕНА ОДРЖАВАЊА У ВЕРТИКАЛНОЈ ПОЗИЦИЈИ (s)				
УЗОРАК		5СВЕРТ _{апс}	20СВЕРТ _{апс}	45СВЕРТ _{апс}	120СВЕРТ _{апс}	600СВЕРТ _{апс}
СВИ	\bar{M} (kg)	42.50	21.99	15.21	9.87	5.01
	СД (kg)	14.38	4.79	3.11	2.43	1.85
	кВ%	33.83	21.78	20.47	24.63	36.90
ТРЕНИ-РАНИ	\bar{M} (kg)	36.39	22.58	17.22	12.58	7.39
	СД (kg)	12.29	6.28	4.15	2.38	1.02
	кВ%	33.76	27.81	24.09	18.90	13.75
НЕ ТРЕНИ-РАНИ	\bar{M} (kg)	45.24	21.60	14.38	8.81	4.15
	СД (kg)	15.85	4.42	2.55	2.03	1.62
	кВ%	35.03	20.48	17.74	23.05	39.07

Резултати основне дескриптивне статистике у односу на релативне мере дате способности код испитиваних субузорка приказани су на Табели 2. На основу резултата може се тврдити да су добијени подаци релативних мера поуздани јер се коефицијент варијације (кВ%) налази у распону од 13.41% за субузорак раније тренираних испитаника за варијаблу ТРЕНИРАНИ 120СВЕРТ_{рел} до 38.31% за субузорак раније не тренираних испитаника за варијаблу НЕТРЕНИРАНИ 5СВЕРТ_{рел} (Табела 2). Резултати целокупно тестирне популације показују да су сви испитаници били способни да се у временском интервалу од 5 s на површини воде одржавају у вертикалној позицији са просечним оптерећењем које износи 48.73% од њихове просечне телесне масе, у временском интервалу од 20 s са просечним оптерећењем које износи од 25.18% од њихове просечне телесне масе, у временском интервалу од 45 s са просечним оптерећењем које износи 17.39% од њихове просечне телесне масе, у временском интервалу од 120 s са просечним оптерећењем које износи 11.29% од њихове просечне телесне масе и у временском интервалу од 600 s са просечним оптерећењем које износи 5.73% од њихове просечне телесне масе. Субузорак раније трениране популације испитаника у истим временским интервалима од 5, 20, 45, 120 и 600 s је био способан да се одржава на површини воде у вертикалној позицији са просечним оптерећењем које износи 43.08, 26.10, 19.67, 14.17 и 8.19% од њихове телесне масе, респективно, док су ти резултати за субузорак раније не трениране популације 52.72, 25.21, 16.78, 10.27 и 4.82% од њихове телесне масе, респективно (Табела 2).

СТРУЧНИ РАДОВИ

Табела 2 Основни дескриптивни статистици релативних мера у односу на цело узорак и субузорке

		ВЕЛИЧИНА ОПТЕРЕЂЕЊА (у% од ТМ) У ФУНКЦИЈИ ВРЕМЕНА ОДРЖАВАЊА У ВЕРТИКАЛНОЈ ПОЗИЦИЈИ (s)				
УЗОРАК		5СВЕРТ _{рел}	20СВЕРТ _{рел}	45СВЕРТ _{рел}	120СВЕРТ _{рел}	600СВЕРТ _{рел}
СВИ	∩ (%)	48.73	25.18	17.39	11.29	5.73
	СД (%)	17.13	5.52	3.51	2.77	2.16
	кВ%	35.15	21.92	20.19	24.53	37.69
ТРЕНИ-РАНИ	∩ (%)	43.08	26.10	19.67	14.17	8.19
	СД (%)	9.79	4.20	2.71	1.90	1.54
	кВ%	22.73	16.08	13.80	13.41	18.78
НЕ ТРЕНИ-РАНИ	∩ (%)	52.72	25.21	16.78	10.27	4.82
	СД (%)	20.20	6.00	3.47	2.41	1.79
	кВ%	38.31	23.80	20.70	23.48	37.23

На Табели 3 приказани су резултати мултиваријатне анализе варијансе (МАНОВА) у односу на генералну разлику посматраног простора сачињеног од варијабилитета целокупног узорка (СВИ) са апсолутним вредностима, као и у односу на парцијалну разлику (разлика између појединачних варијабли субузорака ТРЕНИРАНИХ и НЕ ТРЕНИРАНИХ). Резултати су показали да постоји статистички значајна разлика генералног варијабилитета у односу појединачне варијабле узорка СВИх испитаника на нивоу нивоу Вилкс Ламбде 0.536, p вредност = 0.000. Код појединачних варијабли, у односу на субузорке раније ТРЕНИРАНИХ и НЕ ТРЕНИРАНИХ испитаника резултати су показали да се они статистички значајно разликују у односу на вредност оптерећења са којим се могу одржавати у води у вертикалној позицији за временске интервале од 45, 120 и 600 секунди. За временске интервале од 5 и 20 секунди није пронађена статистички значајна разлика, односно упоређивани субузорци се по датој способности не разликују.

Табела 3 Резултати мултиваријатне анализе варијансе (МАНОВА) у односу на апсолутне вредности

МАНОВА - апсолутне вредности			
	Вредност Вилкс Ламбде ((Wilks' Lambda Value)	Ф однос	p вредност
Генерално	0.536	33.70	0.000
5СВЕРТ _{апс}	0.998	0.012	0.916
20СВЕРТ _{апс}	0.813	1.609	0.245
45СВЕРТ _{апс}	0.484	7.450	0.029
120СВЕРТ _{апс}	0.216	25.381	0.001
600СВЕРТ _{апс}	0.182	31.545	0.001

БЕЗБЕДНОСТ

На Табели 4 приказани су резултати мултиваријатне анализе варијансе (МА-НОВА) у односу на генералну разлику посматраног простора сачињеног од варијабилитета целокупног узорка (СВИ) са релативним вредностима, као и у односу на парцијалну разлику (разлика између појединачних варијабли субузорака ТРЕНИРАНИХ и НЕ ТРЕНИРАНИХ). Резултати су показали да постоји статистички значајна разлика генералног варијабилитета у односу на појединачне варијабле узорака СВИх испитаника на нивоу Вилкс Ламбде 0.523, p вредност = 0.000. Код појединачних варијабли, у односу на субузорке раније ТРЕНИРАНИХ и НЕ ТРЕНИРАНИХ испитаника резултати су показали да се они статистички значајно разликују у односу на вредност оптерећења израженог као проценат њихове телесне масе са којим се могу одржавати у води у вертикалној позицији за временске интервале од 45, 120 и 600 секунди. За временске интервале од 5 и 20 секунди није пронађена статистички значајна разлика, односно упоређивани субузорци се по датој способности не разликују.

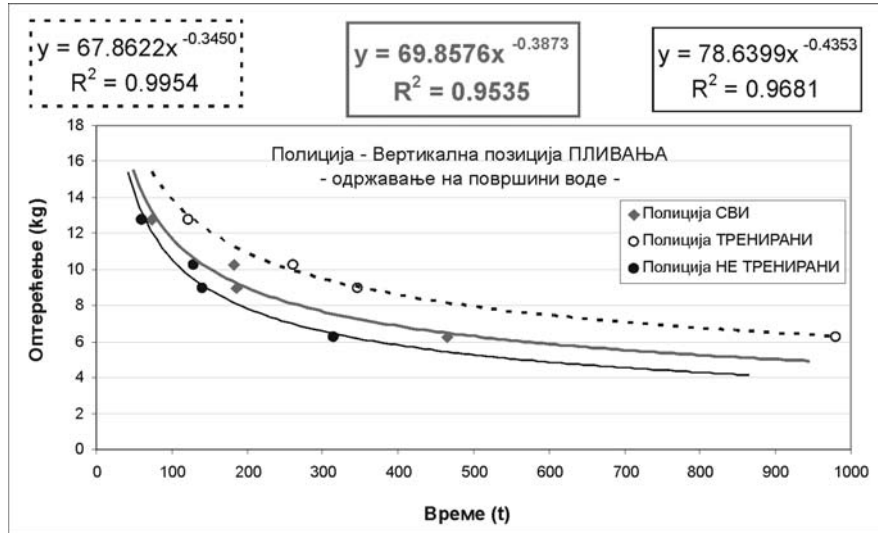
Табела 4 Резултати мултиваријатне анализе варијансе (МАНОВА) у односу на релативне вредности

МАНОВА - релативне вредности			
	Вредност Вилкс Ламбде (Wilks' Lambda Value)	F однос	p ниво
Генерално	0.523	35.500	0.000
5СВЕРТ _{рел}	0.980	0.141	0.718
20СВЕРТ _{рел}	0.877	0.983	0.355
45СВЕРТ _{рел}	0.523	6.394	0.039
120СВЕРТ _{рел}	0.227	23.808	0.002
600СВЕРТ _{рел}	0.192	29.548	0.001

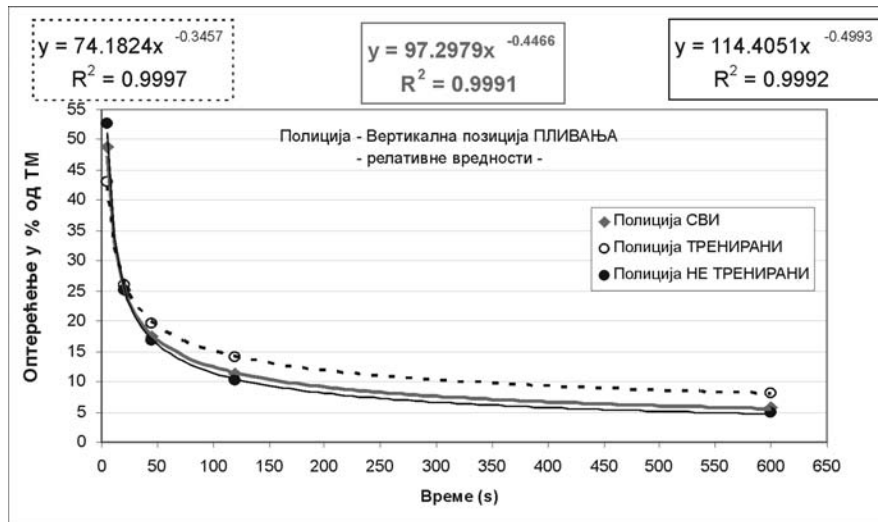
На Графикону 1 дате су дефинисане функције зависности величина оптерећења - дужина самосталног одржавања на површини воде у вертикалној позицији у односу на апсолутне вредности израчунате за целокупан узорак и субузорке раније тренираних и не тренираних испитаника. Добијене једначине спецификације модела, могу се употребити у пракси, јер дефинишу модел којим се генерално описује, испитивана специфична пливачка способност полицајаца датог узраста а за узорак СВИх испитаника дефинисана је следећом формулом: $(y = 69.8576x^{-0.3873})$ (Графикон 1).

На Графикону 2 дате су дефинисане функције зависности величина оптерећења - дужина самосталног одржавања на површини воде у вертикалној позицији у односу на релативне вредности израчунате за целокупан узорак и субузорке раније тренираних и не тренираних испитаника. Добијене једначине спецификације модела, могу се употребити у пракси јер дефинишу модел којим се генерално описује испитивана специфична пливачка способност полицајаца датог узраста, а за узорак СВИх испитаника дефинисана је следећом формулом: $(y = 97.2979x^{-0.4466})$ (Графикон 2).

Графикон 1 Функције зависности величина оптерећења - дужина одржавања на површини воде у вертикалној позицији у односу на апсолутне вредности

Графикон 2 Функције зависности величина оптерећења - дужина одржавања на површини воде у вертикалној позицији у односу на релативне вредности

На Табели 5 приказани су резултати факторске анализе извршене над варијаблама узорка, СВИ са апсолутним и релативним вредностима. Каизер-Мајер-Олкинова (КМО) мера адекватности узорка показала је да је варијабилитет и апсолутних и релативних вредности варијабли статистички значајно поуздан за примену мултиваријатних анализа на нивоу $KMO = 0.461$, $\chi^2 = 413.19$, $p = 0.000$ и $KMO = 0.451$, $\chi^2 = 397.89$, $p = 0.000$, респективно.

БЕЗБЕДНОСТ

Примењена факторска анализа показала је да су се варијабле и апсолутних и релативних вредности структурирале у два фактора (Табела 5). У оба случаја, и у односу на апсолутне, и у односу на релативне вредности варијабли, издвојен је веома велик проценат укупно објашњене варијансе и то 99.33 и 99.25%, респективно.

Табела 5 Резултати факторске анализе - објашњена варијанса (цео узорак - СВИ)

Фактори	Апсолутне вредности варијабли			Релативне вредности варијабли		
	Еиген вредности	% објашњене варијансе	% кумулативне варијансе	Еиген вредности	% објашњене варијансе	% кумулативне варијансе
1	3.01	60.01	60.01	2.91	58.24	58.24
2	1.97	39.32	99.33	2.05	41.01	99.25

На Табели 6 приказани су резултати факторске сатурације добијене над варијаблама СВИ са апсолутним и релативним вредностима. Резултати показују да је и код апсолутних и код релативних вредности издвојено по два фактора са скоро истоветном структуром. Највећи ниво сатурације првог фактора код обе анализе је имала варијабла 120СВЕРТ_{апс}, односно 120СВЕРТ_{рел}, са 97.9% и 97.8% објашњеног варијабилитета, респективно. Највећи ниво сатурације другог фактора код обе анализе је имала варијабла 20СВЕРТ_{апс}, односно 20СВЕРТ_{рел}, са 95.2% и 97.1% објашњеног варијабилитета, респективно.

Табела 6 Резултати факторске анализе - ротирана матрица компоненти (цео узорак - СВИ)

Варијабле	Апсолутне вредности варијабли		Варијабле	Релативне вредности варијабли	
	Ротирана матрица компоненти			Ротирана матрица компоненти	
	Фактор 1	Фактор 2		Фактор 1	Фактор 2
120СВЕРТ _{апс}	0.979	0.198	120СВЕРТ _{рел}	0.978	0.200
600СВЕРТ _{апс}	0.977	-0.191	600СВЕРТ _{рел}	0.977	-0.186
45СВЕРТ _{апс}	0.718	0.691	20СВЕРТ _{рел}	0.22	0.971
20СВЕРТ _{апс}	0.300	0.952	5СВЕРТ _{рел}	-0.320	0.941
5СВЕРТ _{апс}	- 0.304	0.947	45СВЕРТ _{рел}	0.672	0.735

ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧАК

Пливање је вештина одржавања и кретања неког тела, или особе по површини воде без помоћи пловног средства. Пливање као вештина није пресудна у односу на успешност бављења полицијским послом, али јесте неопходна као способност, односно обавезна као моторичко знање код свих припадника полиције, првенствено из личних безбедносних па затим и про-

фесионалних разлога, док је код посебних јединица полиције веома важна због професионалних разлога ((Foster, 1993), односно потреба посла (речна и погранична полиција, жандармерија, САЈ, јединица за обезбеђење, хеликоптерска јединица итд.).

Поред овладаности вештином кретања по површини воде, тј. пливањем неком од спортских или других техника, као посебан вид дела професионалне обучености/оспособљености издваја се способност самосталног одржавања на површини воде у вертикалној позицији. Сама теоретска могућност упадања у дубоку воду и ситуација одржавања у њој док се дата ситуација успешно самостално или уз помоћ других лица реши, условљава да припадници полиције у току своје обуке, као и у току физичког вежбања у за то предвиђеним службеним терминима, између осталог, одређено тренажно време посвете и пливању са увежбавањем свих специфичних облика осталих вештина реализационо повезаних са воденом средином.

Чињеница је и да тежина униформе и формацијских средстава које полицајац има на себи условљавају да он треба да буде оспособљен и надпросечно увежбан, тј. надпросечно способан¹ да се на води одржава и са тим додатним оптерећењем, барем онолико времена колико је довољно да сам по себе безбедно реши дату ситуацију, или онолико времена колико је неопходно да се организује потребна помоћ.

Добијени резултати су показали да је применом предложене методе тестирања могуће поуздано проценити радну способност тј. ниво радне (професионалне - оперативне) оспособљености и да је дефинисан модел на основу кога је дату способност могуће квантификовати, односно претворити у конкретну нумеричку вредност - број. Такође, резултати указују да је метод довољно осетљив тј. дискриминативан, јер је њиме могуће утврдити разлику између популације са различитим нивоом знања и утренираности у односу на мерено. Та чињеница, такође, упућује на закључак да је дату способност могуће одговарајућим едукативним и тренажним третманом са иницијалног нивоа повећати на онај ниво који је са аспекта безбедности и добре и адекватне професионалне обучености појединца потребан.

Факторска анализа је показала да се дата способност најбоље проверава самосталним одржавањем у води у вертикалној позицији у временском интервалу од 120 s, са потребним додатним тежинским оптерећењем, без обзира да ли је оно изражено у апсолутној мери (као маса тега у kg), или у релативној мери (као оптерећење изражену у % од ТМ испитаника). Поменути временски интервал са аспекта физиолошких процеса представља функционалну способност организма у коме се за време максималног рада оптерећује анаеробно - лактани енергетски извор са аспекта капацитета система (Nesck et al., 2003). То значи да су они појединци који су током 120 s у вертикалној позицији могли да се одржавају са што већом масом тега, или је тај тег као додатно оптерећење представљао што већи проценат њихове телесне масе, били најрепрезентативније припремљени и обучени

¹ У односу на популацију цивила.

БЕЗБЕДНОСТ

за дату врсту специфичног пливачког задатка. Са аспекта физиологије и тестираног изорка, резултати овог истраживања генерално указују да је добра припремљеност у односу на анаеробни капацитет доминантно метаболичко оптерећење које са применом датог теста најадекватније процењује.

Сумарно посматрано, резултати су показали да је тест избора за процену испитиване способности онај где испитаник у временском интервалу од 120 секунди покушава да се самостално одржава у вертикалној позицији у води са тегом, као додатним/екстра оптерећењем, просечне тежине од 9.87 kg (Табела 1). Када се дата тежина тега релативизује, односно представи у процентима од ТМ испитаника, она представља 11.29% од њихове ТМ (Табела 2).

На Табели 7 приказани су нормативне вредности за процену нивоа утренираности и увежбаности испитиване специфичне пливачке способности у односу на три могућа оперативна начина процене. Нормативи су израђени у складу са методолошким поступком којим се дефинише седам нивоа успешности по следећим категоријама: 1 - веома лоше, 2 - лоше, 3 - довољно, 4 - просечно, 5 - добро, 6 - одлично и 7 - супериорно (Зациорски, 1982).

Прва методска могућност процене је да се испитаници тестирају са различитим тежинама тега у строго дефинисаном временском интервалу од 120 s (варијанта **a** са Табеле 7). Нпр. лоше припремљен појединац је онај који са тежином тега у распону од 5.01 до 7.44 kg може да се одржава у вертикалној позицији у води максимално 120 s, док је супериорно припремљен онај који то може и дуже са тежинама већим од 14.74 kg итд.

Друга методска могућност процене је да се испитаници тестирају са различитим тежинама тега које су одређене у складу са њиховом телесном масом, такође у строго дефинисаном временском интервалу од 120 s (варијанта **b** са Табеле 7). Нпр. лоше припремљен појединац је онај који са тежином тега (или тежином опреме) која се налази у распону од 5.75 до 8.52% од сопствене телесне масе може да се одржава у вертикалној позицији у води максимално 120 s, док је супериорно припремљен онај који то може и дуже са тежинама које су веће од 16.83% од сопствене ТМ итд.

Трећа методска могућност процене, која је и најједноставнија, најлакша и најпрактичнија за реализацију, је да се испитаници тестирају са истом тежином, коју би представљала просечна тежина оптерећења тега која је добијена у овом истраживању за целу популацију испитаника у временском интервалу од 120 s - тег тежине од 9.87 kg, односно када се статистички израчуната вредност заокружи на цели број - 10 kg, док би се процена припремљености појединца вршила преко времена са којим он може да се одржава у вертикалној позицији (варијанта **c** са Табеле 7). Нпр. лоше припремљен појединац је онај који са тежином тега (или тежином опреме) која износи 10 kg може да се одржава у вертикалној позицији у води у временском интервалу од 4.36 до 71.61 s, док је супериорно припремљен онај који то може у временском интервалу већем од 273.37 s тј. 4 минута 33 секунди и 37 стотинки итд.

Табела 7 Нормативи за процену нивоа припремљености/обучености за самостално одржавање у води у вертикалној позицији

Ниво припремљености		Методске варијанте процене		
		а - прва метода	б - друга метода	в - трећа метода
Нумерички	Описно	kg тега за 120 s	% од ТМ за 120 s	време у s за тег од 10 kg
7	супериорно	14.75 и више	16.84 и више	273.38 и више
6	одлично	12.31 до 14.74	14.06 до 16.83	206.13 до 273.37
5	добро	11.10 до 12.30	12.68 до 14.06	172.50 до 206.12
4	просечно	8.67 до 11.09	9.91 до 12.67	105.25 до 172.49
3	довољно	7.45 до 8.66	8.53 до 9.90	71.62 до 105.24
2	лоше	5.02 до 7.44	5.76 до 8.52	4.37 до 71.61
1	веома лоше	5.01 и мање	5.75 и мање	4.36 и мање

ЛИТЕРАТУРА:

1. Баковљев, М. (1997). *Основи методологије педагогије педагошких истраживања*. Београд: Научна књига.
2. Gastin, P. B. (2001). Energy system interaction and relative contribution during maximal exercise. *Sports Medicine*, 31(10), 725-741.
3. Dopsaj, M., Milošević, M., Arlov, D., Blagojević, M. (1997a). Relationship between horizontal apnoea diving and swimming skill characteristics at non-competitor young males. *EXERCISE & SOCIETY Journal of sports science*, Suppl. issue, 17:183.
4. Dopsaj, M., Milošević, M., Arlov, D., Blagojević, M. (1997b). Indirect situational test for evaluating stress resistance and stress recovery speed with police officers. Book of Abstracts "STRESS OF LIFE", Stress and Adaptation from Molecules to Man Congress, 1-5 July 1997, Budapest, Hungary, pp. 210.
5. Dopsaj, M., Milošević, M., Blagojević, M., Vučković, G. (1999). Evaluation of specific swimming skills in policemen. *EXERCISE & SOCIETY Journal of Sports Science*, Suppl. issue, 22:243.
6. Допсај, М., Милошевић, М., Благојевић, М. (2001). Метролошке вредности индикатора за процену основних пливачких способности полицајаца - Математички модел. *Безбедност*, 48(6), 737-747, Београд.
7. Милошевић, М. (1985). *Одређивање структуре моторичких својстава милиционара*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.
8. Милошевић, М., Јовановић, С., Стојичић, Р и сар. (1994). Модел едукације у специјалном физичком образовању, Зборник радова првог саветовања из Специјалног физичког образовања 11. новембар 1994, Београд: Полицијска академија, 1995, стр. 9-22.

БЕЗБЕДНОСТ

9. Foster, N. (1993). *The Making of a Royal Marine Commando*. London: Sidgwick & Jackson Limited.
10. Hair, J., Anderson, R., Tatham, R., Black, W. (1998). *Multivariate data analysis (fifth ed.)*. Prentice - Hall, Inc., USA.
11. Heck, H., Schulz, H., Bartmus, U. (2003). Diagnostics of anaerobic power and capacity. *European Journal of Sport Science*, 3(3), 1-23.
12. Зациорски, В. (1982). *Спортивная метрлогия*. Москва: Физкультура и спорт.

ESTIMATING POLICE OFFICERS' ABILITY FOR MAINTAINING VERTICAL POSITION WHEN SWIMMING

Abstract: Besides the basic swimming training which incorporates mastering the skill of swimming in horizontal position, as the basic form of independent moving on the surface of water, another important element a member of police has to master related to swimming, as part of the Special Physical Education, or more precisely as part of the Basic Motoric Status, is the faculty to stay independently on the surface of water in vertical position. The aim of the study is to check the suggested method, alongside having the task to define selection criteria for choosing the method for evaluation of a given swimming fitness and suggest the standards for the same. The study has been carried out with the participation of 34 members of police, aged 24.63.8 years. The obtained results show that it is possible to carry out through the application of the suggested testing method, a reliable evaluation of the given fitness level. The obtained equation of the model specification used to describe generally the examined specific swimming skill of the tested policemen is defined by the formula: $y = 69.8576x^{-0.3873}$, where y represents burdening /load/ in kilograms, and x represents the required time interval of activity of 120 seconds during which the subjects were able to stay up in the vertical position with a weight weighing on average 9.87 kg, or 11.29% of the subject's body mass.

Key Words: Special Physical Education, police, specific swimming ability, mathematical modeling.

Милан ПАРАУШИЋ¹

ИНСАЈДЕРИ - НАЈВЕЋА ПРЕТЊА ИНФОРМАЦИОНИМ СИСТЕМИМА

Резиме: У овом раду је анализирана потенцијална опасност која прети компанијама од стране лица која имају унутрашњи приступ компанијским информационим системима. Бројним примерима напада и побуда који су их изазвали покушавамо скренути пажњу на ово, до сад занемаривано питање. Представљени су и могући начини смањивања тих напада на најмању могућу меру.

Кључне речи: информациони системи, напади, инсајдери, запослено особље, хакери, заштита.

УВОД

Последња деценија двадесетог и почетак двадесетпрвог века представљају револуционарно доба у примени модерних информационих технологија. Појава Интернет, интранет и екстранет система и могућност да се преко истих врше различите врсте трансакција са једног на други крај света допринела је појави све већег броја компанија и појединаца који користе ове потенцијале. Проток информација постаје бржи, а цена њиховог преноса много мања. Међутим, њихова заштита сада постаје много комплекснија и захтевнија - број нападача и могућност одлива информација из године у годину прогресивно расту.

Последњих неколико година велики број истраживача ради на студијама које доказују који елемент у безбедносној структури компанија у заштити одлива информација јесте најважнији - са које стране стиже највећа претња. Да ли су то хакери, остали спољни нападачи на безбедоносне софтверске структуре², или највећа претња систему прети од запосленог особља?

По овом питању, студије се не слажу, мада у последњих неколико година све показују да је претња од инсајдера³ у све већем порасту.

¹ Аутор је постдипломац на Факултету за пословну информатику.

² Шпијуни, терористи, организовани нападачи, професионални криминалци, вандалци.

³ Инсајдер: од енгл. речи "inside" (унутра) - неко изнутра, ко има приступ информацијама, добро упућен; запослени у компанији који има приступ осетљивим информацијама.

БЕЗБЕДНОСТ

КО СУ ИНСАЈДЕРИ?

Граница која раздваја категорије спољних и унутрашњих нападача временом постаје све блеђа - запослени радник може прићи систему споља, а истовремено особа која ради по уговору, није радник фирме, а може прићи систему изнутра.

Под појмом "инсајдер" не можемо значи сматрати само стално запосленог радника фирме, већ све оне који имају унутрашњи приступ систему фирме. Можемо да их сврстамо у више категорија:

- а) стално запослено особље, особе које за организацију раде хонорарно;
- б) бивши радници;
- в) запослени у сестринским и кооперантским компанијама;

Запослено особље, поготово неопрезни и незадовољни радници и хонорарци, вероватно представља највећу претњу информационим системима. Имају свакодневни приступ осетљивим информацијама и за злоупотребу система им је често потребан веома низак ниво техничког образовања.

Велику претњу по ИС компанија представљају њихови бивши радници. Људи који су прешли из једне компаније у другу, поготово конкурентску, или радници који су остали без посла представљају нови, веома важан елемент у сагледавању ове теме: отпуштени радник истог дана неовлаштено упада у информациони систем фирме и чини штету. Мотив му је била жеља да радници фирме осете срамоту због његовог отпуштања.

Сестринске и кооперантске компаније могу представљати велики проблем за безбедносне системе јер често имају приступ осетљивим подацима, а истовремено њихови информациони системи не задовољавају основне безбедносне критеријуме.

ПРИМЕРИ НАПАДА

Постоје многобројни примери напада на ИС компанија. Овде ћемо их навести само неколико.

James. J. Hill, бивши нижи чиновник за безбедност у ФБИ, на суђењу признаје да је након одласка из фирме, са рачунара ФБИ у Лас Вегасу приступао поверљивим подацима које је затим продавао мафији. Он није био хакер, већ једноставно користећи старе привилегије неовлаштено узимао информације.

Bruce McGrath, програмер који је радио пет година у Управи контроле продаје алкохолних пића у Онтарију помогао је при стварању софтвера који ће електронским путем повезати локалне радње са главном, базном станицом, а онда злоупотребио софтвер употребљавајући га у нелегалне сврхе. Користећи своју банковну картицу, у једној од радњи би купио боцу вина и притом подигао 300 долара. Рачунар би новчану трансакцију одобрио, али би је након краћег времена аутоматски поништио. На овакав начин McGrath је отео преко 80.000 долара. Ниједну његову проневеру полиција на суду није успела да докаже.

ИСТРАЖИВАЊА

"Не страхујте од хакера колико од незадовољних и неопрезних радника и убачених шпијуна" (<http://www.idg.com>, 01. 02. 2005.), порука је студије коју су урадили Америчко министарство трговине и Америчко друштво за индустријску безбедност 2004. године.

У студији је учествовало 138 високо ранжираних службеника америчких компанија. На питање о одливу информација у периоду: јул 2000. - јун 2001., око 40% испитаника је изјавило да се десило управо преко службеника компаније.

По истраживању које су на ову тему 2001. године спровели амерички eWeek магазин и Camelot, компанија за производњу безбедносног софтвера, 57% испитаника тврди да највећа опасност информационим системима компанија прети од запослених који користе неовлаштен приступ информацијама. Само 21% испитаника највећом бригом сматра хакерски упад у систем. Разлог таквом стању у информационим системима је и што компаније много више пажње и новца улажу у заштиту система од спољних напада него изнутра. Такође, често не обелодањују податке о штетама које чине инсајдери јер страхују од негативног публицитета или других компликација које би се након тога десиле.

У истраживању које је на тему информациона сигурности 2004. године спровела компанија Ernst & Young, од укупно 1233 испитане организације у Сједињеним Америчким Државама, само четвртина испитаника је оценила да њихова одељења задужена за безбедност ИС задовољавају безбедоносне критеријуме који су компанији потребни. И ова, као и претходна студија, показује да велики проблем лежи у томе што су се компаније превише усмериле "на заштиту од спољног напада, нпр. вируса или хакера, а да притом веома мало материјала и енергије улажу у развијање самосвести радника о потреби заштите информација" (<http://www.CNET.com>, 14. 02. 2005).

Компанија Defcom Information Security Ltd. је октобра 2002. спровела истраживање којим је обухваћен већи број финансијских институција. Том приликом је консултовано 20 виших чиновника безбедности ИС. Две трећине испитаних било је мишљења да запослени у њиховим ИТ секторима немају довољно знања и вештина потребних за суочавање са великим бројем опасности које данас прете информационим системима. 58% испитаника је сматрало да њихова сопствена одељења (задужена за безбедност ИС) представљају највећу претњу информационим системима.

Истраживање показује да се рупе у сигурносним системима веома често отварају у моментима када се систем надограђује - када се у већ постојећу структуру уграђује нека нова апликација.

СТУДИЈА АМЕРИЧКЕ ТАЈНЕ СЛУЖБЕ И УНИВЕРЗИТЕТА "CARNEGIE MELLON"

Због појаве све већег броја неовлашћених упада у банкарске системе, Америчка тајна служба (United States Secret Service) и CERT координациони центар Универзитета "Carnegie Mellon" су августа 2004. године направили сту-

БЕЗБЕДНОСТ

дију (Insider Threat Study) о штетама које су у банкарском и сталим финансијским секторима направили инсајдери.

Студија покушава да сагледа не само нападе већ и мотиве који су на њих утицали, па и комплетне процесе и начин њиховог развијања од појаве саме идеје па до чињења преступа.

Истраживање је детаљно одговарало на питања која се тичу детекције инцидента, потпуног описа његове структуре, откривања идентитета инсајдера, планирања и покрета који су вршени пре инцидента. Такође, проучени су тежина штете која је сваком приликом причињена, одговор компанија и правосуђа на инциденте, карактеристике нападнутих система, као и потпуне биографије инсајдера, њихова стручност и интересовања.

Потпуно су обрађена 23 инцидента, у којима је учествовало 26 инсајдера, у банкарском и финансијском сектору, у периоду од 1996. до 2002. године - у 15 случајева у питању је била превара, четири пута је дошло до крађе интелектуалне својине и четири пута је извршена саботажа информационог система:

- већина инцидента се десила у фирмама које немају висок ниво обезбеђења информационог система;
- у 87% случајева инсајдери су за извршење свог дела користили једноставне команде, за које није било потребно неко техничко знање;
- у 78% инцидента инсајдери су имали приступ систему у тренутку када су починили кривично дело;
- 43% преступника је за извршење преступа користило сопствене корисничке налоге и шифре;
- 26 % преступника је за извршење дела користило туђе корисничке налоге;
- само 23% инсајдера је припадало техничком особљу;
- 17% преступника је имало статус администратора;
- у 70% случајева напади су се десили у време обављања редовног радног времена, док је у осталим случајевима то учињено са кућних рачунара;

Наравно, постоје и много софистициранији напади који се много теже могу превенирати. У једном случају нападач је имао толико техничко знање да је успео да направи "логичку бомбу", пошаље је на адресе стотина компанијиних сервера и потом активира наредбу којом је избрисао важне информације.

Разлози чињења неовлаштених упада у ИС су бројни: финансијски фактор, монотонија посла, радозналост, стресне ситуације, малтретирање од стране надређених, жеља за доказивањем... Узроци који могу деловати на промену понашања личности не морају уопште бити везани за посао - ступање у брак, рођење детета, размишљања о старости, менопауза, породични и здравствени проблеми итд.

Ово истраживање Америчке тајне службе и CERT координационог центра обухватило је ексцесе везане само за банкарски и финансијски сектор па је жеља за финансијском добити код преступника била преовлађујућа (81%).

Међутим, иза ње се крију или се са њом преплићу и други мотиви - саботажа (27%), освета (23%), крађа поверљивих информација (19%), жеља за респектом (15%), незадовољство политиком фирме и њеним менаџментом (15%).

На основу извршене анализе, не може се одредити неки заједнички профил преступника: били су запослени на различитим позицијама у компанијама, нису раније имали пријављене преступе тог типа (27% је имало криминални досије, али само 9% се бавило електронским проневерима), имали су велики распон у годинама (од 18 до 59). Преступници су припадници оба пола (у 42% случајева у питању су биле жене), а самаца је нешто више од оних који су у брачној заједници. Занимљив је податак да су запослени у оштећеним фирмама за само 15% колега - преступника изјавили да је сарадња са њима била тешка, а за свега 4% инсајдера да им се није могло веровати.

Инциденте су, сем особља задуженог за безбедност, у великој мери откривали запослени на различитим позицијама: клијенти (35%), супервизори (13%) и остало особље (13%).

Скоро две трећине преступника је откривено нормалним сигурносним процедурама. Након откривања инцидента, у 74% случајева идентитет почиоца је утврђен претрагом системског лога (системског дневника) а у осталим случајевима ширим форензичким испитивањем. Скоро све испитане организације су претрпеле финансијски губитак (у 30% случајева губици су износили преко 500.000 долара), које је у многим случајевима пратило кварење и брисање података, смањење оперативних могућности, умањење репутације итд.

ОДБРАНА

Не постоји лак пут при покушају детектовања и спречавања напада на ИС од стране инсајдера.

Мере које се морају предузимати да би се ови напади превенирали имају више различитих елемената и морају се спроводити систематски. Основне чиниоце у сагледавању тог проблема чине:

1. Добра кадровска политика
2. Стварање позитивне радне климе
3. Развијање самосвести радника о важности заштите информација
4. Надзор запослених
5. Употреба квалитетних софтверских и хардверских решења
6. Регулисано законодавство

Кадровска политика

Правилан избор при запошљавању кадрова представља веома значајну категорију у превенцији штете у информационим системима и тај посао би по правилу морао да се повери најквалификованијем особљу компаније или за то специјализованој установи. "Тип личности појединца одређује правац његовог професионалног избора и самог обављања дужности након избора" (Бранчић, 1986). Процедура која се спроводи приликом запошљавања

БЕЗБЕДНОСТ

различита је, зависно од сектора за који се врши избор. Међутим, општа структурна линија тог процеса мора да има следеће елементе:

1. кадровски упитник са детаљном биографијом
2. интервју
3. тестове способности, знања и навика
4. проверу психо-физичких карактеристика
5. пробни рад

Кадровски упитник служи за идентификацију кадра преко питања која се тичу детињства, школовања, здравствене, материјалне и породичне ситуације кандидата, успеха на претходном радном месту, његовог радног искуства и квалификација. Захтева се и детаљна биографија заинтересованог кандидата.

Биографски подаци могу добро да послуже за припрему интервјуа. Међутим, они немају универзалну прогностичку вредност будућег радног понашања. Проблем лежи и у томе што се и овде и у интервјуима доводи у питање давање тачних података о себи, па се накнадно мора вршити провера истинитости истих. Ужи број интересената се интервјуише и то је прилика да се добију одређени подаци о кандидату, али и да се исти информише о радној организацији, његовим правима и могућностима на послу.

Приликом провере способности, знања и навика путем тестова морамо водити рачуна о њиховој реалној ефикасности: када је селекциони количник висок (када је велики број кандидата примљен) мала је корист од примене тестова. Вредност им је већа уколико је количник мањи. Међутим и овде постоје ограничења - недопустиво је да селекциони количник буде пренизак. Приликом ових провера врше се и процењивања интересовања и успешности кандидата.

Након испуњења свих претходних услова кандидате очекује пробни рад, када ће у одређеном временском периоду бити надгледане његове карактеристике и понашање у реалном радном окружењу.

И поред оваквих силних процењивачких механизма, постоји вероватноћа да систем ипак пропусти лош кадар.

Грешке при запошљавању (хало ефекат, непрофесионална препорука, константне, логичке грешке итд.) потребно је смањити на најмању могућу меру.

Радна клима

Радна клима је веома важан фактор у предупредивању штета у ИС. Дешава се да успешан радник који је са високим оценама прошао процедуру запошљавања, после извесног времена направи озбиљан прекршај. Веома чести поводи али и узроци који стварају овакве примере управо су део радне климе која окружује запосленог. Оваквим питањима највише се бави инжињерска психологија. Да ли је радник задовољан својим радним окружењем, колегама, да ли је адекватно плаћен за посао који обавља?

Човек је осетљив организам на кога у одређеним тренуцима могу значајно утицати све промене које се дешавају у његовој радној средини, од које зависе флукутација, изостанци, повреде, комплетан начин рада. Технички услови као што су микроклиматски услови рада (шум, влажност ваздуха, температура), квалитет опреме итд. у већини модерних компанија су задовољени. Доживљај монотоније који се повремено појављује, може да се ублажи малим променама у радној средини.

Највећи проблем у окружењу једног колектива представљају лоши међуљудски односи. Истраживања показују да велики број инсајдера који изврше напад на ИС то чине због освете или доказивања пред другима. Углавном је у питању повређена сујета због лошег односа колега и управљачког менаџмента према запосленом.

Развој добрих међуљудских односа мора постати топ приоритет компанија. Процес одлучивања се иницира подстицајем из околине. Појединци доносе изненадне, одбрамбене одлуке, па је пожељно не вршити психолошки притисак на запослене. У циклусима који могу утицати на ментални склоп радника треба да учествују и управљачки менаџмент и чиновници задужени за безбедност информационог система. Питања, жеље или предлоге радника потребно је увек пажљиво саслушати - уливање сигурности од стране колега, поверење и поштовање које запослени има према њима, постају јак мотивациони фактор који опредељује појединца да се при решавању проблема обрати компанији. И наравно, новац као мотивациони фактор - запослени за свој труд мора бити адекватно награђен.

Развијање самосвести радника о потреби чувања информација

У већ поменутом истраживању Америчке тајне службе и "CERT" координационог центра напомиње се да 39% инсајдера који су чинили неовлаштене радње није било свесно техничких сигурносних мера којима располаже компанија, а чак две трећине није ни размишљало о негативним последицама које могу изазвати својим поступцима. Да би се овако критична ситуација поправила потребно је веома активно информисати запослене о њиховим правима, али и обавезама. Подизање самосвести запослених о важности чувања информација мора бити свакодневна брига менаџмента. Релативно честом неофицијелном комуникацијом или путем семинара запосленима се предочава какве штете могу настати губитком одређених информација и како се то може одразити и на квалитет живљења самих радника и њихових породица. Предочавају им се моћ сигурносног система као и начин откривања ових напада. Због велике необавештености запослених о последицама које њихови поступци могу изазвати, морају им се предочити подаци о законским регулативама по питању оваквих прекршаја.

Надзор запослених

Већина инцидената обухваћена истраживањем Америчке тајне службе и "CERT" координационог центра, била је планирана унапред (81%). Сем инсајдера, за његове намере је знала и друга особа (у 85% случајева). Такође, код 35% инцидената могле су се раније приметити инсајдерове намере, јер би при планирању напада вршио одређене припреме: крао администраторске

БЕЗБЕДНОСТ

приступне кодове, копирао и премештао податке, тражио неку врсту услуга од сарадника, договарао се са помагачима, показивао неоубичајено понашање итд.

Ове чињенице показују да се већина оваквих претњи може отклонити пре него што дело буде већ почињено. Правни експерти, чиновници задужени за безбедност ИС, супервизори и остали безбедоносни фактори обимнијим, константним и дубљим посматрањем запослених и честом комуникацијом са њима, могу допринети да се број оваквих злоупотреба у великој мери смањи. Уз стални надзор, потребно је с времена на време спровести и анонимне тестовне провере задовољства послом и тестове за мерење потенцијалне флукуације⁴. Ваљано је правити и излазне интервјуе запослених.

Употреба провереног и квалитетног софтвера

У данашње време тржиште програмских пакета претрпано је понудама које се тичу безбедоносног софтвера. Међутим, у обиљу таквих понуда тешко је одабрати прави и поуздан пакет програма који би задовољио све потребе одређене компаније.

У овом случају потребан је софтвер за мониторинг мреже од стране администратора као и од стране надређених. Неопходно је постојање хијерархијског приступа системским подацима: сваки радник добија свој кориснички налог који му даје лимитиран приступ информацијама. Приступни кодови се морају често мењати а снимљени системски логови редовно прегледати. Такође, корисно је инсталирање софтверских решења која би ограничавала и контролисала отицање информација преко Интернета и уређаја као што су Flopi, ZIP, Cd, USB Flash итд. Приступ систему са кућних рачунара потребно је ограничити, бар у погледу важности података којима се може приступити.

Међутим, софтверска решења сама по себи нису потпуно довољна у покушају спречавања отицања информација. Зато се у комбинацији са њима у савременим информационим системима користе и посебне хардверске компоненте као што су токени за реализацију динамичке лозинке, smart картице, USB smart токени итд. Добра хардверска решења доприносе бољој контроли запосленог особља и у комбинацији са софтверским пакетом смањују могућност злоупотреба система на најмању могућу меру.

Компаније морају имати добро утврђена правила понашања којима би се регулисао целокупан приступ (спољашњи и унутрашњи) рачунарској мрежи. У тим би правилима, поред стандардног давања одређених права, требао да се нађе и видео-мониторинг рачунарских станица. Посебна контролна процедура мора се одржавати приликом надоградњи и других измена постојећег софтверског система.

⁴ Постепено повећавање незадовољства послом и sazревање жеље да се из њега дефинитивно оде.

Регулисано законодавство

У времену велике експанзије модерних информационих система и широког кориштења њихових могућности, када број злоупотреба који се изврши преко рачунара постаје незамисливо велики, неопходно је постојање законодавних норми и аката које ће препознавати и кажњавати овакве преступе.

Први закони на пољу заштите података појавили су се у неким државама САД шездесетих година XX века. Од тог времена је законодавство на том пољу изузетно унапредовало. Чак је напредовала и компјутерска форензика до те мере да је Врховни суд САД још 2001. године прихватио Правила везана за електронске доказе, по којима се они могу валидно користити у грађанским и управним стварима и процесима. Прва земља која је на националном нивоу донела закон о заштити података била је Шведска (1971. године). Њен пример су ускоро следиле и остале земље западне Европе.

Наша држава је први корак на том пољу учинила 12. априла 2003. године, када је постојећем Кривичном законнику додата глава "Кривична дела против безбедности рачунарских система". Закон предвиђа казне за седам облика кривичних дела везаних за рачунаре. Пошто кривичних дела која се могу починити злоупотребом рачунара има више од седам, ови чланови закона су намерно прављени да буду општи како би се јавним тужиоцима омогућило да гоне починиоце свих данас познатих облика компјутерског криминала.

Међутим, за успешну борбу на овом пољу није довољно само постојање законских норми већ и њихово спровођење - спремност правосуђа и полиције да се супротставе оваквој врсти компјутерског криминала.

ЗАКЉУЧАК

У ери брзих и великих техничких достигнућа, када се проток информација одвија посредством интернет технологија и када компаније ове техничке потенцијале обилато користе, опасност од злоупотреба њихових информационих система из године у годину прогресивно расте. До сад занемаривано питање - злоупотреба ИС од стране инсајдера, у последње време поново у ИТ сектор улази на велика врата. Умножавају се студије које поново на позорницу враћају човека и његове честе злоупотребе радног места - и умножавају се покушаји да се тај проблем реши.

Инсајдери представљају велику претњу ИС и само систематском и здравом кадровском и пословном политиком компаније могу да се изборе са овом опасношћу.

Прави одабир квалитетне и поуздане радне снаге, константно одржавање позитивне радне атмосфере, развијање самосвести радника о важности чувања информација, систематски надзор запослених, кориштење квалитетних софтверских и хардверских алата и регулисане законодавне норме на том пољу, једини су прави начин којим ће компаније успети да сведу опасност од негативног деловања инсајдера на најмању могућу меру.

БЕЗБЕДНОСТ

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бранчић, Б. (1986), *Психолошке теорије избора занимања*, Београд: Научна књига.
2. Буквић, А. (1970), *Мерење у психологији*, Београд: скрипта.
3. Гузина, М. (1980), *Кадровска психологија*, Београд: Научна књига.
4. <http://www.cnet.com>, Security measures often overlook human factor, 24. 09. 2004.
5. <http://www.CNN.com>, Insiders are major security threat, 11. 07. 2001.
6. <http://www.csoonline.com>, The insiders, 06. 09. 2001.
7. <http://www.FinallySoftware.com>, Meeting GLBA Requirements, Октобар 2004;
8. <http://www.financialpost.com>, IT insiders can manipulate system for own advantage, 25. 03. 2003.
9. <http://www.idg.com>, Biggest security threat? Insiders, 02. 10. 2002;
10. <http://www.InformationWeek.com>.
11. <http://www.internetogledalo.com>, Изазови Cyber простора - Cyber форензика (Дракулић, М.; Дракулић, Р.), број 56.
12. <http://www.netsec.net>.
13. <http://www.reuters.com>, Insiders are main computer security threat, 21. 06. 2001.
14. <http://www.SearchSecurity.com>, Are insiders really a bigger threat?, 17. 06. 2003.
15. <http://www.secretservice.gov>, Insider Threat Study: Illicit Cyber Activity in the Banking and Finance Sector, Август 2004;
16. Јовашевић, Д. (2003), *Кривичноправна заштита безбедности рачунарских података*, Београд, Правни информатор, број 6.
17. Костић, С. (1986), *Психологија рада*, Београд: Научна књига.
18. Родић, Б; Ђорђевић, Г. (2004), *Да ли сте сигурни да сте безбедни*, Београд: Продуктивност АД.
19. Tiffin J., McCormick E. (1974), *Industrial psychology*, Њјјорк: Prentice-Hall,

Скраћенице:

ИС: Информациони систем

САД: Сједињене Америчке Државе

ИТ: Информационо - технолошки

INSIDERS - THE GREATEST THREAT TO INFORMATION SYSTEMS

Abstract: In this paper, we are trying to analyze potential danger for companies by persons who have internal access to companies' information systems. Through many examples of these attacks and their motives, we have tried to draw attention to this matter, so far greatly neglected. We are also suggesting some possible ways of reducing of the number of these to a minimum.

Key words: information systems, attacks, insiders, employees, hackers, protectio.

ПРЕВОДИ

Проф. др Вера БЕЛОКАПИЋ-ШКУНЦА,
Виша школа унутрашњих послова

РУКОВОЂЕЊЕ У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА¹

УВОД

Многе земље (укључујући и Русију) се сусрећу са потребом да у најкраћем року отклоне последице великих ванредних ситуација цивилног карактера. Сваке године се у свету дешавају стотине ванредних ситуација. Уколико до ванредне ситуације дође у индустријској зони или великом граду, та ситуација неизбежно доводи до знатних разарања и губитака и може да однесе стотине и хиљаде људских живота. Само у току 1989. године у СССР је било 790 великих несрећа (хаварија), око милион случајева задобијања траума, што је изазвало смрт више од 250.000 људи.²

Повећао се број различитих врста опасности које угрожавају не само људе појединачно, већ и друштво у целини - насиље, терор, елементарне и друге непогоде.

Велики број несрећа настаје као резултат производње у различитим предузећима која озбиљно угрожавају животну средину. Последице такве производње у многим деловима света доводи до ендемичних суша, најезде скакаваца, уништавања шума, киселих киша, повећања загађености животне средине и других еколошких последица.

Настанак ванредних ситуација је првенствено условљен могућом појавом и развојем елементарних непогода (земљотреси, тајфуни, поплаве, цунами и др.). Према подацима UNESCO земљотреси су на првом месту по причињеној материјалној штети и на једном од првих места по броју људских жртава. На пример, јак земљотрес може да однесе до милион људских живота и да причини материјалну штету од више стотина милијарди рубаља, не узимајући у обзир ланчану реакцију ванредних догађаја и њихове последице на економију, као и да дестабилизује друштвене прилике на великој територији.

¹ Наслов оригинала Архипова, Н. И., Куба, Б. Б. *Управление в чрезвычайных ситуациях*, Российский Государственный Гуманитарный Университет, Москва, 1994.

² Правда, 1990, 4. јануар.

БЕЗБЕДНОСТ

Четвртина територије Заједнице независних држава (ЗНД) се налази у сеизмички опасним областима. Постојање објеката са повећаним захтевима у смислу сеизмичке сигурности у тим областима, на пример нуклеарне електране, капацитети за производњу експлозивних и хемијских средстава, знатно проширује опасну зону која (према подацима Академије наука Русије) износи око 40% територије ЗНД.

Ванредна ситуација је неповољан скуп фактора и догађаја који угрожавају животе људи, нарушавају услове за њихов нормалан рад, онемогућавају производњу, привредну и друге врсте делатности, свакодневни живот.

У ванредне ситуације цивилног карактера спадају елементарне непогоде, катастрофе, акциденти, посебно хаварије нуклеарних електрана, хидротехничких објеката, хемијских капацитета и сл.

Ванредне ситуације се могу поделити према различитим критеријумима. Према размерама или областима на које се односе, ванредне ситуације могу бити међудржавне, државне, регионалне, локалне, објектске, технолошке. Према времену, динамици ширења и отклањању последица може се говорити о стратешким ванредним ситуацијама које веома брзо доводе до катастрофалних последица великих размера; ванредним ситуацијама које се шире доста споро и ванредним ситуацијама оперативног карактера (хаварије), чије су последице обично локалног карактера. Према врсти нанете штете разликују се ванредне ситуације са директном и индиректном штетом; ванредне ситуације које угрожавају људске животе; ванредне ситуације које доводе до нарушавања еколошке равнотеже, уништавања материјалних ресурса и сл. Ванредне ситуације се могу класификовати и по настанку, последицама, стратегијама за њихово отклањање, могућностима планирања за њихово спречавање и др. Постојећа тенденција повећања размера ванредних ситуација и тежине њихових последица захтева благовремену и аргументовану припрему контрамера за њихово отклањање и стварање руководећих структура - система за руковођење у ванредним ситуацијама.

Да бисмо научили да ванредну ситуацију дочекамо потпуно припремљени, потребне су, по правилу, свеобухватне организационе мере. Притом су важне не само инвестиције и ниво техничке опремљености друштва, већ и припремљеност становништва за ванредне ситуације. Ако је становништво довољно припремљено за ванредне ситуације, ако су реализоване све унапред припремљене контрамере, активирани снаге, средства и системи за брзо реаговање, укључујући информисање, непожељне последице ванредних ситуација могу бити сведене на минимум.

Мере за спречавање и отклањање последица ванредних ситуација у великој мери подсећају на мере за одбијање војног напада. Зашто не можемо да уложимо напоре да се смањи штета од ванредних ситуација која се може упоредити са трошковима за одбрану? Ово прво ће се догодити пре или касније, а друго се може избећи флексибилношћу и далековидошћу. У нашу

свест мора се усадити мисао да се знатан број ванредних ситуација не може избећи: њихова појава је само питање времена.

Треба имати у виду да све активности на отклањању последица ванредних ситуација (обавештавање, спасавање, пружање неодложне медицинске помоћи и др.) представљају посебну врсту делатности у којој никако не могу сви да учествују. Компетентност, професионалност, одговорност и пожртвованост су особине по којима морају да се бирају људи који ће обављати ове послове.

Основни циљ аутора је да се размотре теоријске и методолошке основе успостављања и функционисања система руковођења у ванредним ситуацијама и информационих система за брзо обавештавање који омогућују оперативан и непрекидан рад.

Анализу развоја ванредних ситуација и доношење оперативних одлука отежавају веома велика неодређеност процена њихових основних елемената, различити ставови о избору начина за њихово отклањање, сложеност квантитативне процене ефикасности донетих одлука. Руководећи органи, чак и уз знатна материјална средства, морају да дејствују у условима израженог недостатка времена, прецизности и поузданости информација, што може да доведе до доношења нерационалних и чак погрешних одлука, а самим тим и до великих не само материјалних губитака.

Методички материјал у овом раду треба да помогне да се формализују и аутоматизују процеси доношења стратешких и оперативних одлука у ванредним ситуацијама коришћењем метода откривања, анализе и типизације ванредних ситуација, избора начина реализације и процене ефикасности одлука и препорука које се доносе.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ФОРМИРАЊА И ФУНКЦИОНИСАЊА СИСТЕМА РУКОВОЂЕЊА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

Природни и техногени ризици су фактори који одређују квалитет живота у регионима једне земље. Степен техногеног и природног ризика којима подлеже свака индивидуа зависи од три фактора: вероватноће настанка ванредне ситуације, тежине њених последица и нивоа заштите индивидуе који обезбеђују службе за спасавање у случају настанка ванредне ситуације. Вероватноћа настанка техногених ванредних ситуација и тежина њихових последица у великој мери зависи од конкретних карактеристика индустријских и цивилних објеката, објеката за заштиту, од резултата одлука о размештању производних, социјалних и стамбених објеката у региону, квалитета градње, поштовања одређених норми и правила при изградњи и др. Проблем смањења укупног регионалног ризика, специфичности рада у ванредним ситуацијама доводе до великог броја проблема фундаменталног и практичног карактера, а пре свега проблема у стварању ефикасног система планирања и оперативног руковођења комплексним мерама за спречавање и отклањање последица ванредних ситуација.

БЕЗБЕДНОСТ

Специфичност функционисања система руковођења у ванредним ситуацијама је у томе што проблем (ванредна ситуација) настаје неочекивано, нагло; појављујући се, он систему руковођења поставља задатке који не одговарају стационарном режиму рада организације и њеном ранијем искуству. Контрамере морају бити хитно донете, али уобичајени начин не омогућује да се то учини из следећих разлога:

Постојећи планови рада не одговарају новој ситуацији; појављују се нови задаци; стижу велике количине информација које треба обрадити и анализирати. У таквим условима постоји опасност од опште панике. Руководиоци нижег нивоа, нашавши се у неочекиваној ситуацији, ако немају директиве одозго и целу слику ситуације, могу да подлегну тој паници и да непромишљеним одлукама допринесе збрци. Треба такође напоменути да многи руководиоци не могу да измене свој начин размишљања и рада у условима скоковитих, неочекиваних промена.

На основу анализе функционисања система руковођења у ванредним ситуацијама може се издвојити низ његових особености у поређењу са функционисањем традиционалних система руковођења (таб. 1).

Функционална структура система руковођења у спречавању ванредних ситуација и деловању у ванредним ситуацијама, мора да обухвати читав низ проблема који се односе на такве ситуације, укључујући фазе прогнозирања, спречавања и припремања за функционисање у ванредним ситуацијама, а такође и отклањања њихових последица.

На тај начин систем руковођења у ванредним ситуацијама мора да има четири режима рада:

- режим свакодневног рада (стационарно функционисање);
- режим повишеног степена готовости (активна припрема и превентивне мере);
- ванредни режим (деловање у ванредним ситуацијама);
- постванредни режим (отклањање дуготрајних последица ванредних ситуација).

За први режим је карактеристично одсуство информација о видљивим знацима могућег настанка ванредне ситуације.

Задатак система руковођења у ванредним ситуацијама у стационарним условима је противакцидентно превентивно планирање, чији су основни циљеви сакупљање информација ради прогнозе могућег развоја ванредне ситуације и контрола њених последица, ресурса који су потребни за њено отклањање, састављање специјалних прогноза које омогућавају ефикасно реаговање на очекиване проблеме, сертификација и категоризација предузећа, погона, земљишта, технологије, региона и др. У оквиру овог режима се дефинишу и стварају нормативни, законодавни и економски механизми који су усмерени на минимизирање ризика и штета у ванредним ситуацијама.

Табела 1

Упоредне карактеристике система руковођења

Традиционални системи руковођења	Системи руковођења у ванредним ситуацијама
Стални режим функционисања	Различити режими функционисања
Чврста структура и јасна подела функција у дугом временском периоду	Непостојање чврсте структуре и јасне поделе функција у дугом временском периоду, флексибилност, агресивност
Уска функционална усмереност	Широка и делимично непредвидљива област активности
Моноструктура	Полиструктура
Прописани доток информација	Зависност дотока информација од конкретне ситуације
Прецизне информације	Непоуздане информације
Прекомерне информације	Недовољне информације
Низак степен промена	Висок степен промена
Предвидљивост ситуације	Непредвидљивост ситуације; оријентисаност на претходно искуство, по правилу, нема ефекта
Принцип јединства овлашћења и одговорности	Комбинација принципа недељивости руковођења и поделе овлашћења и одговорности
Функционални потенцијал	Организациони потенцијал
Доминантност социјално-економских циљева и критеријума функционисања	Циљеви - ефикасност, успешност у отклањању узрока ванредних ситуација и њихових последица; критеријуми - минимизација времена за постизање циљева, минимум губитака (жртава) при отклањању ванредних ситуација

Ефикасни подсистеми противакцидентног превентивног планирања морају не само да дају прогнозу појаве могућих ванредних ситуација, већ и да предвиде одговарајуће превентивне мере, при чему тежиште мора бити на отклањању основних узрока, а не насталих последица.

Превентивни план мора бити флексибилан да би се на основу њега могао направити, уколико је потребно, конкретан програм активности, укључујући хитне мере за спасавање и друге неодложне активности. Такав план мора да укључује анализу по секторима како ни једна област не би остала занемарена. Њиме се одређују потребе у људству, места на којима пострадали могу бити прихваћени и расељени, снабдевање прехранбеним производима и могућа "уска грла" у систему материјално-техничког обезбеђења. Могућност и вредност таквог плана у тренутку настанка ванредне ситуације је у томе

БЕЗБЕДНОСТ

што ће он помоћи да се максимално скрати време прикупљања информација и доношења потребних оперативних одлука.

Други режим повишеног степена готовости одликује се постојањем информација о потенцијалној претњи настанка ванредних ситуација. Задачи система руковођења у ванредним ситуацијама у оквиру овог режима су припрема и реализација детаљних планова мера за спречавање или ублажавање последица ванредне ситуације на бази унапред припремљених сценарија њеног ширења и предузимања одговарајућих активности.

Систем руковођења у ванредним ситуацијама представља систем у чијим се оквирима реализују методи превентивног откривања могућности настанка и развоја ванредне ситуације и брзог реаговања на промене ванредних прилика.

Прогноза могућности настанка ванредне ситуације и процедуре превентивног планирања базирају се на редовној процени тенденција развоја постојеће ситуације, као и ресурса који су потребни и за њено побољшање, стабилизовање и за ублажавање последица ванредне ситуације.

Недостатак потребних информација је често основна препрека за организовање система раног спречавања. У многим случајевима то је условљено недовољним ангажовањем на пољу откривања и коришћења потребних информација. Треба рећи да када неки неочекивани фактори тек почињу да утичу на организацију (структуру), њихов утицај обично остаје скривен у оквирима уобичајених нормалних колебања. У таквим условима, уколико могућа промена не буде откривена као резултат специјалне прогнозе, уобичајена реакција на промене биће мере које су у прошлости помагале да се коригују периодична погоршања ситуације. Уколико такве мере нису делотворне, организација се очигледно судара са новим проблемом.

Моменат када прикупљени подаци са високим степеном вероватноће потврђују да је погоршање ситуације неповратно и да је потребно предузимање противмера, назваћемо моментом почетка ширења ванредне ситуације. Овај моменат је најопаснији и критичан је за лица која прва морају да реагују на појаву ванредне ситуације, да дођу на лице места и да вештим, прецизним и професионалним деловањем започну рад на отклањању ванредне ситуације.

Нажалост, многобројни примери како у нашој земљи, тако и у иностранству, показују да чак и постојање поузданих и прецизних информација често није довољно да би руководство хитно реаговало на настанак ванредне ситуације, предузело оперативне и ефикасне радње које се огледају у доношењу и реализацији одговарајућих стратешких и тактичких одлука.

Основни узроци кашњења у предузимању одговарајућих мера су:

1. Инертност информационог система која се објашњава потребним временом за посматрање, обраду и интерпретацију резултата посматрања и преношење добијених информација одговарајућим руководиоцима. Инертност

је такође последица губитка времена због размене информација међу руководиоцима ради заузимања заједничког става.

2. Неопходност провере и потврде поузданости информација о настанку ванредне ситуације. Провера и потврда поузданости информација је неопходна, иако ће неки руководиоци, чак и када су апсолутно поуздане информације, тврдити да није потпуно сигурно да ће настати ванредна ситуација и да ће представљати опасност. Они ће заступати мишљење да треба још мало сачекати и посматрати да ли ће опасност сама од себе проћи. Најбољи пример који потврђује овај став је ситуација која је настала у нуклеарној електрани у Чернобиљу после експлозије реактора у четвртом блоку.

3. Психолошке особине човека. Прво, поједини руководиоци, чији је рад директно повезан са насталом ванредном ситуацијом, сматрају да ће признање да постоји ванредна ситуација утицати на њихову репутацију или да ће довести до губитка функције на којој се налазе. Други руководиоци ће, чак и ако су убеђени да ванредна ситуација постоји, покушавати на сваки начин да одложе званично признање да је дошло до ванредне ситуације, како би имали довољно времена да учврсте своје позиције и припреме тактику деловања која неће угрозити њихов статус. Друго, кашњење у адекватном реаговању на ванредну ситуацију изазвано је неприхватањем неуобичајеног, будући да су поједини руководиоци, као и човек уопште, навикли да верују прошлости, уобичајеном искуству и да одбацују необично, ново, сматрајући то невероватним и неоснованим. "Људи се највише боје промена" (Ф. Достојевски).

Треба рећи да руководиоци готово увек негирају психолошке узроке закашњења, јер се то негативно одражава на њихову репутацију. Кашњење најчешће оправдавају потребом да се увере у поузданост и прецизност информација о ванредној ситуацији.

Ови и други разлози, по правилу, доводе до великог кашњења у адекватном реаговању руководства на појаву ванредне ситуације и до знатног повећања штете. У многим случајевима они могу да анулирају потенцијалне могућности подсистема прогнозирања, противакцидентног превентивног планирања у целини.

Да се не би изгубиле и да би се потпуно искористиле постојеће могућности и предности, потребно је да се не само побољша рад подсистема за противакцидентно превентивно планирање, већ и да се повећа спремност руководиоца за рад у условима неодређености високог степена и њихова способност да узимају у обзир дугорочне прогнозе без обзира на непрецизност и непотпуност.

Трећи режим (ванредни) је скуп околности који се у складу са постојећим нормативима карактерише као ванредна ситуација.

БЕЗБЕДНОСТ

Задачи система руковођења у ванредним ситуацијама у оквиру овог режима су спровођење оперативних активности на заштити (становништва, зграда, различитих објеката, усева, стоке и др.) од различитих опасности, спасавање и обављање других неодложних активности.

За разлику од уобичајених система планирања и руковођења (укључујући системе стратешког планирања) који треба да разматрају стратешке задатке за релативно дуги период, системи руковођења у ванредним ситуацијама морају да дејствују у реалном времену. У систему руковођења у ванредним ситуацијама стратешки задаци морају да се решавају оперативно и непрекидно у ограниченом временском интервалу. У пракси то представља такође периодично кориговање списка кључних стратешких задатака и непрекидно праћење нових ванредних догађаја, о чему руководство мора бити одмах обавештено. Осим тога, систем руковођења у ванредним ситуацијама мора бити идеолошки преоријентисан на неопходност, могућност и способност деловања у екстремним условима.

Када настане ванредна ситуација у систему почиње да функционише специјална комуникациона мрежа везе. Могућности ове мреже обично знатно премашују ограничења која су карактеристична за систем везе који функционише у режиму свакодневног рада, а њена тополошка структура је, у суштини, потпуни граф.

За време ванредних прилика потребно је извршити прераспodelу обавеза руководства. Једна група на челу са руководиоцем мора да предузима ванредне мере, да омогућује групно доношење одлука; друга група мора да води оперативни рад да би се реализовале донете одлуке са минималним одступањима крајњих резултата од плана; трећа врши контролу и обезбеђује нормалну морално-психолошку климу у систему руковођења у ванредним ситуацијама, организацијама, установама и региону у целини.

За реализацију ванредних мера организује се и уводи мрежа оперативних група. Наравно, њен основни задатак је доношење брзих и ефикасних одлука ради спречавања панике.

Руководиоци оперативних група заједно са руководством система у целини, независно од унутрашњих организационих веза, састављају групу за стратешко деловање или штаб. Веза међу члановима ове групе гради се по принципу потпуно повезаног графа, директно. Руководство штаба прави општу стратегију активности за отклањање ванредне ситуације, распоређује одговорност међу руководиоцима оперативних група и координира активности. Оперативне групе дејствују на одређеном простору у оквиру заједничке стратегије. У систему може бити организовано неколико мрежа везе различите намене, али све информације које циркулишу у тим мрежама морају бити доступне члановима штаба. Пожељно је унапред направити штаб и оперативне групе и организовати везу међу њима. Такође је потребно унапред у режиму свакодневног рада организовати обуку за деловање у ванредним ситуацијама. При том треба обратити пажњу на креативан приступ решавању неочекиваних проблема у неподвижним ситуацијама, на вештину

да се идентификују и анализирају настале ситуације и да се прогнозира њихов ток, да се ради тимски и у припреми важних одлука. Истовремено у систему руковођења у ванредним ситуацијама мора обавезно да се реализује принцип недељивости и личне одговорности за одлуке које се доносе.

Почетак реаговања система руковођења на појаву ванредне ситуације првенствено је повезан са нестандартним, ванредним и радикалним мерама. Ове мере се деле на **стратешке** и **тактичке** (оперативне).

Стратешке мере су везане за значајну реорганизацију постојећег система руковођења, формирање и почетак рада нове функционалне структуре система, организацију хитне службе, реализацију нових функција доношења одређених контрамера, формирање нове информационе средине и одговарајућег информационог система.

Оперативне, тактичке мере суштински не мењају уобичајене организационе односе. Обично се свде на руковођење реализацијом стандардних функција, везаних за обезбеђивање непрекидног рада система руковођења у новим, тежим условима. Основни циљ ових мера није да се заустави ширење ванредне ситуације или да се отклоне њене последице, већ да се обезбеди функционисање система руковођења у ванредним ситуацијама.

У оквиру стратешког приступа морају бити реализоване следеће мере:

- реорганизација или формирање структуре система руковођења и оснивање штаба за отклањање ванредне ситуације;
- реорганизација постојећег или формирање новог информационог система;
- формирање хитних служби (екипа) за следеће намене:

1) идентификација ситуације, састављање потребних мапа, проучавање узрока ванредне ситуације и заштита;

2) прогноза ширења ванредне ситуације, моделирање динамике њеног ширења и процена ресурса (материјалних, финансијских, радних и др.) који су потребни за отклањање ванредне ситуације, као и процена неопходности евакуације становништва;

3) припрема и анализа стратегије отклањања ванредне ситуације и њених последица, подела територије на области и зоне снабдевања и одређивање одговорних лица, утврђивање броја потребних оперативних екипа и њиховог састава, распоређивање тих екипа и опреме на објекте ради постизања тактичких циљева, организација затворених зона и зона патролирања, организовање евакуације (потпуне или делимичне);

4) планирање и оперативно руковођење у организовању одређених активности, утврђивање приоритета, именовање одговорних за њихову реализацију, расподела ограничених ресурса;

5) спасавање, санирање и друге неодложне активности, првенствено везане за обавештавање, проналажење пострадалих, пружање хитне медицинске помоћи, реализацију противпожарних, противхемијских и других мера, ор-

БЕЗБЕДНОСТ

ганизовање смештаја и привремене инфраструктуре, снабдевање, превозна средства, материјално-техничко обезбеђење, исхрану, трговину, телекомуникације, средства информисања и др.

Режим отклањања последица ванредних ситуација се одликује непостојањем активних угрожавајућих елемената ванредне ситуације и спровођењем мера за успостављање нормативног функционисања објеката.

Задатак система руковођења у ванредним ситуацијама у оквиру овог режима је оперативно и дугорочно планирање активности за ублажавање или потпуно отклањање последица ванредних ситуација. Треба напоменути да је кориговање донетих дугорочних и оперативних планова нарочито потребно када се отклањање последица ванредних ситуација приводи крају. То се објашњава чињеницом да пружање помоћи, по правилу, заостаје за реалним потребама; највећи обим помоћи често долази у тренутку када су потребе за њом смањене.

ПРИКАЗИ

Проф. др Милан МИЈАЛКОВСКИ,
Факултет цивилне одбране Универзитета у Београду

Мр Мирослав Талијан: "ТЕРОРИЗАМ И АНТИТЕРОРИСТИЧКЕ СНАГЕ"

Тероризам је специфичан облик угрожавања безбедности многих држава савременог света. Условно се састоји од неоружаних (тзв. ненасилних, нуришилачких, несмртоносних) делатности и оружаных (борбених, рушилачких, смртоносних) делатности. Свака држава се брани од те опасности коришћењем свих расположивих могућности. У оквиру њих, наглашену улогу имају посебно задејствоване снаге које се терминологијски називају "анти-терористичке снаге". Оне представљају окосницу противтерористичког система државе, односно својом организованошћу, опремљеношћу и спремношћу одвраћају екстремисте од планираног терористичког испољавања, а уколико се испоље насилно (изведу један или серију терористичких аката), енергично их онеспособљавају или уништавају.

Аутор књиге "Тероризам и антитерористичке снаге" мр Мирослав Талијан, дугогодишњи припадник специјалних антитерористичких јединица Војске Србије и Црне Горе, више непосредан а мање посредан учесник у многим противтерористичким акцијама и операцијама, несумњиво руковођен идејом да би писаним (трајним) презентовањем оваквог свог богатог искуства јавности дао значајан допринос унапређењу одбране од тероризма, определио се и успео да напише ово вредно теоријско-стручно дело. Пошто су рецензенти проф. др Андреја Савић (Полицијска академија у Београду) и проф. др Радован Илић, пуковник, начелник Института ратне вештине Војске Србије и Црне Горе, оценили врхунском оценом овај квалитетан рад, књига је крајем 2004. године публикована у издању Управе за школство и обуку Генералштаба Војске Србије и Црне Горе.

Књига "Тероризам и антитерористичке снаге" је резултат веома умешног споја теорије и праксе, односно резултат је теоријског истраживања феномена одбране од тероризма. Наменења је првенствено особама које се професионално баве веома сложеним проблемом одбране од тероризма, независно да ли је реч о војним, полицијским, обавештајно-безбедносним и сличним. Са друге стране, квалитетан и веома занимљив садржај књиге, написан једноставним стручним језиком и допадљивим стилем, несумњиво

БЕЗБЕДНОСТ

ће закупити пажњу и свих других особа које желе да оснаже своју информисаност о овом актуелном и по свему судећи, перспективном проблему међународне заједнице. Књига је издата у тиражу од 300 примерака, обима је 210 страница и садржи увод, три поглавља, прилози и попис коришћених извора.

У **уводу** је најпре сажето презентован проблем тероризма данас у свету и наглашена његова израженост у односу на безбедност појединих држава у обиму и на начин који чак прети њиховом опстанку, а потом установљава констатација да је незамислива успешна одбрана од те опасности уколико држава не располаже наменским противтерористичким снагама. У ствари, уводна разматрања наговештавају операционализацију проблема истраживања у књизи.

Прво поглавље под називом **Разматрања тероризма и антитероризма** карактерише принцип општег, посебног, појединачног. Наиме, у њему се идентификује двостраност оштро супротстављеног процеса - агресија терориста и одбрана жртава те агресије и студиозно разматрају његови битни аспекти. Анализа кључних ставова и гледишта међународних организација у вези са тероризмом указује на углавном познато стање у сфери теорије, односно да не постоји јединствено теоријско одређење овог горућег проблема, које се повратно испољава тако што у приличној мери ограничава успешност сузбијања тероризма како у појединим земљама тако и у свету. У оквиру дотичног глобалног разматрања тероризма истиче се привилегованост његових носилаца у јужној српској покрајини Косово и Метохија, тачније, да терористичке банде албанских екстремиста годинама некажњено примењују насиље, првенствено над српским цивилима. Овај део књиге се заокружује регистровањем и ваљаним разматрањем антитерористичких мера које аутономно предузимају све актуелне и могуће жртве агресије терориста. Такође се истиче нужност удруживања држава ради успешне одбране од те опасности и с тим у вези критички констатује да је таква намера у међународној заједници присутна од још пре неколико деценија, међутим постигнути резултати су скромни.

Друго поглавље носи назив **Антитерористичке снаге у свету**. Овде су приказани обавештајно-безбедносни системи и елитне специјалне антитерористичке јединице Сједињених Америчких Држава, Велике Британије, Савезне Републике Немачке, Руске Федерације и Израела. Закључак је јасан: обавештајне и безбедносне агенције поменутих земаља воде бескомпромисну борбу против свих структурних елемената терористичких колективитета, који угрожавају безбедност њихове матичне земље. У том динамичном и по много чему енигматичном процесу тежиште имају на предупређењу паклених намера терориста, дакле на превентиви. Истоветну ревност показују и у случајевима када неки терористички колективитет успе да се испољи насилно у односу на било коју виталну вредност матичне земље, и истиче да у таквим околностима, безбедносне и обавештајне агенције координисано дејствују са специјалним антитерористичким снагама које применом физичке силе неутралишу терористе. У том смислу, наведени и зналачки, описани неки карактеристични примери.

Последње, треће поглавље носи назив **Антитерористичке снаге у оквиру Државне заједнице Србија и Црна Гора**. У њему су представљени обавештајно-безбедносни систем и специјалне антитерористичке јединице ДЗ Србија и Црна Гора. Евидентна је специфичност поменутих елемената Србије и Црне Горе у односу на такве елементе приказане у другом поглављу. То је свакако утицало на опредељење аутора да у овом поглављу само делимично размотри противтерористичке снаге држава чланица (Србија и Црна Гора), а студиозно прикаже антитерористичке јединице и снаге Војске Србије и Црне Горе. Комплексност приказа обухвата намену и задатке тих јединица, избор и оспособљавање припадника, опремљеност средствима за извршавање задатака, систем руковођења и командовања и језгровита искуства из њиховог ангажовања против терористичких банди албанских екстремиста на Косову и Метохији. Пажљивим исчитавањем овог поглавља омогућава да се уочи да су специјалне антитерористичке снаге Војске Србије и Црне Горе врхунски оспособљене за онеспособљавање терориста у свим ситуацијама, дакле представљају гаранција да ће успешно одвраћати, и према потреби, принуђавати терористе да одустану од многих својих планираних акција.

Имајући у виду актуелност и по свему судећи израженост проблема одбране од тероризма у блиској будућности, с једне стране, и није претенциозно рећи да у том процесу специјалне антитерористичке снаге које су ваљано обрађене у књизи, имају најважнију улогу, са друге стране, може се закључити да је објављивањем књиге "Тероризам и антитерористичке снаге", наша литература из овог домена добила вредно дело, а читаоци прилику да се упознају са многим недовољно познатим аспектима супротстављања тероризму.

Небојша ПАНТЕЛИЋ,
Служба генералног инспектора

Проф. др Драган ЈОВАШЕВИЋ:
**"ЗЛОУПОТРЕБА СЛУЖБЕНОГ
ПОЛОЖАЈА И КОРУПЦИЈА"**

Недавно је наша кривично правна литература обogaћена још једном вредном књигом. Наиме, у издању реномираног издавача правне литературе Предузећа "Номос" из Београда, Улица господара Вучића број 11, објављена је интересантна књига под називом: **"Злоупотреба службеног положаја и корупција"**, из пера универзитетског професора др Драгана Јовашевића (иначе правној јавности познатог као аутора "Лексикона кривичног права" у издању ЈП "Службени лист", односно "Коментара Кривичног закона СР Југославије" у издању ЈП "Службени гласник"). У овом издању, јединственом, ове врсте у нашој земљи, на 212 страница аутор је систематизовано, на јавном месту изложио сву релевантну домаћу, али и инострану законску и правно-теоријску литературу као актуелну судску праксу везану за основно, опште кривично дело против службене дужности - злоупотребу службеног положаја, односно за општа и посебна кривична дела корупције.

Ово тек објављено издање представља покушај вредан пажње изузетног значаја, да се на једном месту изнесу у прикладној форми и облику основни појмови, институти и карактеристике везане за најчешће процесуирано и најзначајније службено кривично дело како за правну теорију, тако и за судску праксу. Изложена материја у овој књизи је подељена у шест делова укључујући уводне напомене и закључна разматрања.

У првом делу, аутор је у прикладној форми, изложио појам и основне карактеристике службених кривичних дела, посебно са аспекта: објекта заштите, вршења службе при којој се или у вези са којом се предузима радња извршења, својства учиниоца, врсте последице и облика виности (кривице). Потом су прегледно изложене сличности и разлике, односно дати прецизни критеријуми за разграничење службених кривичних дела од других врста сродних деликата службених или одговорних лица као што су: привредни преступи, прекршаји и дисциплински преступи који се такође предузимају у вршењу службене дужности. Први део ове књиге се завршава излагањем систематике службених кривичних дела, сходно решењима из Основног

БЕЗБЕДНОСТ

кривичног закона (раније Кривичног закона СР Југославије), односно Кривичног закона Републике Србије и Кривичног закона Републике Црне Горе.

У другом делу књиге су изложене основне карактеристике општег службеног кривичног дела у нашем правном систему - злоупотреба службеног положаја и то у основном и квалификованим облицима. На овом месту аутор је користио сву расположиву домаћу кривичноправну литературу, да би на продубљени начин изложио основне теоријске аспекте судске праксе у поступку његове правне квалификације и дајући предлоге за њихово разрешење. Овај део је проткан и бројним статистичким подацима о уделу овог кривичног дела у структури укупно извршених кривичних дела, односно у структури службених кривичних дела, при чему су коришћени и релевантни подаци везани за казнену политику судова у области пресуђења оваквих случајева.

Следећи део књиге је посебно значајан за практичаре у органима кривичног правосуђа (полицији, јавном тужилаштву и суду) будући да је на овом месту аутор изложио бројне ставове и правна схватања домаће (старије, а још више новије) судске праксе о различитим облицима и видовима испољавања кривичног дела злоупотребе службеног положаја у свакодневним животним ситуацијама.

Четврти део ове по много чему интересантне монографије обрађује проблематику кривичног дела злоупотребе службеног положаја у упоредном кривичном законодавству. Аутор је на овом месту изложио законска решења више савремених кривичноправних система, анализирајући карактеристике основних и квалификованих облика у кривичном праву: Албаније, Белорусије, Босне и Херцеговине, Бугарске, Грчке, Хрватске, Италије, Израела, Македоније, Немачке, Руске федерације, Словеније и Таџикстана, дајући на крају сумаран осврт на изложена упоредно правна решења ове инкриминације. Ова излагања могу бити од помоћи и нашем законодавцу при реформи кривичног законодавства која је у току.

Пети део разматра однос кривичног дела злоупотребе службеног положаја и других сличних кривичних дела. Овај део излагања има посебну практичну и употребну вредност, јер после излагања основних карактеристика више кривичних дела из области привредног и службеног криминалитета, аутор даје прецизне критеријуме (са аспекта правне теорије, али и судске праксе) за разграничење сличних кривично-правних ситуација у циљу њихове правилне и законито правилне квалификације. Стога је на овом месту аутор изложио однос између злоупотребе службеног положаја и следећих кривичних дела: прања новца, проневере и фалсификовања службене исправе, да би у последњем делу сву своју пажњу концентрисао на излагање појма, историјског развоја и карактеристика општих и посебних кривичних дела корупције.

Корупција је сложена правна, друштвена, социјално-патолошка појава, која има истовремено и међународно правни аспект, а која представља посебно предмет интересовања са аспекта унутрашњег националног кривичног права, будући да се ради о појави која озбиљно поткопава и урушава основне постулате правне државе и институције власти уопште. Због посебног значаја

корупцијских кривичних дела и интенције државе-друштва да се озбиљно ухвати у коштац са овим друштвеним злом, аутор је на овом месту изложио појам, карактеристике и систематику кривичних дела корупције, да би потом сву пажњу посветио обележјима бића основних, правних кривичних дела корупције (корупција у ужем смислу-примање мита и давање мита), те посебних кривичних дела корупције која су предвиђена само у Кривичном закону Републике Србије.

То значи да је уз највећи број правних одредби садржаних у релевантним међународно правним актима, упоредном, као и националном кривичном законодавству, аутор зналачки, систематизовано и пажљиво одабрано изложио најзначајнија правна схватања правне теорије, законодавства, као и схватања релевантне судске праксе, како би на пластичан, сликовит и илустративан начин указао на примену ових законских решења у свакодневним животним ситуацијама. Посебно богатство ове књиге поред обиља теоријских ставова о појединим питањима и институтима посебног дела кривичног права представља и актуелна судска пракса. Излагање садржине унутар поменутих делова компоновано је прецизно, са јасном систематиком предмета обраде и адекватним насловљавањем обрађених питања по појединим поглављима и одељцима.

Књига "Злоупотреба службеног положаја" аутора др Драгана Јовашевића која је недавно стављена на увид читалачкој публици писана је једноставним, стручним, правничким језиком и лаким допадљивим стилем што је чини изузетно погодном за поимање и разумевање изложене материје и веома корисним приручником за практично решавање свакодневних случајева у конкретној пракси као и за непосредну примену кривичног права у свакодневним животним ситуацијама.

Књига ће корисно послужити не само студентима основних и последипломских студија правних факултета, већ и других факултета и виших школа на којима се стичу знања из области кривичног права, али још више свима који се у оквиру органа правосуђа у свакодневном раду сусрећу са потребом откривања, доказивања и пресуђења кривичних дела против службене дужности и корупције. Сматрам да књига проф. др Драгана Јовашевића по својој тематици представља изузетно инспиративан и значајан допринос домаћој кривичноправној литератури, па се надам да ће наићи на повољан пријем у научној и стручној јавности, јер она то по својим квалитетима несумњиво заслужује.